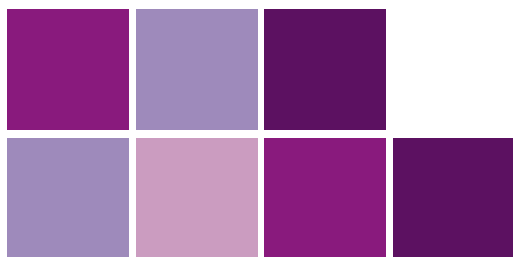
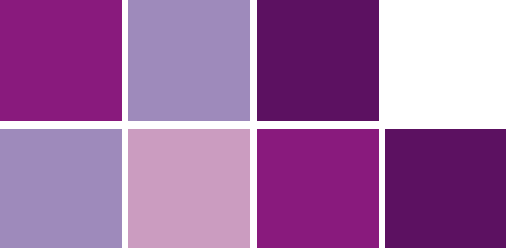

Rodziny zastępcze niespokrewnione z dzieckiem w województwie kujawsko-pomorskim – stan zastany

RAPORT Z BADANIA

Toruń 2012

Wydawca:

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Toruniu

ul. Słowackiego 114
87-100 Toruń
www.ropstorun.home.pl

Skład i druk:

biały
drukarnia kruk

Białystok, 85 868 40 60, druk@bialykruk.com

Nakład: 600 egzemplarzy

Egzemplarz bezpłatny

ISBN: 978-83-922246-7-9

@ Copyright by Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Toruniu 2012
Wszelkie prawa zastrzeżone. Każda reprodukcja lub adaptacja całości lub części niniejszej publikacji,
niezależnie od zastosowanej techniki reprodukcji (drukarskiej, fotograficznej, komputerowej i in.)
wymaga pisemnej zgody Wydawcy.

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

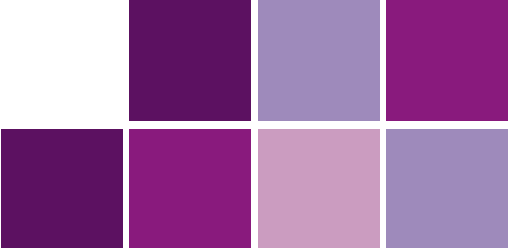

WOJEWÓDZTWO
KUJAWSKO-POMORSKIE

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Spis treści

Słowo wstępu	5
1. Rodzicielstwo zastępcze w świetle przepisów prawa – nowe rozwiązania legislacyjne	6
1.1. Ustawa z 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej	6
1.2. Kodeks rodzinny i opiekuńczy – zmiany wynikające z ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej	12
1.3. Podsumowanie nowych rozwiązań prawnych	13
2. Rodzicielstwo zastępcze w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2000-2010	14
3. Raport z badania – część ilościowa	19
3.1. Zastosowana metodologia. Cel i przebieg badania	19
3.2. Analiza danych ilościowych	21
3.2.1. Charakterystyka niespokrewnionych rodzin zastępczych w województwie kujawsko-pomorskim	21
3.2.2. Sfera instytucjonalna	33
3.2.3. Życie codzienne	50
3.3. Podsumowanie części ilościowej	73
4. Analiza materiału jakościowego	77
5. Podsumowanie	88
6. Rekomendacje	93
7. Załącznik	96
Wykaz aktów prawnych przytoczonych w opracowaniu	102
Spis tabel	103
Spis wykresów	104

Słownik skrótów użytych w opracowaniu:

RZ – rodzina zastępcza

POW – placówka opiekuńczo-wychowawcza

OAo – ośrodek adopcyjno-opiekuńczy

PCPR – powiatowe centrum pomocy rodzinie

OPS – ośrodek pomocy społecznej

MOPR – miejski ośrodek pomocy rodzinie

MOPS – miejski ośrodek pomocy społecznej

ROPS – regionalny ośrodek polityki społecznej

MPiPS – ministerstwo pracy i polityki społecznej

PAPI – wywiad kwestionariuszowy

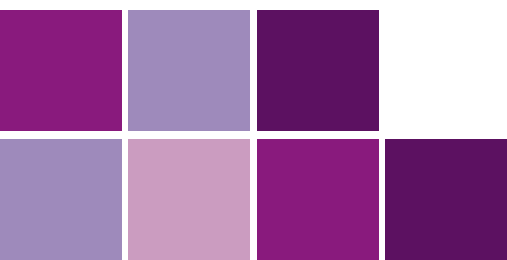
FGI – zogniskowany wywiad grupowy

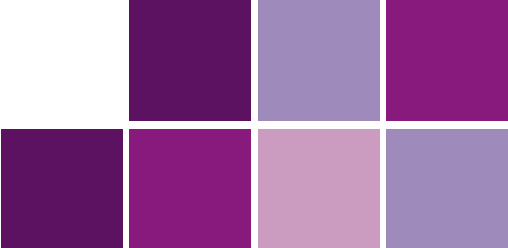
FAS – alkoholowy zespół płodowy

ADHD – zespół nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi

PRIDE – program kursu przygotowującego kandydatów na rodziców zastępczych

KGR – konferencja grupy rodzinnej

Słowo wstępu

Rodzina zastępcza to taka rodzina, która zapewnia opiekę i wychowanie dziecku pozbawionemu całkowicie lub częściowo opieki rodzicielskiej, które z powodu przeszkód natury prawnej (rodzice nie zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej) nie może być przysposobione. Rodzina zastępcza może być ustanowiona także dla dziecka, co do którego nie ma przeszkód natury prawnej, aby mogło zostać adoptowane, ale z różnych przyczyn nie udaje się znaleźć dla niego rodziny adopcyjnej.

W wypełnianiu swoich funkcji rodzina zastępcza kieruje się dobrem przyjętego dziecka i poszanowaniem jego praw. Opiekę nad powierzonym dzieckiem sprawuje osobiście, z wyjątkiem przypadków, gdy z powodów zdrowotnych lub losowych nie jest to możliwe albo, gdy dziecko okresowo przebywa, w szczególności, w sanatorium, szpitalu, domu pomocy społecznej, specjalnym ośrodku szkolno-wychowawczym lub w innej placówce zapewniającej opiekę i wychowanie uczniom w okresie pobierania nauki poza miejscem stałego zamieszkania.

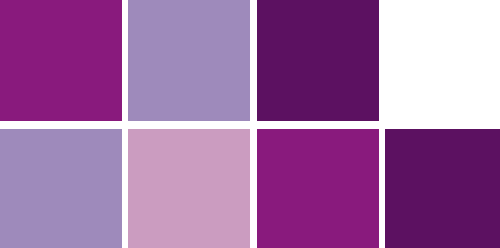
W województwie kujawsko-pomorskim na przestrzeni ostatnich 11 lat odnotowano spadek liczby rodzin zastępczych przy malejącej ogólnej liczbie dzieci w wieku od 0 do 19 lat oraz nieporównywalnie małym spadku liczby dzieci umieszczanych w rodzinach zastępczych przy jednoczesnym wzroście całkowitej liczby dzieci umieszczonych poza rodziną naturalną (w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu interwencyjnego, rodzinnego, socjalizacyjnego, resocjalizacyjnego oraz wielofunkcyjnego). Sytuacja ta sygnalizuje, że w naszym województwie brakuje rodzin zastępczych. Instytucje odpowiedzialne za organizację pieczy zastępczej borykają się z problemem, jakim jest znalezienie rodzin, które chciałyby pełnić rolę rodziny zastępczej. Instytucja rodziny zastępczej od kilku lat przechodzi kryzys, spowodowany niewystarczającym wsparciem i zrozumieniem społecznym.

Mało jest akcji promujących różne formy opieki zastępczej, a przecież dzięki pobytowi w rodzinie zastępczej dzieci mogą poznać mechanizmy codziennego, prawidłowego funkcjonowania rodziny, co z kolei pozwoli im w przyszłości na założenie własnej, trwałej rodziny.

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Toruniu, w okresie od sierpnia do grudnia 2011 roku, prowadził kampanię „Rodzic na zastępstwo – miłość na zawsze” promującą ideę rodzicielstwa zastępczego, której głównym celem była zmiana sposobu społecznego odbioru zastępczych form opieki, jaką jest rodzicielstwo zastępcze poprzez propagowanie idei rodzicielstwa zastępczego wśród mieszkańców województwa kujawsko-pomorskiego.

W nawiązaniu do kampanii ROPS w Toruniu przeprowadził dwuetapowy projekt badawczy dotyczący sytuacji niespokrewnionych rodzin zastępczych z terenu województwa. Pierwsza część badania polegającego na przeprowadzeniu 100 wywiadów kwestionariuszowych z rodzicami z niespokrewnionych (w tym zawodowych) rodzin zastępczych odbyła się w grudniu 2011 r. Natomiast dwa zogniskowane wywiady grupowe z kierownikami i pracownikami centrów pomocy rodzinie (i miejskich ośrodków pomocy społecznej) zostały zrealizowane w kwietniu 2012 r. Głównym celem badania było zdiagnozowanie sytuacji rodzin zastępczych niespokrewnionych – rozpoznanie barier, które stają na drodze do bycia rodzicem zastępczym, a także trudności pojawiających się w codziennym funkcjonowaniu tych rodzin w sferze instytucjonalnej i życiu prywatnym, wskazanie na problemy wynikające z przenikania się tych dwóch sfer oraz sprawdzenie kompatybilności działań instytucji odpowiedzialnych za organizację rodzicielstwa zastępczego i potrzeb rodzin zastępczych.

Niniejsza publikacja prezentuje odpowiedzi na powyższe pytania. Przeprowadzone badanie zbiegło się w czasie ze zmianami, jakie wprowadziła nowa ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Opracowanie zawiera także analizę tych zmian.

1. Rodzicielstwo zastępcze w świetle przepisów prawa – nowe rozwiązania legislacyjne

Wyrazem dążeń do stworzenia w pełni spójnego systemu opieki nad dzieckiem i rodziną, która przeżywa trudności w prawidłowym wypełnianiu funkcji wychowawczej, były podjęte przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej działania legislacyjne, przejawiające się przygotowaniem w 2008 roku projektu stosownych rozwiązań. Zaawansowane prace parlamentarne nad uchwaleniem ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej podjęte zostały w 2010 roku. Ostatecznie, celem wprowadzenia kompleksowych rozwiązań w zakresie wspierania rodzin przeżywających trudności w sprawowaniu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, uchwalono ustawę z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2011 r., Nr 149, poz. 887 i Nr 288, poz. 1690) zmienioną ustawą z dnia 27 kwietnia 2012 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2012 r. poz. 579)¹ – zwanej dalej ustawą o wspieraniu rodziny. Ustawa weszła w życie z dniem 1 stycznia 2012 r. Ustawodawca wprowadza w niej podział zadań pomiędzy jednostki organizacyjne samorządu terytorialnego w obszarze organizacji pieczy zastępczej. Nakłada na jednostki samorządu nowe obowiązki, wprowadza dodatkowych pracowników (asystentów rodziny i koordynatorów pieczy zastępczej) działających na rzecz rodzin zastępczych i rodzin naturalnych przeżywających trudności.

1.1. Ustawa z 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

Zdaniem twórców ustawy o wspieraniu rodziny dotychczasowe rozwiązania prawne utrzymywały niepożądane zjawiska w obszarze opieki nad dzieckiem i rodziną. Ustawodawca w uzasadnieniu do ustawy o wspieraniu rodziny wskazuje na niepokojącą tendencję wzrostu wskaźnika liczby dzieci umieszczonych poza rodziną naturalną², koncentrację działań wyłącznie na dziecku, nie na rodzinie (zarówno biologicznej rodzinie dziecka, jak i rodzinie zastępczej). Ponadto w ocenie autorów ustawy o wspieraniu rodziny niedopatrzeniem jest zbyt uboga oferta pomocy środowiskowej dla rodzin będących w kryzysie. Wskazuje się na negatywne skutki braku instrumentów motywujących gminy do pozostawienia dziecka w lokalnym środowisku rodzinnym, zaś w przypadku odebrania dziecka rodzinie biologicznej, zbyt powolne podejmowanie decyzji o dalszych losach dziecka. Dlatego nowe regulacje prawne zakładają wzmocnienie działań profilaktycznych i doskonalenie metod pracy z rodziną, a także dalszy rozwój placówek wsparcia dziennego. Intencją tych działań jest położenie większego nacisku na utrzymanie dzieci w rodzinie naturalnej.

¹ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2011 r., Nr 149, poz. 887 i Nr 288, poz. 1690) zmieniona Ustawą z dnia 27 kwietnia 2012 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2012 r. poz. 579).

² Liczba osób umieszczonych w całodobowych placówkach opiekuńczo-wychowawczych i rodzinnych formach opieki zastępczej w skali kraju, w latach 2001-2010 na podstawie sprawozdań MPIPS-03 z kolejnych lat: 79.697, 84.144, 86.598, 87.845, 89.871, 93.496, 96.614, 95.439, 97.858, 98.330.

Zgodnie z obowiązującym paradygmatem, według którego uznaje się wyższość rodzinnych form pieczy zastępczej nad formami instytucjonalnymi, zmiany w prawie mają wpłynąć na odwrócenie aktualnych tendencji, które wskazują, iż znaczna część przypadków prowadzi do umieszczenia dziecka w placówkach opiekuńczo-wychowawczych³. Przyczyny takiego stanu rzeczy upatruje się w zbyt ograniczonym wachlarzu dostępnych form pieczy zastępczej, ale przede wszystkim w niedoborze niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych zawodowych. Aby odwrócić opisywaną tendencję ustalono iż, co do zasady, poza wyjątkami opisanymi w ustawie o wspieraniu rodziny, w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego, interwencyjnego lub specjalistyczno-terapeutycznego nie umieszcza się dzieci poniżej 10. roku życia (art. 95 § 2., art. 103 § 9). Dzieci te, jeżeli będą musiały znaleźć się poza rodziną, powinny być umieszczane w rodzinnych formach pieczy zastępczej. Zasada ta zostaje również potwierdzona w Kodeksie rodzinnymi i opiekuńczym⁴, gdzie w art. 112⁷ § 1 daje się pierwszeństwo rodzinnym formom pieczy zastępczej przed formami instytucjonalnymi.

Ponadto przyjmuje się rozwiązania, które mają zachęcać do tworzenia rodzinnych form pieczy zastępczej, dzięki takim propozycjom jak: zapewnienie osobom sprawującym funkcję rodziny zastępczej lub osobom prowadzącym rodzinny dom dziecka odpowiedniego wsparcia, zarówno merytorycznego, jak i finansowego oraz zapewnienie rozwoju i stabilizacji zawodowej (rodziny zastępcze zawodowe, rodzinne domy dziecka), m.in. przez zabezpieczenie prawa do przerwy w wykonywaniu obowiązków, uznanie okresu sprawowania funkcji rodziny zastępczej zawodowej i prowadzenia rodzinnego domu dziecka do okresu, od którego zależą uprawnienia pracownicze (art. 68). Do ustawy o wspieraniu rodziny zostaje również wprowadzony zapis obligujący starostów do zawierania umów o pełnienie funkcji zawodowej rodziny zastępczej z rodzinami, które do tej pory pełniły funkcję rodziny zastępczej niezawodowej, legitymującymi się co najmniej trzyletnim doświadczeniem, które ponadto spełniają warunki do pełnienia funkcji rodziny zawodowej i uzyskały pozytywną opinię organizatora pieczy zastępczej (art. 54). Wskazuje się również na pozorną rodzinność zastępczą w odniesieniu do rodzin spokrewnionych z dzieckiem, zwłaszcza gdy wysokość udziału tego rodzaju rodzin wynika z atrakcyjnej wysokości świadczeń pieniężnych na dziecko powierzone spokrewnionej rodzinie zastępczej w porównaniu do wartości świadczeń pieniężnych kierowanych do rodzin naturalnych.

W ramach nowych rozwiązań prawnych ustawodawca na nowo definiuje **spokrewnione rodziny zastępcze**. W myśl nowych przepisów funkcję rodziny spokrewnionej mogą pełnić jedynie wstępni i rodzeństwo dziecka, podczas gdy, w myśl przepisów dotychczasowych, mogli to być również dalsi krewni, np. rodzeństwo rodziców. Ma to swoje uzasadnienie w przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, tj. uwzględnia osoby, na których z mocy prawa ciąży obowiązek alimentacyjny. Zmiany dotyczą również terminologii. Rodziny zastępcze, w myśl nowych przepisów, dzielą się na:

- **rodziny niezawodowe,**
- **zawodowe.**

Wśród rodzin zawodowych wyróżniamy:

- **rodziny zawodowe specjalistyczne,**
- **rodziny zawodowe pełniące funkcję pogotowia rodzinnego,** zamiast zawodowych niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych specjalistycznych i pełniących funkcję pogotowia rodzinnego, jak to było do tej pory.

Znikają natomiast z wachlarza form rodzinnej pieczy zastępczej zawodowe, niespokrewnione z dzieckiem wielodzietne rodziny zastępcze (w obecnie funkcjonujących typach rodzin może przebywać w tym samym czasie nie więcej niż troje dzieci). Umowy zawarte z tymi rodzinami tracą ważność w okresie do

³ Według danych ze sprawozdania MPiPS-03 w 2010 r. liczba dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych w kraju wynosiła 65 950, natomiast liczba dzieci umieszczonych w całodobowych placówkach opiekuńczo-wychowawczych, to 32 380 osób. Sytuacja w województwie kujawsko-pomorskim wygląda podobnie pod względem proporcji. W rodzinach zastępczych umieszczonych było 3564 dzieci, a w placówkach opiekuńczo-wychowawczych (interwencyjnych, rodzinnych, socjalizacyjnych, wielofunkcyjnych) umieszczonych było 1854 dzieci.

⁴ Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 1964 r., Nr 9, poz. 59, z późn. zm.).

3 miesięcy od dnia wejścia w życie ustawy o wspieraniu rodziny. Do systemu rodzinnej pieczy zastępczej zostają natomiast włączone **rodzinne domy dziecka**.

W myśl dotychczas funkcjonujących przepisów (ustawa o pomocy społecznej⁵) całodobowe placówki opiekuńczo-wychowawcze typu rodzinnego otrzymywały środki finansowe na utrzymanie dziecka oraz na bieżące funkcjonowanie. Środki na utrzymanie dziecka w placówce rodzinnej przysługiwały w zryczałtowanej kwocie. Ustawa o pomocy społecznej przewidywała również środki finansowe na bieżące funkcjonowanie placówki rodzinnej, w tym środki na utrzymanie lokalu mieszkalnego, na usługi telekomunikacyjne, wydatki na bieżące naprawy i remonty oraz na świadczenia opieki zdrowotnej. Obsługę finansowo-księgową publicznych placówek rodzinnych prowadził starosta.

Na mocy art. 229, ust. 6 dyrektorzy placówek opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego, mogą w terminie 7 dni od wejścia w życie ustawy o wspieraniu rodziny złożyć u starosty wniosek o przekształcenie w rodzinny dom dziecka. Taka forma rodzinnej pieczy zastępczej wydaje się być również rozwiązaniem dla rodzin, które dotychczas funkcjonowały, jako zawodowe niespokrewnione z dzieckiem rodziny wielodzietne.

Rodzinne domy dziecka będą funkcjonowały na mocy umowy o świadczenie usług zawieranej z prowadzącym rodzinny dom dziecka, do której stosuje się przepisy dotyczące zlecenia, zgodnie z Kodeksem cywilnym z dnia 23 kwietnia 1964 r.⁶ W ramach umowy pomiędzy osobą zajmującą się opieką lub wychowaniem dzieci w rodzinnym domu dziecka a powiatem lub innym podmiotem, któremu powiat zlecił organizację tego zadania, określa się między innymi: sposób i zakres finansowania działalności rodzinnego domu dziecka, ze wskazaniem wysokości środków przeznaczonych na poszczególne cele, wysokość wynagrodzenia przysługującego prowadzącemu rodzinny dom dziecka, zakres niezbędnej pomocy w razie choroby prowadzącego rodzinny dom dziecka, warunki czasowego niesprawowania opieki nad dziećmi, w szczególności związanego z wypoczynkiem, wysokość i warunki przyznawania środków finansowych na remonty lub zmianę lokalu mieszkalnego, w którym prowadzony ma być rodzinny dom dziecka, na co wskazuje art. 62 ustawy o wspieraniu rodziny. Prowadzący rodzinny dom dziecka otrzymuje również środki finansowe na utrzymanie lokalu mieszkalnego, których wysokość oblicza się na zasadach wyszczególnionych w art. 84, ust. 1.

Intencją ustawodawcy było uregulowanie sytuacji zawodowej osób pełniących funkcję zawodowej rodziny zastępczej oraz prowadzących rodzinne domy dziecka, dlatego w ustawie o wspieraniu rodziny znalazł się zapis mówiący o tym, że okres pełnienia funkcji zawodowej rodziny zastępczej lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka wlicza się do okresu pracy wymaganego do nabycia lub zachowania uprawnień pracowniczych (art. 68). Wśród gwarantowanych przywilejów pracowniczych znalazł się również trzydziestodniowy urlop, w okresie którego nie sprawuje się opieki nad dzieckiem, a przysługuje wynagrodzenie (art. 69, ust 1-2). Jak ustawodawca rozwiązuje organizację opieki nad dziećmi, w okresie korzystania z urlopów przez rodziny zawodowe, jak też rodzinne domy dziecka, zostało opisane w dalszej części niniejszego opracowania.

Zadania jednostek samorządu terytorialnego w obszarze pieczy zastępczej wynikające z ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej nakłada dodatkowe zadania na jednostki samorządu. Poniżej przedstawiona została charakterystyka zadań, które powierzono poszczególnym organom samorządu terytorialnego.

Zadania samorządu gminy

Samorządowi gminy zostały przekazane zadania z zakresu opieki nad rodziną naturalną. Zobowiązuje się wójtów do organizacji zespołów do spraw asysty rodzinnej. Wójt może również zlecić zadania z obszaru organizacji wsparcia dla rodziny tak, aby dziecko mogło pozostać w swoim środowisku naturalnym, a jeśli

⁵ Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku (Dz. U. z 2004 r., Nr 64, poz. 593 z późn. zm.).

⁶ Kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r (Dz. U. z 1964 r., Nr 16, poz. 93 z późn. zm.).

mimo wszystko zaistnieje konieczność odebrania dziecka rodzicom biologicznym, stworzenia warunków do jak najszybszego powrotu dziecka do rodziny naturalnej. Wykonawcą tych zadań mogą być organizacje pozarządowe, osoby prawne lub jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku państwa do kościoła katolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych.

W ramach powierzonych zadań gminy mają wśród swoich obowiązków (art. 176):

- opracowanie i realizację trzyletniego programu wspierania rodziny,
- zapewnienie możliwości szkolenia dla asystentów rodziny i rodzin wspierających,
- finansowanie kosztów szkolenia asystentów rodziny oraz kosztów poniesionych przez rodzinę wspierającą,
- współfinansowanie pobytu dziecka w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka, placówce opiekuńczo-wychowawczej, interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym, regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej,
- sporządzanie sprawozdania rzeczowo-finansowego dla wojewody,
- przekazywanie do biura informacji gospodarczych informacji o zaleganiu rodziców z ponoszeniem kosztów utrzymania dziecka w pieczy zastępczej.

Do zadań gminy przypisane zostało również zatrudnienie asystentów rodziny, do obowiązków których będzie należała praca z rodziną w sytuacjach kryzysowych, zachęcanie do mediacji. Ponadto zapewnienie jej pomocy w kontaktach z urzędami, prowadzenie poradnictwa i edukacji oraz kontaktowanie rodziny ze specjalistami, pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy, kontakt ze szkołą.

W ramach swoich obowiązków asystent rodziny będzie zobowiązany do współpracy z koordynatorem pieczy zastępczej w zakresie tworzenia planu pracy z rodziną, który powinien być skoordynowany z planem pomocy dziecku przebywającemu w pieczy zastępczej. Asystent ma za zadanie koncentrować się na praktycznym wymiarze pracy z rodziną poprzez wspieranie jej w wychowywaniu dzieci i rozwiązywaniu problemów, natomiast w ramach współpracy z instytucjami ma za zadanie sporządzać na wniosek sądu opinie o rodzinie oraz współpracować z Zespołem Interdyscyplinarnym. Miejszem jego pracy jest miejsce zamieszkania rodziny lub miejsce przez nią wskazane. Asystent może mieć pod swoją opieką maksymalnie do 20 rodzin. Zostaje on wyposażony w szereg uprawnień w związku z wykonywaniem swoich zadań. Otrzymuje między innymi prawo wglądu w dokumenty zawierające dane osobowe członków rodziny, niezbędne do prowadzenia pracy z rodziną. Asystent nie może łączyć wykonywania obowiązków pracownika socjalnego na terenie gminy, w której praca asystenta jest wykonywana (art. 17, ust. 3) ani prowadzić postępowań w zakresie świadczeń realizowanych przez gminę. Praca asystenta może być wykonywana na podstawie stosunku pracy w ramach zadaniowego czasu pracy lub umowy o świadczenie usług (umowa-zlecenie). Nowelizacja ustawy o wspieraniu rodziny z 27 kwietnia 2012 r. wydłuża okres, w którym zatrudnienie asystenta rodziny będzie zadaniem fakultatywnym dla gminy do końca 2014 r. Po 1 stycznia 2015 r. kierownik ośrodka pomocy społecznej będzie miał obowiązek przydzielenia rodzinie asystenta rodziny na wniosek pracownika socjalnego (art. 11).

Kolejnym z zadań gminy, na który kładzie nacisk ustawa o wspieraniu rodziny, jest organizacja placówek wsparcia dziennego (art. 176, ust. 3) i zapewnianie w nich opieki nad dziećmi w wymiarze minimalnym - 1 pracownik na 15 dzieci. Ustawodawca dokonuje klasyfikacji tego rodzaju instytucji na: opiekuńcze, specjalistyczne, funkcjonujące w ramach prac podwórkowych (art. 24). Pobyt dziecka w takiej placówce, w zamyśle miałyby być nieodpłatny i dobrowolny. Wyjątek od zasady dobrowolności ma stanowić skierowanie przez sąd.

Ustawodawca konstituuje również instytucje **rodziny wspierającej** (art. 29, ust. 1), która ma współpracować z rodziną naturalną poprzez udzielanie pomocy w opiece i wychowaniu, prowadzeniu gospodarstwa domowego, kształtowaniu i wypełnianiu podstawowych ról społecznych. Funkcję takiej rodziny może pełnić osoba z najbliższego otoczenia. Ustanawia ją wójt po uzyskaniu pozytywnej opinii kierownika ośrodka pomocy społecznej wydanej na podstawie wywiadu środowiskowego. Rodzina wspierająca współpracuje z asystentem rodziny, a w umowie zawieranej z wójtem gwarantuje się jej zwrot kosztów związanych z udzielaniem pomocy.

Zadania powiatu w zakresie organizacji pieczy zastępczej

Samorządom powiatów powierzono zadania związane z organizacją pieczy zastępczej. W ramach zadań powiatu starosta jest zobligowany do powołania organizatora pieczy zastępczej. W powiecie może działać więcej niż jeden organizator pieczy zastępczej. Jeżeli realizację tego zadania starosta powierzy powiatowemu centrum pomocy rodzinie, wówczas ma obowiązek utworzyć w ramach centrum zespół ds. pieczy zastępczej (art. 76, ust. 2). Ponadto powiatom zostały przypisane następujące obowiązki (art. 180):

- prowadzenie rejestru kandydatów na rodziców zastępczych lub osób prowadzących rodzinne domy dziecka,
- opracowanie i realizacja trzyletniego programu dotyczącego rozwoju pieczy zastępczej, zawierającego coroczny limit zawodowych rodzin zastępczych,
- organizowanie wsparcia osobom usamodzielniającym się, opuszczającym formy pieczy zastępczej,
- kompletowanie wraz z właściwym ośrodkiem pomocy społecznej dokumentacji związanej z przygotowaniem dziecka do umieszczenia w rodzinnej pieczy zastępczej,
- sporządzanie sprawozdań rzeczowo-finansowych i przekazywanie ich wojewodzie,
- prowadzenie kontroli i monitorowanie sytuacji dziecka i rodziny zastępczej lub rodzinnego domu dziecka, w którym ono przebywa,
- zapewnienie dzieciom pieczy zastępczej w rodzinach zastępczych, rodzinnych domach dziecka lub placówkach opiekuńczo-wychowawczych,
- organizowanie szkoleń dla rodzin zastępczych, prowadzących rodzinne domy dziecka, dyrektorów placówek opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego oraz kandydatów do pełnienia tych funkcji.

W gestii powiatów leży również organizowanie **rodzin pomocowych**, które funkcjonować będą na podstawie umowy ze starostą (art. 75, ust. 1). W takich rodzinach powinny być umieszczane dzieci będące pod opieką rodzin zastępczych zawodowych i rodzinnych domów dziecka, w okresie kiedy te nie będą mogły pełnić opieki nad dziećmi z powodu pobytu w szpitalu, choroby, innych zdarzeń losowych lub będą korzystały z zagwarantowanego im w ustawie o wspieraniu rodziny trzydziestodniowego urlopu. W rodzinie pomocowej dziecko nie będzie mogło przebywać dłużej niż 2 miesiące (art. 75, ust. 6).

Do wykonywania swoich zadań na rzecz rodzin zastępczych powiat zatrudnia koordynatora pieczy zastępczej. Ma to być pracownik odpowiedzialny za zapewnienie rodzicom zastępczym dostępu do specjalistycznej pomocy psychologicznej, reedukacyjnej, rehabilitacyjnej. Pod opieką koordynatora powinno się znaleźć nie więcej niż 30 rodzin zastępczych i prowadzących rodzinne domy dziecka (art. 77, ust. 4). W zakresie jego obowiązków znajduje się również zgłaszanie do ośrodków adopcyjnych informacji o dzieciach z uregulowaną sytuacją prawną. Powinien także udzielać wsparcia pełnoletnim wychowankom rodzinnych form pieczy zastępczej oraz przedstawiać coroczne sprawozdanie z efektów swojej pracy organizatorowi pieczy zastępczej (art. 77).

Zadania samorządu województwa

Samorządowi województwa zostało natomiast przypisane zadanie prowadzenia interwencyjnych ośrodków preadopcyjnych i regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych. Ponadto do zadań własnych samorządu województwa należy opracowywanie programów dotyczących wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz promowanie nowych rozwiązań w tym zakresie (art. 183).

Do zadań zleconych z zakresu administracji rządowej realizowanych przez samorząd województwa należy organizowanie i prowadzenie ośrodków adopcyjnych (art. 184). Zadaniem ośrodka adopcyjnego jest między innymi prowadzenie procedury przysposobienia i organizowanie szkoleń dla kandydatów do przysposobienia dziecka. Nowelizacja ustawy o wspieraniu rodziny z dnia 27 kwietnia 2012 r. mówi, iż ośrodki adopcyjne wykonują swoje zadania nieodpłatnie (art. 156, ust. 2).

Nowe zasady finansowania

Ustawa o wspieraniu rodziny wprowadziła również zmiany wysokości świadczeń na pokrycie kosztów utrzymania dziecka w rodzinie zastępczej i rodzinnym domu dziecka. Obowiązek finansowania świadczeń pieniężnych dotyczących dzieci umieszczanych w pieczy zastępczej, pomocy udzielanej osobom usamodzielnianym opuszczającym formy pieczy zastępczej oraz szkoleń dla kandydatów na rodziców zastępczych czy prowadzących rodzinne domy dziecka spoczywa na powiatach (art. 180 pkt 13). Gminy partycypują w kosztach utrzymania dziecka w rodzinie zastępczej czy rodzinnym domu dziecka (art. 191 ust. 9) oraz instytucjach pieczy zastępczej (art. 191 ust. 10) w przypadku dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej po 1 stycznia 2012 r.

Minimalna wysokość świadczeń dla rodzin zastępczych spokrewnionych wynosi 660 zł miesięcznie na jedno dziecko, zaś dla rodzin niezawodowych, zawodowych i rodzinnych domów dziecka kwota świadczenia wynosi 1000 zł miesięcznie na dziecko. Wysokość świadczeń, o których mowa, pomniejsza się o kwotę nie wyższą niż 50% dochodu dziecka, nie więcej jednak, niż o 80% kwot wyżej wskazanych (art. 80, ust. 1-2). Ponadto rodzinom zastępczym i rodzinnym domom dziecka, w których przebywa dziecko legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności oraz rodzinom zawodowym, w których umieszczone jest dziecko na podstawie Ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich⁷, przysługuje dodatek w wysokości nie niższej niż 200 zł miesięcznie na pokrycie zwiększonych kosztów utrzymania tego dziecka (art. 81). Świadczenia i dodatki, o których mowa, przyznaje się od dnia faktycznego umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej do dnia faktycznego opuszczenia przez dziecko rodziny (art. 87, ust. 1). Podobnie jak w obowiązującym do końca 2011 r. akcie prawnym, regulującym kwestie pomocy finansowej dla rodzin zastępczych, rodzina otrzyma dofinansowanie również w okresie zamieszkiwania w niej dziecka pełnoletniego, kontynuującego naukę (art. 82).

Zmiany wysokości stawek dotyczą również wynagrodzeń przewidzianych dla zawodowych rodzin zastępczych i prowadzących rodzinne domy dziecka. Według regulacji prawnych wchodzących w życie z początkiem 2012 roku, zawodowej rodzinie zastępczej oraz prowadzącemu rodzinny dom dziecka przysługuje wynagrodzenie w minimalnej kwocie 2000 zł miesięcznie. Rodzinie zastępczej zawodowej, pełniącej funkcje pogotowia rodzinnego, przysługuje minimalna kwota wynagrodzenia w wysokości 2600 zł miesięcznie (art. 85, ust. 1-2). Ustawodawca określa również wysokość wynagrodzenia za czas, w którym rodziny zastępcze lub rodzinne domy dziecka będą pełniły funkcję rodzin pomocowych i jest to kwota proporcjonalna do liczby dni pobytu dziecka, nie niższa jednak niż 20% podstawowego wynagrodzenia otrzymywanego przez daną rodzinę (art. 85, ust. 6-8).

Ponadto rodzinie zastępczej i prowadzącemu rodzinny dom dziecka starosta może przyznać: dofinansowanie do wypoczynku dla dziecka w przedziale wiekowym 6-18 lat, środki na pokrycie kosztów związanych z wystąpieniem zdarzeń losowych. Jednorazowo może również przyznać świadczenie na pokrycie niezbędnych kosztów związanych z potrzebami przyjmowanego dziecka. Rodzina zastępcza niezawodowa i zawodowa może otrzymać środki na utrzymanie lokalu mieszkalnego. Od 1 stycznia 2015 roku starosta będzie zobowiązany do przyznania zawodowej rodzinie zastępczej, w której umieszczono powyżej 3 dzieci i osób uczących się, które osiągnęły pełnoletniość przebywając w pieczy zastępczej, środków finansowych na utrzymanie lokalu mieszkalnego, o ile potrzeba przyznania tych środków zostanie potwierdzona w opinii organizatora rodzinnej pieczy zastępczej. Rodzinie zawodowej starosta może również przyznać raz do roku świadczenie na pokrycie kosztów związanych z przeprowadzeniem niezbędnego remontu lokalu mieszkalnego (art. 83).

Osoba pełnoletnia opuszczająca którąś z form pieczy zastępczej może liczyć na pomoc finansową dla osób usamodzielnianych. Ustawa o wspieraniu rodziny przewiduje trzy rodzaje świadczenia, o które mogą ubiegać się osoby opuszczające instytucje pieczy zastępczej. Należą do nich: pomoc finansowa na kontynuowanie nauki, pomoc na usamodzielnienie i pomoc na zagospodarowanie. Pomoc pieniężna przyznawana jest osobie usamodzielnianej, jeśli kontynuuje naukę, w wysokości nie mniejszej niż 500 zł miesięcznie.

⁷ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109).

Pomoc finansowa jest przyznawana na czas nauki, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez osobę usamodzielnianą 25. roku życia (art. 146, ust. 1-3). Wysokość pomocy na usamodzielnienie jest uzależniona od czasu przebywania osoby usamodzielnianej w pieczy zastępczej oraz od rodzaju rodziny, którą opuszcza. Osoby opuszczające spokrewnione rodziny zastępcze, jeśli przebywały w nich co najmniej 3 lata, mogą liczyć na świadczenie w wysokości 3300 zł. Osoby opuszczające pozostałe formy pieczy zastępczej otrzymają nie mniej niż 6600 zł – jeśli przebywały w pieczy zastępczej przez okres powyżej 3 lat, nie mniej niż 3300 zł – jeśli przebywały w pieczy zastępczej przez okres od 2 do 3 lat i 1650 zł – jeśli przebywały w pieczy zastępczej przez okres krótszy niż 2 lata, nie krócej jednak niż przez okres roku (art. 149, ust. 1). Ponadto osobie usamodzielnianej jest jednorazowo wypłacana pomoc na zagospodarowanie w wysokości nie niższej niż 1500 zł, a osobie legitymującej się orzeczeniem o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności w wysokości nie niższej niż 3000 zł. Pomoc ta może być przyznawana również w formie rzeczowej (art. 150). Artykuł 140 ustawy o wspieraniu rodziny w ust. 1 pkt. 2 stanowi ponadto, iż osobie usamodzielnianej udziela się pomocy w uzyskaniu odpowiednich warunków mieszkaniowych i zatrudnienia.

1.2. Kodeks rodzinny i opiekuńczy – zmiany wynikające z ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

Podstawowym źródłem prawa rodzinnego, definiującym kategorie i pojęcia dotyczące rodziny, jest Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 1964 r. (Dz. U. z 1964 r., Nr 9, poz. 59 z późniejszymi zmianami). Zawiera on normy regulujące osobiste i majątkowe stosunki między małżonkami, krewnymi oraz stosunki wynikające z przysposobienia, opieki, kurateli.

Normy prawne zawarte w ustawie o wspieraniu rodziny zostały wsparte rozwiązaniami wpisanymi do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. W art. 100 Kodeksu, który odnosi się do obowiązków sądu opiekuńczego i innych organów władzy publicznej w zakresie udzielania pomocy rodzicom, którym jest ona niezbędna do wykonywania władzy rodzicielskiej, został zmodyfikowany §2, który zobowiązuje sąd opiekuńczy lub inne organy władzy publicznej do zawiadomienia jednostki organizacyjnej wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej o potrzebie udzielenia rodzinie dziecka odpowiedniej pomocy. Zarazem jednostka organizacyjna wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej jest obowiązana informować sąd o rodzajach udzielonej pomocy i jej rezultatach.

Jeśli sąd rodzinny stwierdzi, że dobro dziecka jest zagrożone, obok szeregu narzędzi, które może zastosować w celu poprawienia sytuacji dziecka, w znowelizowanym Kodeksie znalazły się również:

- nałożenie obowiązku współpracy z asystentem rodziny i realizacji innych form pracy z rodziną,
- skierowanie małoletniego do placówki wsparcia dziennego,
- skierowanie rodziców do placówki lub specjalisty zajmującego się terapią rodzinną, z jednoczesnym wskazaniem kontroli wykonania wydanych zarządzeń (art. 109 § 2 pkt. 1).
- umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka lub w instytucjonalnej pieczy zastępczej (art. 109 § 2 pkt. 5).

Sąd opiekuńczy może również powierzyć tymczasowo pełnienie funkcji rodziny zastępczej osobie lub małżonkom niespełniającym warunków w zakresie niezbędnych szkoleń dotyczących rodzin zastępczych, nie dłużej jednak niż na 6 miesięcy (zgodnie z art. 112⁵ § 2).

W przypadku wydania postanowienia o umieszczeniu dziecka w pieczy zastępczej sąd opiekuńczy zawiadamia o wydaniu orzeczenia właściwą jednostkę organizacyjną wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, która składa sądowi sprawozdanie dotyczące sytuacji rodziny i udzielanej pomocy oraz prowadzonej pracy z rodziną, a także współpracuje z kuratorem sądowym (art. 109 § 4). Obowiązek i prawo sprawowania bieżącej pieczy nad dzieckiem umieszczonym w pieczy zastępczej, jego wychowanie, dochodzenie świadczeń przeznaczonych na zaspokojenie jego potrzeb należą do rodziny zastępczej, prowadzącego rodzinny dom dziecka lub kierującego instytucjonalną formą pieczy zastępczej. Pozostałe prawa i obowiązki wynikające z władzy rodzicielskiej należą do rodziców dziecka, chyba że sąd postanowi inaczej.

Kodeks rodzinny wskazuje również, iż umieszczanie dziecka w pieczy zastępczej powinno następować po wyczerpaniu wszystkich dostępnych form pomocy rodzicom naturalnym. Dziecko powinno przebywać w pieczy zastępczej do czasu zaistnienia warunków umożliwiających jego powrót do rodziny albo umieszczenia go w rodzinie przysposabiającej.

1.3. Podsumowanie nowych rozwiązań prawnych

Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat ustawodawca nieustannie poszukiwał właściwych rozwiązań dla złożonej problematyki funkcjonowania rodzin zastępczych. Nowa ustawa o wspieraniu rodziny stanowi zwieńczenie tego procesu. Czas pozwoli zweryfikować, czy jej zasadnicze cele (zwiększenie liczby zawodowych rodzin zastępczych, ograniczenie liczby dzieci umieszczanych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych) zostaną osiągnięte. Okaze się również, czy wystarczającym bodźcem do tworzenia się nowych rodzin zastępczych i zwiększania się liczby miejsc w tych rodzinach jest wprowadzenie nowych regulacji wobec funkcjonowania tych rodzin, rozszerzenie rodzinnych form pieczy zastępczej o rodzinne domy dziecka, czy zobowiązanie starosty do zawarcia umowy o pełnienie funkcji zawodowej rodziny zastępczej z rodziną, która spełnia do tego warunki (ukończyła wymagane szkolenia) oraz posiada przynajmniej trzyletnie doświadczenie, jako rodzina zastępcza, prowadzący rodzinny dom dziecka lub pełniący funkcję dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego (art. 54, ust. 1)⁸.

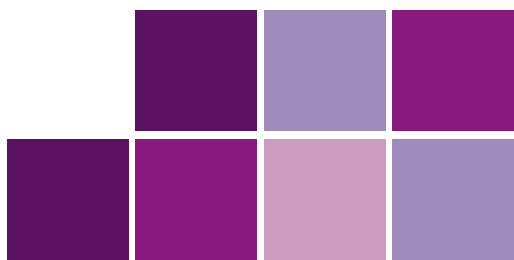
Oczywiście zasadnym jest również pytanie, czy nowe rozwiązania będą skuteczne w sytuacji, w której obowiązek finansowania zadań wynikających z nowej ustawy o wspieraniu rodziny został nałożony na samorządy. Sam ustawodawca dostrzegł takie zagrożenie, wprowadzając zmiany do ustawy o wspieraniu rodziny Ustawą z dnia 27 kwietnia 2012 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw. Znaczna część zapisów tej noweli ma za zadanie obniżenie kosztów wdrażania nowych regulacji prawnych, poprzez wydłużenie obowiązywania przepisów przejściowych, czy odsunięcie w czasie obligatoryjności niektórych obowiązków nakładanych na samorządy.

W miejsce dotychczasowego podziału (z którego wynikały daleko idące konsekwencje organizacyjne i finansowe) na rodziny zastępcze: 1) spokrewnione z dzieckiem 2) niespokrewnione z dzieckiem 3) zawodowe niespokrewnione z dzieckiem, w tym wielodzietne, specjalistyczne oraz o charakterze pogotowia rodzinnego, wprowadzono następujące kategorie: 1) spokrewnione z dzieckiem rodziny zastępcze 2) niezawodowe rodziny zastępcze 3) zawodowe rodziny zastępcze, w tym o charakterze pogotowia rodzinnego i specjalistyczne oraz 4) rodzinne domy dziecka.

Celem ustawy o wspieraniu rodziny jest położenie większego nacisku na wspieranie naturalnego środowiska rodzinnego dziecka poprzez pracę z rodziną, również w okresie, kiedy dziecko pozostaje poza rodziną naturalną, w pieczy zastępczej.

Wszystkie te działania są działaniami zmierzającymi w dobrym kierunku, wynikającymi z analizy dotychczasowego stanu faktycznego i weryfikacji potrzeb, jednak również w tym wypadku obawy rodzą możliwości finansowe samorządów, na które nałożono obowiązek realizacji nowych zadań.

⁸ Ustawa o wspieraniu rodziny..., op. cit.

2. Rodzicielstwo zastępcze w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2000-2010

Rodziny zastępcze funkcjonują w Polsce od dawna. Środowisko rodziny zastępczej jest najbardziej zbliżone do naturalnego, niezbędnego do prawidłowego funkcjonowania dzieci i młodzieży. Niestety liczba tych rodzin jest zbyt mała, aby sprostać potrzebom, które są coraz większe. Świadczy o tym liczba dzieci umieszczonych poza rodziną naturalną (w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu interwencyjnego, rodzinnego, socjalizacyjnego, resocjalizacyjnego oraz wielofunkcyjnego, a także w rodzinach zastępczych), która za rok 2010 w porównaniu z rokiem 2001 wzrosła w skali całego kraju o 23%, natomiast w skali województwa o 15,5%. Omawianą sytuację obrazuje poniższa tabela.

Tabela 1. Liczba dzieci umieszczonych poza rodziną naturalną – dane ze sprawozdań MPiPS-03 za poszczególne lata

Liczba dzieci umieszczonych poza rodziną naturalną						
Rok	Polska			Województwo kujawsko-pomorskie		
	placówki	rodziny zastępcze	razem	placówki	rodziny zastępcze	razem
2001	29 533	50 164	79 697	1 592	3 097	4 689
2002	33 390	50 754	84 144	1 721	3 107	4 828
2003	34 091	52 507	86 598	2 072	3 149	5 221
2004	31 616	56 229	87 845	1 892	3 216	5 108
2005	30 672	59 199	89 871	1 836	3 326	5 162
2006	32 026	61 470	93 496	1 737	3 395	5 132
2007	31 619	64 995	96 614	1 753	3 563	5 316
2008	29 815	65 624	95 439	1 778	3 529	5 307
2009	32 268	65 590	97 858	1 818	3 667	5 485
2010	32 380	65 950	98 330	1 854	3 564	5 418

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań MPiPS-03

Liczba rodzin zastępczych funkcjonujących na terenie województwa kujawsko-pomorskiego na przestrzeni ostatnich 11 lat zmieniała się – analiza tych zmian zostanie dokonana na podstawie sprawozdań MPiPS-03 za lata 2000-2010 (patrz tabela nr 2 i 3).

W roku 2000 w naszym województwie funkcjonowały 2823 rodziny, w których przebywało 3549 dzieci. W roku 2001 ogólna liczba rodzin zastępczych zmalała do 2426. Przebywało w nich 3097 dzieci – tutaj również zanotowano niewielki spadek w porównaniu z rokiem ubiegłym. W kolejnym roku (2002) ogólna liczba rodzin zastępczych ponownie zmalała do 2418. Przebywało w nich 3107 dzieci. W roku 2003 widoczny staje się trend wzrastającej liczby dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych przy spadającej liczbie rodzin – ogólna liczba rodzin zastępczych wyniosła 2416, przebywało w nich 3149 dzieci. W roku 2004, w 2458 rodzinach zastępczych przebywało 3216 dzieci.

W następnym roku (2005) ponownie wzrosła ogólna liczba rodzin zastępczych – do 2498. Przebywało w nich 3326 dzieci. Rok 2006 to 2549 rodzin zastępczych, w których umieszczono 3359 dzieci. W roku 2007 ogólna liczba rodzin zastępczych wynosiła 2617, przebywało w nich 3563 dzieci. W roku 2008 następuje nieznaczny spadek ogólnej liczby rodzin zastępczych do 2591, przebywa w nich 3529 dzieci. Rok 2009 to, w porównaniu z rokiem poprzednim – nieznaczny wzrost ogólnej liczby rodzin zastępczych do 2668, przy 3667 dzieciach w nich przebywających. W roku 2010 ogólna liczba rodzin zastępczych wynosiła 2552, zatem w porównaniu z poprzednim rokiem odnotowano spadek. Zmniejszyła się również liczba dzieci w nich przebywających – do 3564. Omówione powyżej dane przedstawiają poniższe tabele.

Tabela 2. Rodziny zastępcze w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2000-2003

Rodziny zastępcze w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2000-2003				
Typ rodziny	2000	2001	2002	2003
Rodziny zastępcze ogółem	2 823	2 426	2 418	2 416
Liczba dzieci w rodzinach	3 594	3 097	3 107	3 149
Kwota świadczeń (w zł)	22 575 880	20 001 368	21 583 124	22 448 942
w tym:				
Rodziny zobowiązane do dostarczenia środków utrzymania/od 2001 roku rodziny spokrewnione	2 138	2 121	2 171	2 161
Liczba dzieci w rodzinach	2 694	2 680	2 767	2 727
Kwota świadczeń (w zł)	16 889 445	16 728 464	18 399 760	18 488 803
Rodziny niezobowiązane do dostarczenia środków utrzymania/ od 2001 roku rodziny niespokrewnione	681	305	240	271
Liczba dzieci w rodzinach	900	417	344	423
Kwota świadczeń (w zł)	5 686 435	3 272 904	3 183 364	3 956 039
Pogotowie rodzinne	nie dotyczy	5	14	14
Liczba dzieci w rodzinach	nie dotyczy	8	40	78
Kwota świadczeń (w zł)	nie dotyczy	33 270	349 941	763 738

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań MPiPS-03 za lata 2000-2003

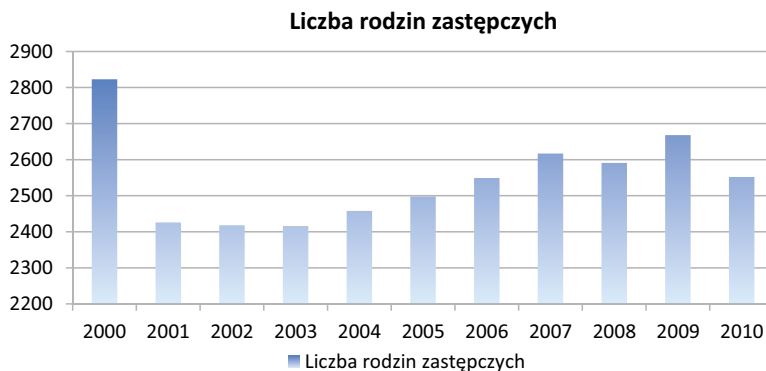
Tabela 3. Rodziny zastępcze w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2004-2010

Rodziny zastępcze w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2004-2010							
Typ rodziny	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Rodziny zastępcze ogółem	2 458	2 498	2 549	2 617	2 591	2 668	2 552
Liczba dzieci w rodzinach	3 216	3 326	3 395	3 563	3 529	3 667	3 564
Kwota świadczeń (w zł)	23 514 806	23 882 554	24 609 633	25 685 836	26 777 698	27 185 237	27 264 797
w tym:							
Rodziny spokrewnione	2 148	2 170	2 207	2 252	2 208	2 241	2 143
Liczba dzieci w rodzinach	2 710	2 728	2 787	2 883	2 794	2 851	2 706
Kwota świadczeń (w zł)	18 865 567	18 881 008	19 291 496	19 575 155	19 607 801	19 254 772	18 961 961
Rodziny niespokrewnione	292	299	308	326	330	360	334
Liczba dzieci w rodzinach	405	424	427	452	466	493	475
Kwota świadczeń (w zł)	3 878 503	3 715 035	3 909 145	3 999 181	4 046 805	4 304 595	4 107 569
Rodziny zawodowe	18	27	34	41	54	68	80
Liczba dzieci w rodzinach	99	173	181	223	279	319	383
Kwota świadczeń (w zł)	770 736	1 086 511	1 408 992	2 111 500	3 123 092	3 625 870	4 195 267
w tym:							
WIEŁODZIETNE	1	5	9	13	21	30	37
Liczba dzieci w rodzinach	2	21	35	54	98	142	172
Kwota świadczeń (w zł)	509	140 962	340 816	676 344	1 153 766	1 516 474	2 098 021
SPECJALISTYCZNE	1	3	6	7	9	12	14
Liczba dzieci w rodzinach	2	9	17	20	28	34	33
Kwota świadczeń (w zł)	1 549	79 929	215 813	376 382	497 972	615 534	579 671
O CHARAKTERZE POGOTOWIA	15	19	19	22	24	27	28
Liczba dzieci w rodzinach	95	143	129	150	153	151	176
Kwota świadczeń (w zł)	768 678	865 620	852 363	1 058 774	1 471 352	1 493 862	1 517 575

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań MPiPS-03 za lata 2004-2010

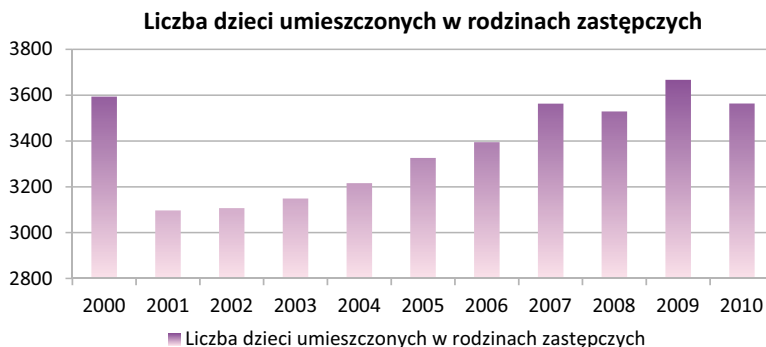
Zestawiając rok 2000 z 2010 odnotowujemy spadek liczby rodzin zastępczych w ciągu tych 11 lat o 9,5%. Niestety liczba dzieci umieszczanych w rodzinach zastępczych w tym samym czasie spadła jedynie o 0,8%.

Wykres 1. Liczba rodzin zastępczych w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2000-2010

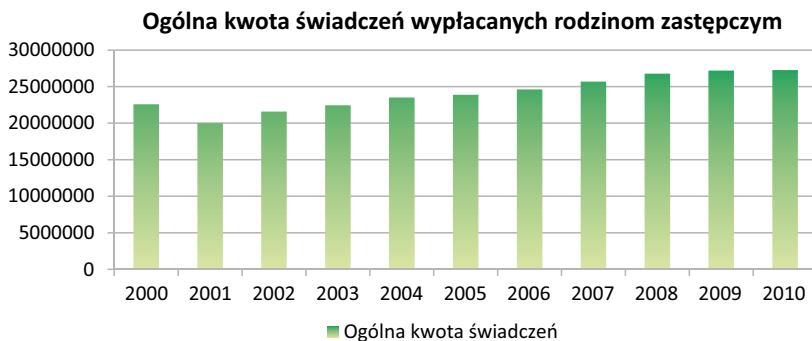
Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań MPiPS-03 za lata 2000-2010

Wykres 2. Liczba dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych w latach 2000-2010

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań MPiPS-03 za lata 2000-2010

Wykres 3. Ogólna kwota świadczeń wypłacanych rodzinom zastępczym w latach 2000-2010

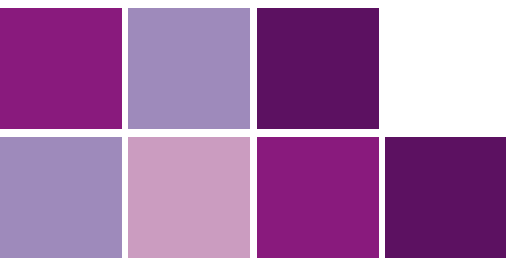
Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań MPiPS-03 za lata 2000-2010

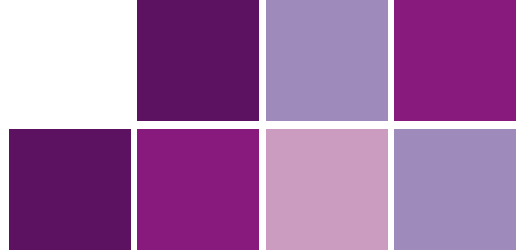
Nieporównywalnie mały spadek liczby dzieci umieszczanych w rodzinach zastępczych w porównaniu z dość znaczącym spadkiem liczby rodzin zastępczych na przestrzeni omawianych 11 lat niepokoi tym bardziej, że ogólna liczba dzieci w wieku od 0 do 19 lat na terenie województwa kujawsko-pomorskiego od roku 2000 do roku 2010 systematycznie malała. Zestawienie przedstawia poniższa tabela:

Tabela 4. Dzieci umieszczone w rodzinach zastępczych w zestawieniu z liczbą osób w wieku 0-19 lat w województwie kujawsko-pomorskim za okres 2000-2010

Rok	Liczba dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych	Liczba osób w wieku 0-19 lat w województwie kujawsko-pomorskim na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych
2000	3594	593478
2001	3097	578652
2002	3107	561246
2003	3149	542375
2004	3216	524332
2005	3326	507544
2006	3395	494373
2007	3563	483639
2008	3529	475402
2009	3667	467343
2010	3564	458673

Źródło: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań MPIPS-03 i danych z Banku Danych Lokalnych Urzędu Statystycznego

3. Raport z badania – część ilościowa

3.1. Zastosowana metodologia. Cel i przebieg badania

Odnotowany znaczący spadek liczby rodzin zastępczych na przestrzeni ostatnich 11 lat przy malejącej ogólnej liczbie dzieci w wieku od 0 do 19 lat na terenie województwa kujawsko-pomorskiego oraz nieproporcjonalnie małym spadku liczby dzieci umieszczanych w rodzinach zastępczych wskazuje na istnienie deficytów w liczbie rodzin zastępczych. Środowisko rodziny zastępczej jest najbardziej zbliżone do naturalnego, niezbędnego do prawidłowego funkcjonowania dzieci i młodzieży, jednak liczba tych rodzin jest zbyt mała, aby sprostać potrzebom.

Dlatego też głównym celem badania było zdiagnozowanie sytuacji rodzin zastępczych niespokrewnionych, funkcjonujących na terenie województwa kujawsko-pomorskiego – rozpoznanie barier, które staną na drodze do bycia rodzicem zastępczym, a także trudności pojawiających się w codziennym funkcjonowaniu tych rodzin w sferze instytucjonalnej i życiu prywatnym, wskazanie na problemy wynikające z przenikania się tych dwóch sfer oraz sprawdzenie kompatybilności działań instytucji odpowiedzialnych za organizację rodzicielstwa zastępczego i potrzeb rodzin zastępczych.

Aby znaleźć odpowiedzi na powyższe pytania badawcze ROPS w Toruniu zrealizował dwuetapowy projekt badawczy składający się z:

- Etap I – badania ilościowego (PAPI – wywiady kwestionariuszowe)
- Etap II – badania jakościowego (FGI – zogniskowane wywiady grupowe)

W ramach pierwszego etapu projektu badawczego przeprowadzono 100 wywiadów kwestionariuszowych (na reprezentatywnej próbie dobranej losowo) z rodzicami zastępczymi, z niespokrewnionych rodzin zastępczych, w tym zawodowych. Kwestionariusz wywiadu składał się z trzech części, każda z nich dotyczyła innego pola zagadnień (część I – charakterystyka rodzin zastępczych, część II – sfera instytucjonalna, część III – życie codzienne). Pozyskane informacje dały ilościowy wgląd umożliwiający realizację celów szczegółowych badania, takich jak:

1) Charakterystyka rodzin zastępczych niespokrewnionych w województwie kujawsko-pomorskim (liczba dzieci w rodzinach; staż w opiece nad dziećmi; cechy społeczno-demograficzne rodziców zastępczych;).

2) Sfera instytucjonalna – zdiagnozowanie problemów, na jakie napotykają rodziny zastępcze w kontakcie z instytucjami odpowiedzialnymi za organizację rodzicielstwa zastępczego; identyfikacja potrzeb rodzin zastępczych w zakresie kontaktu z ww. instytucjami; określenie oczekiwań rodzin wobec instytucji i ich opinii na temat otrzymywanego wsparcia; prezentacja ocen i opinii dot. procedur i regulacji prawnych stosowanych wobec kandydatów na rodziców zastępczych; określenie mocnych i słabych stron procesu przygotowywania rodziców do stania się rodziną zastępczą oraz systemu przygotowania dziecka do umieszczenia w rodzinie zastępczej.

Znalezienie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Jak rodzice zastępczy oceniają procedury stosowane wobec kandydatów na rodziców zastępczych?
- Jak rodzice zastępczy oceniają proces przygotowywania kandydatów do stania się rodziną zastępczą?
- Jak wygląda system przygotowania dziecka do umieszczenia w rodzinie zastępczej? Określenie słabych i mocnych stron tego procesu.
- Na jaką pomoc ze strony instytucji mogą liczyć rodzice zastępczy? Czy pomoc ta jest przydatna? Jakiego rodzaju wsparcie otrzymują, a czego potrzebują?
- Jaka jest częstotliwość kontaktów rodzin zastępczych z pracownikami służb socjalnych? Co jest przyczyną tych kontaktów?
- Jak rodzice zastępczy oceniają jakość tego kontaktu?
- Jak rodzice zastępczy oceniają procedurę otrzymywania środków na utrzymanie przyjętych dzieci? Czy instytucje pomocy społecznej pomagają w utrzymaniu tych środków?
- Jakie są oczekiwania rodzin zastępczych wobec instytucji pomocy społecznej?

3) Życie codzienne – wskazanie problemów z jakimi spotykają się rodziny zastępcze w codziennym życiu; poznanie motywów podjęcia decyzji o staniu się rodzicem zastępczym; zdiagnozowanie najtrudniejszych momentów w codziennym „byciu” rodzicem zastępczym.

Znalezienie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Co wpływa na podjęcie decyzji o staniu się rodzicem zastępczym?
- Z jakimi reakcjami w kontekście rodzicielstwa zastępczego spotykają się rodzice zastępczy (opinia rodziny, dalszych krewnych, przyjaciół i otoczenia)?
- Jakie problemy opiekuńczo-wychowawcze pojawiają się w codziennym życiu?
- Jakie problemy osobiste (własne małżonków), powodowane rodzicielstwem zastępczym, pojawiają się w codziennym życiu?
- Jakie problemy powodowane rodzicielstwem zastępczym pojawiają się we własnej rodzinie?
- Jak wyglądają kontakty z rodziną naturalną dzieci? Czy występuje potrzeba takiego kontaktu? Na ile jest ona silna? Problematyczność kontaktu.
- Czy pojawiają się problemy w związku z kontaktami z rodziną dziecka? Jakiej natury?
- Czy rodzice zastępczy zastanawiali się kiedykolwiek nad rezygnacją z pełnionej funkcji?
- Z jakimi reakcjami rodzicielstwo zastępcze spotyka się w społecznym odbiorze? Czy jest jakoś etykietowane/stygmatyzowane?
- Ocena skuteczności realizowanych sposobów promocji idei rodzicielstwa zastępczego.

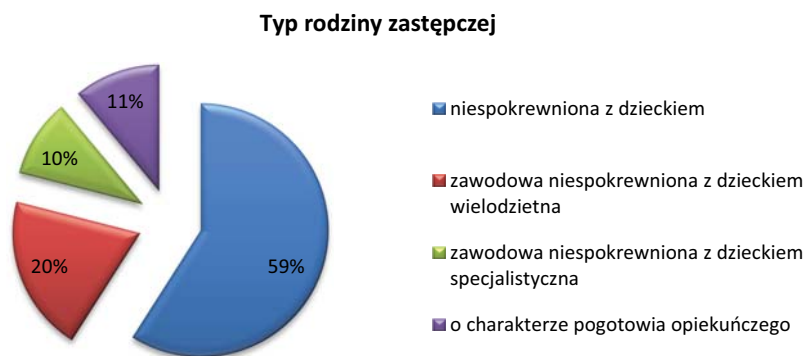
W drugim etapie badania, na podstawie wyników, jakie przyniosła realizacja pierwszego etapu, przeprowadzone zostały dwa zogniskowane wywiady grupowe z kierownikami i pracownikami instytucji zajmujących się organizacją rodzicielstwa zastępczego – Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie (jeden wywiad dla każdej z grup – kierowników oraz pracowników). Informacje pozyskane na tym etapie służą sprawdzeniu kompatybilności działań instytucji odpowiedzialnych za organizację rodzicielstwa zastępczego i potrzeb rodzin zastępczych. Zestawienie ich z opiniami rodziców zastępczych pozwoliło na sformułowanie rekomendacji służących poprawie sytuacji rodzin zastępczych niespokrewnionych w naszym województwie.

3.2. Analiza danych ilościowych

3.2.1. Charakterystyka niespokrewnionych rodzin zastępczych w województwie kujawsko-pomorskim

W badaniu wzięło udział 100 rodzin. Zdecydowaną większość stanowiły rodziny niespokrewnione z dzieckiem (59 rodzin), następnie rodziny zawodowe niespokrewnione z dzieckiem – wielodzietne (20), o charakterze pogotowia rodzinnego (11 rodzin) oraz 10 rodzin specjalistycznych.

Wykres 4. Próba badawcza

Źródło: dane własne

Liczba dzieci w rodzinach

W przebadanych rodzinach zastępczych przebywało łącznie 154 dzieci naturalnych oraz 243 dzieci przyjętych do rodziny. Większość rodzin zastępczych przyjęło do siebie jedno lub dwoje dzieci – 62%. Od trzech do pięciu dzieci przyjęło łącznie 32% rodzin. Na przyjęcie 6 i więcej dzieci zdecydowało się tylko 6% respondentów. Rozkład omawianych danych przedstawia poniższa tabela:

Tabela 5. Liczba dzieci przyjętych do rodziny

Liczba dzieci przyjętych do rodziny	Liczba rodzin posiadających dzieci przyjęte
1	35
2	27
3	19
4	9
5	4
6 i więcej	6

Źródło: dane własne

W 41 rodzinach zastępczych przebywa 52 rodzeństwa. Niespełna 30% badanych rodzin zastępczych nie posiada dzieci naturalnych. Natomiast wśród 72 rodzin, które posiadają dzieci naturalne, zdecydowanie częściej rodzicami zastępczymi zostają Ci, którzy posiadają od 1 do 2 dzieci naturalnych niż Ci, którzy posiadają powyżej 2 dzieci naturalnych. Dane przedstawia poniższa tabela.

Tabela 6. Rodziny posiadające dzieci naturalne

Liczba dzieci naturalnych	Liczba rodzin posiadających dzieci naturalne
0	28
1	21
2	29
3	16
4	5
5	0
6	0
7	1

Źródło: dane własne

Dzieci naturalne rodziców zastępczych w zdecydowanej większości są już dorosłe. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku od 21 do 30 lat oraz młodzież w wieku od 11 do 20 lat, natomiast dzieci w wieku 10 lat i poniżej to łącznie 27 osób. Zestawienie wieku dzieci naturalnych przedstawia poniższa tabela:

Tabela 7. Wiek dzieci naturalnych

Wiek dzieci naturalnych	Liczba dzieci
do 1	2
od 1 do 10	25
od 11 do 20	54
od 21 do 30	60
od 31 do 40	12
od 41 do 50	1
razem	154

Źródło: dane własne

Z kolei dzieci przyjęte do rodziny w 46,5% to osoby w wieku od 1 do 10 lat, natomiast w 47% osoby w wieku od 11 do 20 lat. Niemowlęta do 1 roku życia stanowią niespełna 4%, a osoby powyżej 20 roku życia niespełna 3% dzieci przyjętych do rodziny.

Tabela 8. Wiek dzieci przyjętych do rodziny

Wiek dzieci przyjętych do rodziny	Liczba dzieci
do 1	9
od 1 do 10	113
od 11 do 20	114
od 21 do 30	7
razem	243

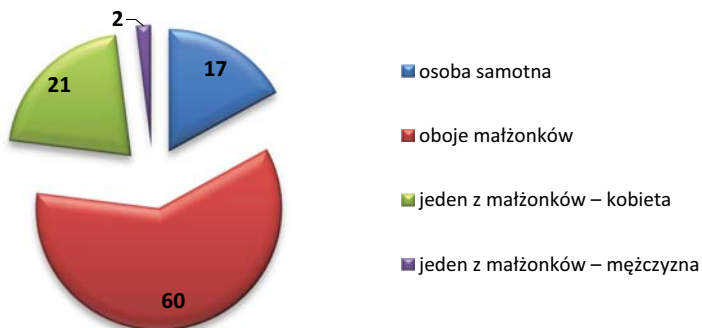
Źródło: dane własne

Rodzice zastępczy

W 60% przypadków rodzin zastępczych funkcję rodzica zastępczego pełni oboje małżonków, z kolei sytuacje, kiedy tylko jeden z małżonków pełni tę funkcję stanowią 23% przypadków (w tym w 91% przypadków to kobiety są rodzicami zastępczymi, a w 9% - mężczyźni). Osoby samotne pełniące rolę rodzica zastępczego to 17% przebadanych rodzin zastępczych. W badaniu wzięło udział 100 rodzin zastępczych, co dało 183 osoby będące rodzicami zastępczymi.

Wykres 5. Kto pełni funkcję rodzica zastępczego

Liczba rodzin w podziale ze względu na to, kto pełni rolę rodzica zastępczego

Źródło: dane własne

Staż w opiece nad dziećmi

Rodziców zastępczych zapytano o staż w opiece nad dziećmi przyjętymi do rodziny, czyli łączny okres pełnienia funkcji rodziny zastępczej. Jak wynika z tabeli nr 9 największa liczba wskazań wśród kobiet dotyczyła 6 i 7-letniego stażu pełnienia funkcji rodzica zastępczego (razem 22 kobiety). Podobna liczba wskazań dotyczyła kobiet z 2 i 3-letnim stażem (razem 20 kobiet). Czteroletni okres pełnienia funkcji rodzica zastępczego dotyczy 9 z przebadanych kobiet. Wśród matek zastępczych są również takie, które posiadają kilkunastoletni staż opiekuńczy – z ponad 10-letnim doświadczeniem w rodzicielstwie zastępczym jest 14 kobiet, a wśród nich jest osoba z 21-letnim stażem. Jeżeli chodzi o mężczyzn to najczęściej wskazywano na 6-letnie doświadczenie w pełnieniu roli rodzica zastępczego (9 wskazań). Następnie 2 i 3-letnie doświadczenie posiada łącznie 16 mężczyzn, natomiast 7 mężczyzn posiada 4-letnie doświadczenie. Ponad 10-letni staż w opiece nad dziećmi przyjętymi do rodziny zastępczej posiada łącznie 9 mężczyzn.

Tabela 9. Staż rodziców zastępczych w opiece nad dziećmi

staż rodziców zastępczych w latach	kobiety	mężczyźni
0,5	2	2
1,5	4	1
2	10	8
3	10	8
3,5	2	1
4	9	7
5	5	2
6	11	9
7	11	4

staż rodziców zastępczych w latach	kobiety	mężczyźni
7,5	1	0
8	5	5
9	2	2
10	4	3
11	3	2
12	2	1
13,5	1	0
13,6-20	3	2
21	1	1
nie dotyczy	4	34

Źródło: dane własne

Analizując staż funkcjonowania rodziny zastępczej, uwzględniając jej typ, można zauważyć, iż:

- w grupie rodzin niespokrewnionych występuje rozproszenie w zakresie długości okresu pełnienia roli rodziny zastępczej (wśród 59 niespokrewnionych rodzin 16% stanowiły młode rodziny zastępcze działające krócej niż rok; 25% rodziny ze stażem 2-3-letnim; 16% – ze stażem 4-5-letnim; dla 20% staż ten wynosił 6-7 lat; dla 12% rodzin – 8-10 lat, a dla 11% był to okres powyżej 10 lat);
- wśród rodzin zawodowych wielodzietnych większość rodzin – 75% - stanowiły rodziny ze stażem nieprzekraczającym 5 lat;
- rodziny zawodowe specjalistyczne prezentowały różnorodny staż funkcjonowania (w próbie nie pojawiły się rodziny młode działające krócej niż rok i ze stażem 3-letnim);
- w grupie rodzin zawodowych o charakterze pogotowia rodzinnego nie występowały rodziny ze stażem najkrótszym i najdłuższym.

Tabela 10. Typ rodziny zastępczej a staż jej funkcjonowania

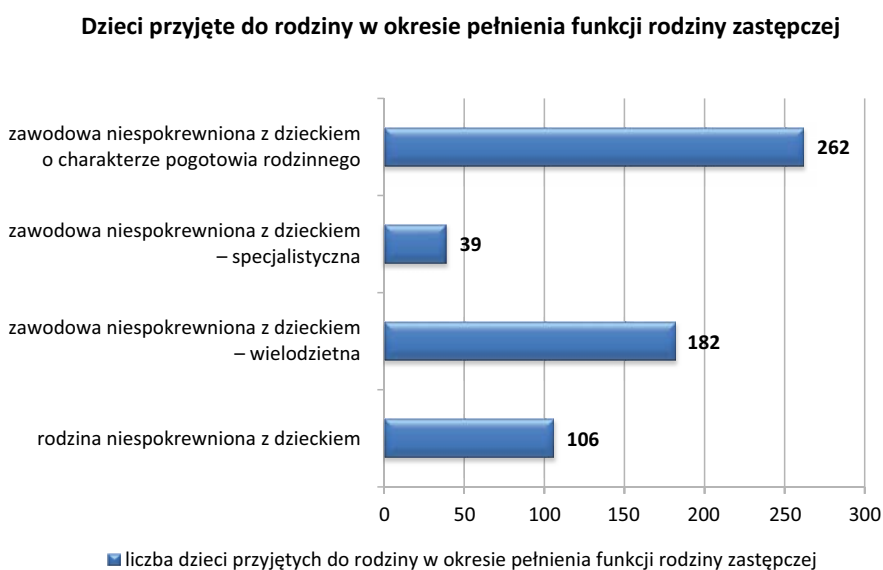
Staż rodziny zastępczej	Typ rodziny zastępczej				
	Rodziny niespokrewnione	Rodziny zawodowe wielodzietne	Rodziny zawodowe specjalistyczne	Rodziny zawodowe o charakterze pogotowia rodzinnego	Liczba rodzin
do 1 roku	10	4	0	0	14
2 lata	7	2	2	2	13
3 lata	5	6	0	2	13
4-5 lat	10	3	1	1	15
6 lat	6	0	2	3	11
7 lat	6	2	2	2	12
8-10 lat	8	2	1	1	12
powyżej 10 lat	7	1	2	0	10
Liczba rodzin ogółem	59	20	10	11	100

Źródło: dane własne

Fluktuacja dzieci w rodzinach

Łączna liczba dzieci przyjętych do rodziny w okresie pełnienia przez respondentów funkcji rodziny zastępczej to 589 dzieci. Największa liczba dzieci (262) została przyjęta do rodzin o charakterze pogotowia rodzinnego, czyli zawodowej krótkoterminowej opieki zastępczej. Umieszcza się w niej dzieci w sytuacji natychmiastowej konieczności odizolowania ich od środowiska rodzinnego bezpośrednio zagrażającego jego prawidłowemu wychowaniu, zdrowiu, a nawet życiu. Warto jednak podkreślić, iż pobyt dziecka w takiej rodzinie jest ograniczony czasowo (do momentu unormowania sytuacji dziecka) i winien trwać nie dłużej niż 4 miesiące (zgodnie z uregulowaniami Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, w wyjątkowych przypadkach, może zostać wydłużony do 8 miesięcy lub do zakończenia postępowania sądowego). Okres ten najczęściej związany jest z potrzebą ustalenia miejsca pieczy zastępczej długoterminowej (zdarza się, że jest to placówka całodobowa).

Wykres 6. Liczba dzieci przyjętych do rodziny w okresie pełnienia funkcji rodziny zastępczej

Źródło: dane własne

Rozpatrując średnią liczbę dzieci, które są przyjmowane do rodziny zastępczej, należy uwzględnić zarówno typ rodziny, jak i długość stażu w zakresie pełnienia funkcji rodziny zastępczej. Wśród rodzin niespokrewnionych dominują rodziny z 1 lub 2 dziećmi przyjętymi (85%). Rodziny zawodowe wielodzietne, jak wskazuje sama nazwa rodzinnej pieczy zastępczej, są rodzinną pieczą zastępczą, w której przebywa większa liczba dzieci (przeważnie od 3 do 8). W grupie rodzin zawodowych specjalistycznych zdarzają się nawet takie, które opiekowały się 8 dziećmi (respondenci wskazywali, iż instytucje uniemożliwiają zakładanie rodzin specjalistycznych dla 1 dziecka, pomimo umieszczania w tej formie rodzinnej pieczy zastępczej dzieci o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, niedostosowanych społecznie w rozumieniu ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, jak również małoletnich matek z dziećmi).

Tabela 11. Liczba dzieci przyjętych do rodziny w okresie pełnienia funkcji rodziny zastępczej

Liczba dzieci przyjętych do rodziny w okresie pełnienia funkcji rodziny zastępczej						
Staż rodziny zastępczej	1 dziecko przyjęte do rodziny	2 dzieci przyjętych do rodziny	3-4 dzieci przyjętych do rodziny	od 5 do 9 dzieci przyjętych do rodziny	10 i więcej dzieci przyjętych do rodziny	Ogółem
RODZINY NIESPOKREWNIONE						
do 1 roku	9	0	1	0	0	10
2 lata	3	3	1	0	0	7
3 lata	2	2	1	0	0	5
4-5 lat	5	5	0	0	0	10
6 lat	1	5	0	0	0	6
7 lat	3	1	2	0	0	6
8-10 lat	4	1	2	1	0	8
powyżej 10 lat	3	3	1	0	0	7
Ogółem	30	20	8	1	0	59
RODZINY ZAWODOWE WIELODZIEDNE						
do 1 roku	0	0	2	2	0	4
2 lata	0	0	0	2	0	2
3 lata	0	0	2	4	0	6
4-5 lat	0	0	2	1	0	3
6 lat	0	0	0	0	0	0
7 lat	0	0	1	1	0	2
8-10 lat	0	0	0	2	0	2
powyżej 10 lat	0	0	0	0	1	1
Ogółem	0	0	7	12	1	20
RODZINY ZAWODOWE SPECJALISTYCZNE						
do 1 roku	0	0	0	0	0	0
2 lata	1	0	1	0	0	2
3 lata	0	0	0	0	0	0
4-5 lat	0	0	1	0	0	1
6 lat	0	0	0	2	0	2
7 lat	1	0	0	1	0	2
8-10 lat	0	0	1	0	0	1
powyżej 10 lat	0	0	2	0	0	2
Ogółem	2	0	5	3	0	10

Liczba dzieci przyjętych do rodziny w okresie pełnienia funkcji rodziny zastępczej						
Staż rodziny zastępczej	1 dziecko przyjęte do rodziny	2 dzieci przyjętych do rodziny	3-4 dzieci przyjętych do rodziny	od 5 do 9 dzieci przyjętych do rodziny	10 i więcej dzieci przyjętych do rodziny	Ogółem
RODZINY ZAWODOWE O CHARAKTERZE POGOTOWIA RODZINNEGO						
do 1 roku	0	0	0	0	0	0
2 lata	0	0	1	1	0	2
3 lata	0	0	0	0	2	2
4-5 lat	0	0	0	0	1	1
6 lat	0	0	0	0	3	3
7 lat	0	0	0	1	1	2
8-10 lat	0	0	0	0	1	1
powyżej 10 lat	0	0	0	0	0	0
Ogółem	0	0	1	2	8	11

Źródło: dane własne

Niepokojący jest fakt, iż w badanej populacji zdecydowana większość rodzin zawodowych specjalistycznych w okresie swojego funkcjonowania pełniła pieczę zastępczą nad grupą od 3 do 9 dzieci (może to świadczyć o częstszej niż w innych typach rodzin zmianie dzieci przyjmowanych do rodziny). W poniższym zestawieniu tabelarycznym potwierdza się, iż w specjalistycznych rodzinach zastępczych dominująca jest sytuacja przebywania w pieczy zastępczej 3 dzieci.

Tabela 12. Liczba przyjętych dzieci aktualnie przebywających w badanych rodzinach zastępczych

Liczba przyjętych dzieci aktualnie przebywających w rodzinie zastępczej									
Typ rodziny zastępczej	1 dziecko	2 dzieci	3 dzieci	4 dzieci	5 dzieci	6 dzieci	7 dzieci	8 dzieci	Ogółem
Rodziny niespokrewnione	32	22	3	2	0	0	0	0	59
Rodziny zawodowe wielodzietne	0	1	7	3	3	2	3	1	20
Rodziny zawodowe specjalistyczne	2	1	5	2	0	0	0	0	10
Rodziny zawodowe o charakterze pogotowia rodzinnego	1	4	3	2	1	0	0	0	11
Ogółem	35	28	18	9	4	2	3	1	100

Źródło: dane własne

Wiek rodziców zastępczych

W badaniu pozyskano także informacje o sytuacji społeczno-demograficznej rodziców zastępczych. I tak średnia wieku rodziców zastępczych wynosi odpowiednio dla kobiet – 45 lat oraz dla mężczyzn – 46 lat. Najmłodsi rodzice zastępczy to kobieta w wieku 29 lat oraz mężczyzna w wieku 28 lat, natomiast najstarsi rodzice zastępczy są w wieku odpowiednio 65 i 79 lat.

Tabela 13. Wiek rodziców zastępczych

wiek rodziców zastępczych	kobieta	mężczyzna
do 30	3	2
od 31 do 40	27	16
od 41 do 50	41	39
od 51 do 60	24	25
powyżej 60	3	3

Źródło: dane własne

Wykształcenie rodziców zastępczych

Rodzice zastępczy w większości posiadają wykształcenie średnie i wyższe (średnie łącznie 68 osób, wyższe 52 osoby). Wykształceniem zawodowym legitymuje się łącznie 50 osób, natomiast podstawowym 11 osób.

Tabela 14. Wykształcenie rodziców zastępczych

Wykształcenie	Kobieta	Mężczyzna
podstawowe	6	5
zawodowe	18	32
średnie	42	26
wyższe	31	21
brak danych	1	1

Źródło: dane własne

Praca rodziców zastępczych

Jedno z pytań zawartych w kwestionariuszu wywiadu dotyczyło rodzaju wykonywanej przez rodziców zastępczych pracy. Najczęściej pojawiające się odpowiedzi wśród kobiet (32 osoby) wskazują na to, że pełnienie roli rodzica zastępczego jest zawodem przez nich wykonywanym. Tak samo wskazało 6 mężczyzn. Kolejnym najczęściej wykonywanym zawodem wśród kobiet jest stanowisko specjalisty, w tym nauczyciela (20 wskazań). Dość liczna grupa kobiet (20) jest w wieku emerytalnym bądź pobiera rentę. W 9 przypadkach wskazano, że poza byciem rodzicem zastępczym nie jest wykonywana inna praca zawodowa. Wśród mężczyzn rozkład odpowiedzi jest bardzo zróżnicowany. Najliczniejszą grupę stanowią emeryci i renciści (13 wskazań). Równie często wskazywano na zawód, który można zakwalifikować do kategorii „operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń” – 11 mężczyzn wykonuje takie zajęcie. Pracownikami usług i sprzedawcami jest 8 mężczyzn. Podobną liczbę wskazań (7 osób) można zakwalifikować do takich grup zawodowych jak: specjaliści, rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy oraz osoby prowadzące własną działalność gospodarczą.

Tabela 15. Rodzaj wykonywanej przez rodziców zastępczych pracy

Zawody	Liczba osób	
	kobieta	mężczyzna
przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy	1	5
specjaliści, w tym nauczyciele	20	7
technicy i inny średni personel	0	3
pracownicy biurowi	6	3
pracownicy usług i sprzedawcy	7	8
rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	5	7
robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	0	5
operatorzy i monterzy maszyn i urządzeń, w tym kierowcy	1	11
pracownicy przy pracach prostych	2	5
siły zbrojne	0	2
emeryci/renciści	12	13
zawód rodzina zastępcza	32	6
bezrobotni	9	3
działalność gospodarcza	3	7
Podsumowanie	98	85

Źródło: dane własne

Sytuacja rodzinna rodziców zastępczych

Rodzicom zastępczym zadano także pytanie dotyczące ich sytuacji rodzinnej w okresie dzieciństwa. Analizując poniższe tabele (nr 16, 17, 18), widzimy, że rodzice zastępczy w zdecydowanej większości wychowywali się wraz z rodzeństwem w rodzinach naturalnych (95 kobiet, 86 mężczyzn). Natomiast w rodzinach pełnych dorastało odpowiednio 87 i 75 osób. Jeżeli chodzi o liczbę rodzeństwa to dominował model rodziny 2+1, 2+2, 2+3 (łącznie 67 wskazań kobiet, 53 wskazania mężczyzn). Wyjątki dotyczą osób posiadających 8 i więcej rodzeństwa (łącznie 3 kobiety, 1 mężczyzna).

Tabela 16. Sytuacja rodzinna w okresie dzieciństwa

Czy wychowała się Pani/Pan w rodzinie naturalnej?		
	kobieta	mężczyzna
tak	95	86
nie	3	6
brak danych	2	8

Źródło: dane własne

Tabela 17. Sytuacja rodzinna w okresie dzieciństwa

Czy wychowywała się Pani/Pan w rodzinie pełnej?		
	kobieta	mężczyzna
tak	87	75
nie	4	9
brak danych	9	16

Źródło: dane własne

Tabela 18. Posiadane rodzeństwo

Rodzeństwo rodziców zastępczych		
liczba rodzeństwa	kobieta	mężczyzna
1	20	22
2	28	15
3	19	16
4	7	9
5	5	4
6	6	1
7	4	6
8 i więcej	3	1

Źródło: dane własne

Warunki lokalowe

Kwestionariusz wywiadu zawierał również pytania dotyczące warunków lokalowych. Jak pokazuje poniższa tabela, najwięcej rodzin zajmuje mieszkanie/dom o powierzchni poniżej 100 m². Natomiast 24 rodziny zajmują mieszkania/domy o powierzchni od 100 do 149 m².

Tabela 19. Metraż zajmowanego przez rodzinę domu/mieszkania

Metraż	Liczba rodzin
do 49 m ²	12
od 50 m ² do 99 m ²	36
od 100 m ² do 149 m ²	24
od 150 m ² do 199 m ²	8
od 200 m ² do 249 m ²	10
250 m ² i więcej	9
brak danych	1

Źródło: dane własne

Spośród wszystkich rodzin biorących udział w badaniu blisko połowa z nich posiada 3 lub 4 pokoje w zajmowanym przez nich lokalu. Natomiast łącznie 25% rodzin zajmuje 5 lub 6 pokoi. Z kolei 15% badanych ma do dyspozycji 2 pokoje, a 9% 7 pokoi i więcej. Dane pokazuje poniższa tabela.

Tabela 20. Liczba pokoi w zajmowanym domu/mieszkanu

Liczba pokoi	Liczba rodzin
2 pokoje	15
3 pokoje	25
4 pokoje	26
5 pokoi	12
6 pokoi	13
7 pokoi i więcej	9

Źródło: dane własne

Zestawiając liczbę osób w rodzinie do liczby pokoi w lokalach mieszkalnych należących do rodzin zastępczych można stwierdzić, iż w zdecydowanej większości przypadków sytuacja mieszkaniowa w tych rodzinach przedstawia się korzystnie:

- 1 i mniej niż 1 osoba/pokój – 28 przypadków;
- ponad 1 do 2 osób/pokój – 59 przypadków;
- ponad 2 do 3 osób/pokój – 13 przypadków.

Poniższa tabela prezentuje zachodzącą zależność wzrostu metrażu zajmowanego lokalu mieszkalnego w zależności od zwiększającej się liczby osób w rodzinie (największe powierzchnie mieszkalne zajmują rodziny 10- i więcej osobowe, w mieszkaniach poniżej 50 m² mieszkają zwłaszcza rodziny 2-3 osobowe).

Tabela 21. Liczba osób w rodzinach a metraż zajmowanego lokalu mieszkalnego

Liczba osób w rodzinach w zestawieniu z metrażem lokalu mieszkalnego									
Liczba osób	poniżej 50 m ²	50-60 m ²	61-79 m ²	80-99 m ²	100-110 m ²	111-160 m ²	161-220 m ²	powyżej 220 m ²	Ogółem
2-3 os.	6	3	1	2	1	2	2	0	17
4 os.	3	4	2	5	0	1	1	1	17
5 os.	1	2	2	2	4	2	2	2	17
6 os.	2	1	4	1	2	2	2	0	14
7 os.	0	2	1	1	0	4	2	2	12
8-9 os.	0	0	2	1	5	2	2	1	13
10 i więcej	0	0	0	0	1	1	3	4	9
Ogółem	12	12	12	12	13	14	14	10	99

Źródło: dane własne

Należy zwrócić uwagę, iż w ustaleniu liczby osób w rodzinie uwzględniano również dzieci biologiczne bez względu na ich wiek (można więc domniemywać, na podstawie dorosłego wieku niektórych dzieci biologicznych w rodzinach zastępczych, iż w rzeczywistości mniejsza liczba osób zamieszkuje w mieszkaniach/domach na co dzień).

Dochód rodziny

Respondenci zostali również poproszeni o oszacowanie średniego miesięcznego dochodu netto gospodarstwa domowego w ciągu ostatnich 12 miesięcy, uwzględniając świadczenia z pracy zarobkowej, z tytułu bycia rodziną zastępczą oraz ewentualne inne świadczenia. Średni miesięczny dochód przypadający na jedną rodzinę zastępczą w województwie kujawsko-pomorskim to kwota 4979 zł netto miesięcznie. Poniższa tabela zawiera szczegółowe informacje dot. przedziałów dochodowych. Jak widać najliczniejszą grupę stanowią rodziny osiągające średni miesięczny dochód na poziomie 4000-5000 zł. Równie liczną grupę – 28 rodzin – stanowią gospodarstwa domowe dysponujące kwotą od 5000 do 7000 zł. Najniższą kwotą – poniżej 2000 zł – dysponują 2 rodziny, natomiast najwyższą kwotą równą 10000 zł dysponuje 5 rodzin.

Tabela 22. Średni miesięczny dochód

Kwota	Liczba rodzin
do 1999 zł	2
od 2000 do 2999 zł	13
od 3000zł do 3999 zł	12
od 4000 zł do 4999 zł	27
od 5000 zł do 5999 zł	14
do 6000 zł do 6999 zł	14
od 7000 zł do 7999 zł	9
od 8000 zł do 8999 zł	0
do 9000 zł do 9999 zł	4
10 000 zł	5

Źródło: dane własne

Sprawdzono także, jaki jest średni miesięczny dochód gospodarstw domowych tworzonych przez rodziny zastępcze przeliczony na osobę w rodzinie. Tylko dwie rodziny zastępcze osiągają dochód na osobę w rodzinie w wysokości od 2001 do 2500 tys. złotych. Dochód powyżej 1500 złotych na osobę miesięcznie osiąga zaledwie 6% rodzin zastępczych. Z kolei 26% rodzin zastępczych osiąga średni miesięczny dochód na osobę w wysokości 1001-1500 złotych. Dla zdecydowanej większości rodzin zastępczych – 54% – kształtuje się on w przedziale 501-1000 złotych na osobę. Natomiast dla 12% rodzin dochód ten oscyluje w granicach 0-500 złotych. Poniższa tabela pokazuje jak kształtuje się średni miesięczny dochód na osobę w poszczególnych typach rodzin zastępczych.

Tabela 23. Średni miesięczny dochód na osobę w rodzinach zastępczych

Dochód na osobę (pln)	Niespokrewniona RZ	Zawodowa RZ o charakterze pogotowia	Zawodowa specjalistyczna RZ	Zawodowa wielodzietna RZ	Ogółem
0-500	6	1	1	4	12
501-1000	31	7	6	10	54
1001-1500	14	3	3	6	26
1501-2000	6	0	0	0	6
2001-2500	2	0	0	0	2
Ogółem	59	11	10	20	100

Źródło: dane własne

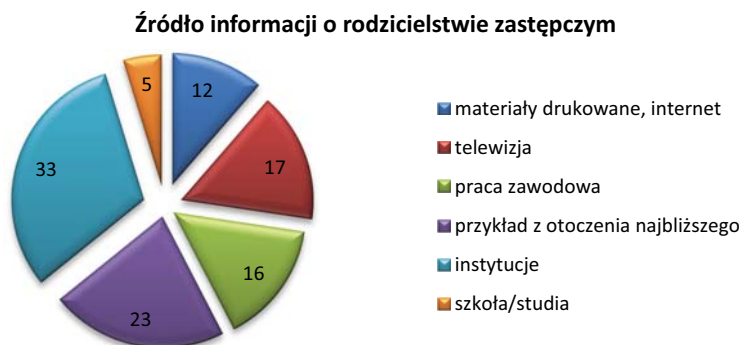
3.2.2. Sfera instytucjonalna

Druga część kwestionariusza wywiadu to pytania poświęcone zdiagnozowaniu problemów, na jakie napotykają rodziny zastępcze w kontakcie z instytucjami odpowiedzialnymi za organizację rodzicielstwa zastępczego; identyfikacji potrzeb rodzin zastępczych w zakresie kontaktu z tymi instytucjami, określeniu oczekiwań rodzin wobec instytucji i ich opinii na temat otrzymywanego wsparcia, prezentacji ocen i opinii dot. procedur i regulacji prawnych stosowanych wobec kandydatów na rodziców zastępczych, a także określeniu mocnych i słabych stron procesu przygotowywania rodziców do stania się rodziną zastępczą oraz systemu przygotowania dziecka do umieszczenia w rodzinie zastępczej.

Źródła informacji oraz motywacje do założenia rodziny zastępczej, idea rodzicielstwa zastępczego

W ramach tej części wywiadu zapytano respondentów o to, w jaki sposób dowiedzieli się o możliwości bycia rodzicem zastępczym. Największa liczba badanych (33 wskazania) deklaruje, iż informacje o rodzicielstwie zastępczym powzięło z instytucji. Najczęściej wymienianymi źródłami informacji są instytucje pomocy społecznej, w tym PCPR i MOPR oraz szpitale i poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Drugim najczęściej wskazywanym źródłem informacji jest przykład płynący z najbliższego otoczenia respondentów. Aż 23 osoby deklarowały, że o idei rodzicielstwa zastępczego dowiedziały się od osób z najbliższego otoczenia, które są lub były rodziną zastępczą lub prowadzą placówkę opiekuńczo-wychowawczą typu rodzinnego. Źródłem informacji dla 17 osób była telewizja, a 16 respondentów deklaruje, iż jedno z rodziców zastępczych wykonuje lub wykonywało zawód związany z pomocą dzieciom i to właśnie w pracy zetknęli się z ideą rodzicielstwa zastępczego. Dwunastu respondentów deklaruje, iż informację na temat rodzicielstwa zastępczego pozyskało z materiałów drukowanych, takich jak gazety, ulotki, plakaty oraz w wyniku poszukiwań informacji w Internecie. Kilkoro rodziców zastępczych (5 wskazań) zetknęło się z tym tematem w trakcie nauki. Rozkład odpowiedzi przedstawia poniższy wykres.

Wykres 7. Źródła informacji o możliwości stworzenia rodziny zastępczej

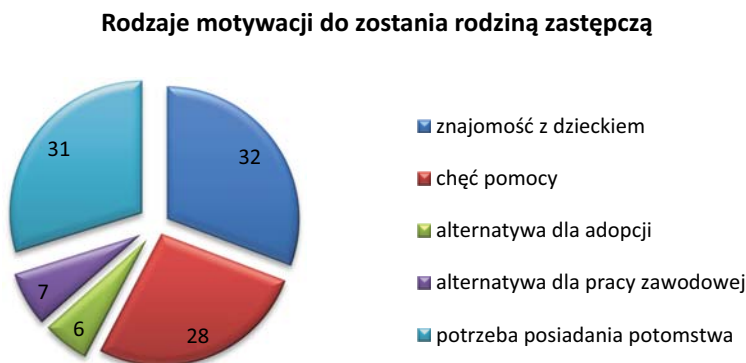
Źródło: dane własne

Rozkład odpowiedzi na pytanie o motywacje towarzyszące decyzji o stworzeniu rodziny zastępczej wyróżnia trzy główne kategorie odpowiedzi. Jako najczęstsze źródło motywacji do stworzenia rodziny zastępczej respondenci wskazują znajomość z dzieckiem lub rodzicami biologicznymi dziecka przyjętego do rodziny (32 wskazania). Istotnym czynnikiem motywującym jest również potrzeba posiadania potomstwa. W ten sposób uzasadnia swoją decyzję 31 respondentów, wskazując również na trwałe lub przejściowe trudności w posiadaniu biologicznego potomstwa. W tej kategorii zawierają się również odpowiedzi respondentów, którzy postanowili stworzyć rodzinę zastępczą po tym, jak ich biologiczne dzieci usamodzielniały się i wyprowadziły z domu rodzinnego, jak również osoby realizujące marzenie o licznej

rodzinie. Nie bez znaczenia, jeśli chodzi o źródła motywacji, jest również potrzeba pomocy dzieciom, które znalazły się w trudnej sytuacji (28 wskazań).

Kilkoro respondentów wskazuje w tym miejscu, iż rodzicielstwo zastępcze stanowi dla nich alternatywę dla pracy zawodowej, która dodatkowo pozwala poświęcić się wychowaniu biologicznego potomstwa (7 wskazań). Natomiast dla sześciorga respondentów rodzicielstwo zastępcze stanowi alternatywę dla adopcji, która w przypadku niektórych podopiecznych jest niemożliwa lub wiązałaby się z bardzo skomplikowaną, długotrwałą procedurą. W nielicznych przypadkach zostaje zasygnalizowana kwestia sytuacji finansowej, która przedstawia się korzystniej w przypadku rodzicielstwa zastępczego niż w przypadku adopcji.

Wykres 8. Motywacja do stania się rodziną zastępczą

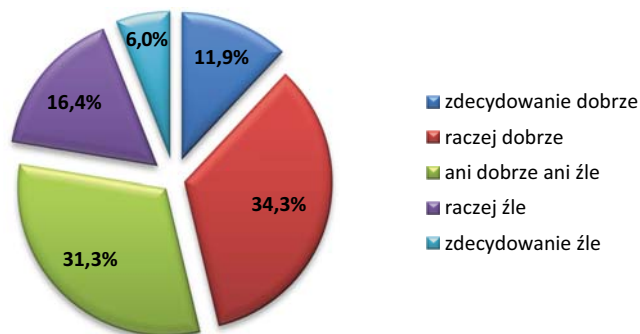
Źródło: dane własne

Spośród 100 przebadanych rodzin zastępczych 67 deklaruje, iż spotkało się z jakimiś formami promocji idei rodzicielstwa zastępczego. Z czego niemal 12% ocenia je zdecydowanie dobrze, ponad 34% ocenia je raczej dobrze, 31% nie ma zdania, a negatywną ocenę deklaruje łącznie ponad 22% osób. Badani najczęściej wskazują, iż formy promocji rodzicielstwa zastępczego docierają do nich za pośrednictwem mediów (46 wskazań). Do najczęściej wymienianych programów telewizyjnych należą serial telewizyjny „Rodzina zastępcza”, telenowela dokumentalna „Kochaj mnie” czy różnego rodzaju reportaże telewizyjne i radiowe. Jako źródło informacji o rodzicielstwie zastępczym wymienia się również instytucje – 20 badanych wskazuje na ten kanał promocji. Pośród wymienionych przez badanych instytucji znalazły się PCPR-y, MOPR-y, ROPS w Toruniu, Poradnie psychologiczno-pedagogiczne, Caritas, Kościół katolicki, Ośrodki adopcyjno-opiekuńcze oraz Fundacja „Nasz Dom” z Bydgoszczy i stowarzyszenie „Wirgiliusz”.

Prawie 50% respondentów dobrze ocenia skuteczność sposobów promocji rodzicielstwa zastępczego. Niespełna 1/3 ma neutralne opinie w tej kwestii. Natomiast negatywne oceny wypłynęły od nieco ponad 20% respondentów.

Wykres 9. Ocena skuteczności sposobów promocji idei rodzicielstwa zastępczego

Ocena skuteczności sposobów promocji rodzicielstwa zastępczego

Źródło: dane własne

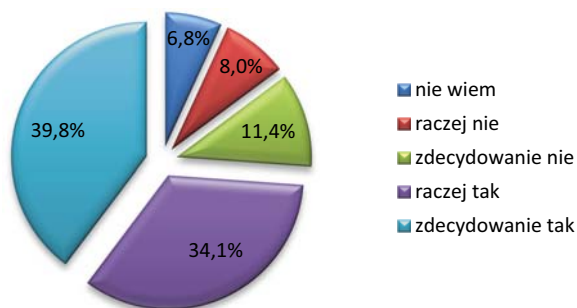
Proces przygotowujący kandydatów na rodziców zastępczych

Zdecydowana większość rodzin, które wzięły udział w badaniu, odbyła kurs przygotowujący do bycia rodzicem zastępczym (88%). Choć należy w tym miejscu zaznaczyć, iż 12 spośród 100 przebadanych rodzin w ogóle nie uczestniczyło w szkoleniu dla rodziców zastępczych przed przyjęciem dziecka (najczęściej były to nagłe sytuacje, kiedy dla dobra dziecka trafiało ono do rodziny). W takich sytuacjach szkolenia te powinny odbyć się w późniejszym terminie, kiedy rodzina funkcjonuje już jak rodzina zastępcza. Znaczna część badanych (50 wskazań) identyfikuje ukończony przez siebie kurs jako „PRIDE”. Jest to kurs oparty na programie zaprojektowanym tak, aby poprawiać jakość opieki zastępczej i adopcji, zapewniając jednolitą, standardową ramę strukturalną, potrzebną do rekrutacji, przygotowania oraz kwalifikowania rodziców zastępczych i adopcyjnych. Część rodziców zastępczych przyznaje również, iż szkolenia, w których uczestniczyli, zawierały problematykę opieki i wychowania dzieci z syndromem FAS, tematykę zagrożenia wynikającego ze stosowania dopalaczy, jak też zmian wynikających z wprowadzenia nowej ustawy o pieczy zastępczej (łącznie 6 wskazań).

Rodzice zastępczy, którzy uczestniczyli w szkoleniach, byli raczej skłonni przyznawać, iż były one efektywne. Łącznie prawie 73,9% badanych pozytywnie ocenia skuteczność tych szkoleń, jednocześnie 19,4% badanych uznało, że szkolenia nie przygotowały ich do bycia rodzicem zastępczym, 6,8% nie miało zdania na ten temat.

Wykres 10. Ocena szkoleń przygotowujących

Czy szkolenia dobrze przygotowały do bycia rodzicem zastępczym?

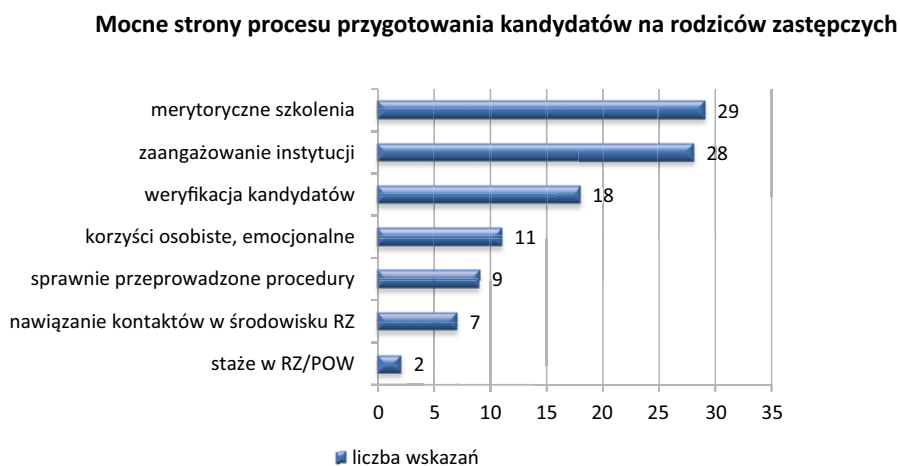

Źródło: dane własne

Przebadane rodziny zastępcze zostały również poproszone o szerszą ocenę procedur stosowanych w procesie przygotowywania kandydatów na rodziców zastępczych. Respondenci zostali poproszeni o wskazanie zarówno mocnych, jak i słabych stron tego procesu.

Spośród odpowiedzi na pytanie o mocne strony procesu przygotowania kandydatów na rodziców zastępczych dało się wyodrębnić siedem kategorii odpowiedzi, przedstawionych na wykresie nr 11. Badani najczęściej wskazywali na wysoką jakość i merytoryczność szkoleń (29 wskazań) oraz na zaangażowanie pracowników instytucji, którzy brali udział w procesie przygotowania (28 wskazań). Na pozytywną ocenę, zdaniem badanych, zasługuje również skuteczność weryfikacji kandydatów prowadzonej w trakcie kursów, co pozwala wyeliminować osoby nieodpowiednie, nie do końca zmotywowane do podjęcia się roli rodzica zastępczego (18 wskazań). Jedenastu badanych wskazuje na korzyści osobiste i emocjonalne, których dostarczył im udział w kursie, możliwość rozmowy z innymi kandydatami i kontakt z profesjonalistami. Zdaniem 9 respondentów procedury były prowadzone szybko i sprawnie, a siedmioro badanych docenia stworzoną im szansę nawiązania kontaktów z innymi rodzicami zastępczymi. Jedynie 2 badanych deklaruje, iż w trakcie uczestniczenia w kursie dla rodziców zastępczych mieli możliwość odbycia stażu w funkcjonującej już rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej.

Wykres 11. Mocne strony procesu przygotowującego do przyszłej roli

Źródło: dane własne

Możliwość przyjrzenia się „na żywo” funkcjonowaniu dzieci w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej wydaje się być istotną potrzebą kandydatów na rodziców zastępczych, którzy wśród słabych stron procesu przygotowania kandydatów na rodziców zastępczych wskazują brak takiej szansy (15 wskazań). Największa liczba badanych skarży się na skomplikowane, długotrwałe procedury i formalności (20 wskazań). Zdaniem 17 badanych szkolenia powinny obejmować więcej zagadnień dotyczących opieki nad dziećmi z zaburzeniami, różnymi formami niepełnosprawności czy FAS. W opozycji dla opinii 18 respondentów, którzy pozytywnie ocenili procedury weryfikacji kandydatów na rodziców zastępczych, zdaniem 13 respondentów kryteria kwalifikacji są zbyt restrykcyjne. Długotrwały kurs, wymagający obecności obojga rodziców (co było uciążliwe zwłaszcza w przypadku pracujących partnerów), często związany z uciążliwymi dojazdami, stanowił niedogodność dla 11 badanych. Badani często wśród uciążliwości procesu przygotowania wskazują na długotrwałe procedury i konieczność oczekiwania, podczas gdy w tym czasie dzieci potrzebujące opieki przebywają w formach instytucjonalnej pieczy zastępczej. Na zbyt długi czas oczekiwania na dziecko wskazywało 10 badanych. Rodziny zastępcze uskarżały się również na niewy-

starczającą pomoc psychologiczną udzielaną zarówno dzieciom, jak i rodzicom zastępczym, zwłaszcza na początkowym etapie umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej (9 wskazań). Tyle samo osób sygnalizowało problem z pozyskiwaniem środków finansowych. Niską jakość szkoleń, brak odpowiedniego przygotowania trenerów podkreśla 8 rodziców. Ledwie zasygnalizowany zostaje problem konieczności oczekiwania na możliwość podpisania ze starostą umowy o pełnienie funkcji rodziny zawodowej – zgłosiło ten fakt 4 badanych. Trzy rodziny oczekiwałyby lepszej informacji o instytucjach, w których można szukać wsparcia.

Wykres 12. Słabe strony procesu przygotowującego do przyszłej roli

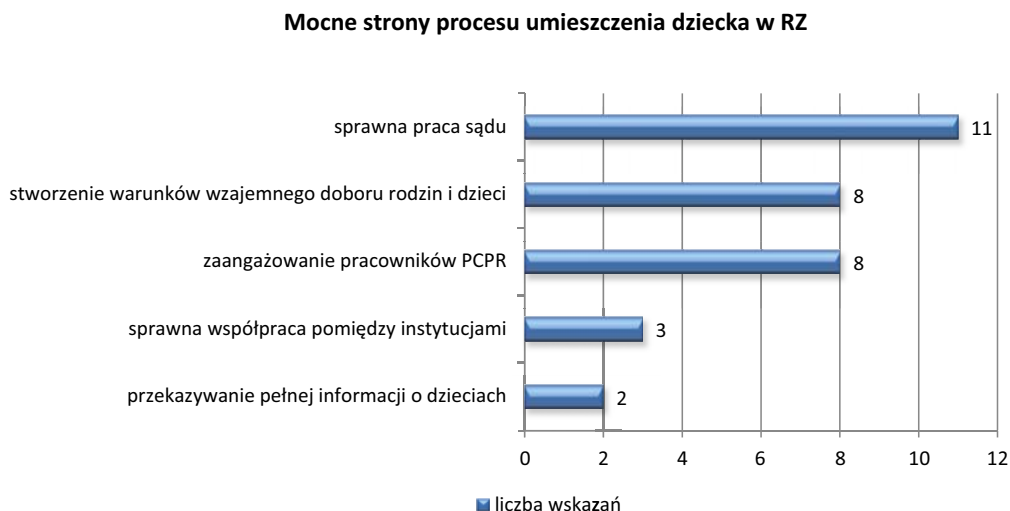
Źródło: dane własne

Proces umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej

W ramach przeprowadzonego badania rodzice zastępczy zostali również zapytani o opinię na temat procesu umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej. Zbudowane kategorie odpowiedzi zostały umieszczone w dwóch blokach w zależności od tego, czy odnosiły się do mocnych czy słabych stron tego procesu. Suma wskazań na słabe strony procesu (97) niemal trzykrotnie przekracza liczbę wskazań na mocne strony procesu (32).

Wśród mocnych stron procesu umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej badani wskazują na funkcjonowanie instytucji: sprawną pracę sądu (11 odpowiedzi), zaangażowanie pracowników PCPR (8 wskazań) i sprawną współpracę pomiędzy instytucjami (3 wskazania). Stworzenie warunków dla wzajemnego doboru rodzin i dzieci, zorganizowanie przestrzeni dla wcześniejszych spotkań, pozostawienie zarówno dzieciom jak i rodzicom zastępczym swobody decydowania o tym, czy chcą ze sobą zamieszkać jest potrzebnym zabiegiem zdaniem 8 respondentów. Zaledwie 2 badanych zauważa, iż została im przekazana pełna informacja o dzieciach, które do nich trafiły.

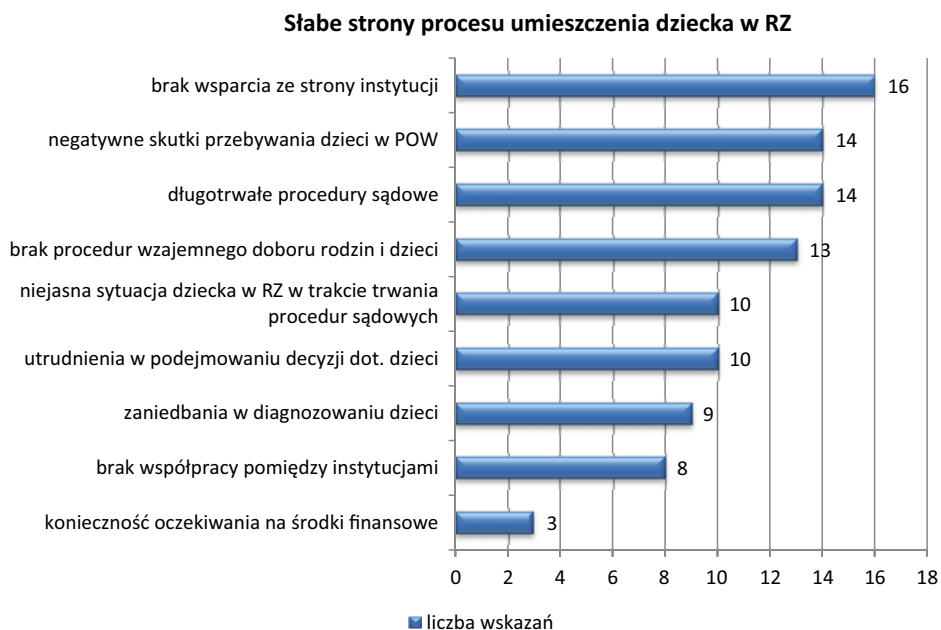
Wykres 13. Mocne strony procesu umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej

Źródło: dane własne

Niestety trudno nie zauważyć, iż praktycznie każda pozytywna opinia na temat procesu umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej znajduje odbicie w postaci adwersarzy oceniających dany etap negatywnie. Wśród nieprzychylnych opinii dotyczących funkcjonowania instytucji biorących udział w procesie umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej pojawiają się: brak współpracy i zaangażowania ze strony instytucji (16 wskazań), negatywne skutki przedłużającego się okresu przebywania dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych (14 wskazań), długotrwałe procedury sądowe (14 wskazań), brak współpracy pomiędzy instytucjami (8 wskazań). Trzydziestu rodziców uskarża się na niedociągnięcia proceduralne w obszarze wzajemnego doboru rodzin i dzieci. Podkreśla się między innymi, iż niewzięcie pod uwagę opinii, zwłaszcza starszego dziecka, co do umieszczenia go w rodzinie zastępczej, rodzi w konsekwencji ogromne trudności wychowawcze i odbiera rodzicom zastępczym argument dyscyplinujący. Badane rodziny wskazywały ponadto na trudności wynikające z niejasnej sytuacji dziecka przebywającego w rodzinie zastępczej w trakcie trwania procedur sądowych oraz na utrudnienia w podejmowaniu decyzji dotyczących dzieci, zwłaszcza jeśli rodzice biologiczni nie zostali pozbawieni praw rodzicielskich (obie odpowiedzi uzyskały po 10 wskazań). Koniecznie trzeba w tym miejscu nadmienić, iż większość rodzin, które deklarowały, iż pod ich opieką znajdowały się dzieci w czasie oczekiwania na uprawomocnienie się decyzji sądu o ustanowieniu rodziny zastępczej, mimo uciążliwości takiego stanu rzeczy, wyrażały zadowolenie. Aprobata wynikała z przekonania, iż środowisko rodzinne jest dla dziecka korzystniejsze niż przebywanie w instytucjach.

W tym miejscu badani zwracają również uwagę na zaniedbania dotyczące diagnozowania dzieci (9 wskazań) oraz konieczność oczekiwania na środki finansowe na częściowe pokrycie kosztów utrzymania dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej (3 wskazania).

Źródło: dane własne

Instytucje i formy wsparcia dla rodzin zastępczych

W bloku pytań o sferę instytucjonalną poruszono kwestię dostępności instytucji i form wsparcia dla rodzin zastępczych. Respondentów poproszono również o wskazanie, z których dostępnych form wsparcia korzystają, a z których niedostępnych form chcieliby skorzystać.

Analizując dostępność infrastruktury instytucjonalnej i usług wsparcia rodzicielstwa zastępczego, można zaobserwować, iż zdecydowana większość badanych może liczyć na pomoc: poradni psychologiczno-pedagogicznej (92 wskazania), pracownika socjalnego (81 wskazań), szkoły (76 wskazań) oraz ośrodka adopcyjno-opiekuńczego (64 wskazania). Pięćdziesięcioro dziewięcioro rodziców deklaruje również, iż ma możliwość korzystania z pomocy i wsparcia innych rodziców, ale już tylko 31 może korzystać z tej formy wsparcia w zinstytucjonalizowanej formie, w postaci grup wsparcia. Możliwość korzystania ze szkoleń dla rodziców zastępczych ma 57 badanych, a uczestniczenia w różnego rodzaju formach integracji dla rodziców zastępczych 41 respondentów. Niewielu rodziców wskazuje na możliwość skorzystania z formy wsparcia, jaką jest organizacja czasu wolnego dla dzieci (27 wskazań), w tym kontekście symptomatyczna wydaje się być równie niska liczba wskazań przy pozycji „pomoc wolontariuszy” (14 wskazań), której optymalnym zastosowaniem mogłaby być właśnie organizacja czasu wolnego dla dzieci przebywających w pieczy zastępczej. Grupa 38 badanych deklaruje także, iż korzysta ze wsparcia organizacji społecznych, są pośród nich fundacje, stowarzyszenia takie jak: Wirgiliusz, Akcja Katolicka, Fundacja „Nasz Dom”, Fundacja Radia Zet, Fundacja Ernst&Young, Fundacja „Daj Szansę”, Fundacja Dzieciom „Zdążyć z Pomocą”, Stowarzyszenie Wzajemnej Pomocy „Flandria”, Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Koło Przyjaciół Dzieci Niepełnosprawnych „Dzielnych Los Wspomaga”, Polski Związek Niewidomych, Fundacja „Salus Homini”, Fundacja Świętego Mikołaja, Fundacja Ducha na Rzecz Rehabilitacji Naturalnej Ludzi Niepełnosprawnych, Stowarzyszenie Hospicjum Domowe, Fundacja Dzieci Niczyje.

Tabela 24. Wsparcie rodzin zastępczych

Instytucje udzielające wsparcia/formy udzielanego wsparcia	Liczba rodzin, które mogą liczyć na tego rodzaju wsparcie	Liczba rodzin korzystających ze wskazanego rodzaju wsparcia	Liczba rodzin chcących skorzystać ze wsparcia, które nie jest oferowane
wsparcie pracownika socjalnego	81	58	6
poradnia psychologiczno-pedagogiczna	92	65	5
ośrodek adopcyjno-opiekuńczy	64	49	6
organizacje społeczne	38	30	31
szkoła	76	63	10
grupy wsparcia	31	19	33
inni rodzice zastępczy	59	47	20
pomoc wolontariuszy	14	6	40
wizyty domowe specjalistów	26	11	28
szkolenia dla rodziców zastępczych	57	44	22
organizacja form integracji dla rodziców zastępczych	41	35	28
organizacja czasu wolnego dla dzieci	27	23	41
inne	21	15	6

Źródło: dane własne

Najwięcej, aż 65 rodzin zastępczych korzysta z poradni psychologiczno-pedagogicznych, a 63 rodziny korzystają ze wsparcia oferowanego przez szkołę. Jedynie 58 respondentów deklaruje, iż może liczyć na wsparcie ze strony pracownika socjalnego, choć kontakt z PCPR jest obowiązkiem ustawowym. Jak zostało przedstawione w powyższej tabeli 49 rodzin korzysta z pomocy ośrodków adopcyjno-opiekuńczych, 47 korzysta ze wsparcia oferowanego przez inne rodziny zastępcze, a 44 rodziny uczestniczą w szkoleniach dla rodziców zastępczych. Wśród niewymienionych w kafeterii odpowiedzi rodzice zastępczy wskazują m.in. następujące formy i źródła wsparcia, na które mogą liczyć i z których korzystają: poradnia psychiatryczna, Rzecznik Praw Dziecka, przedszkole, Straż Miejska, Policja, placówka opiekuńczo-wychowawcza, Polski Związek Niewidomych, Uniwersytet Opolski, Wojsko Polskie, Oratorium Ojców Salezjanów, zajęcia sportowe, kółko plastyczne.

Aby sprawdzić, czy częstość korzystania z oferowanych form wsparcia jest różna w rodzinach różnego typu, zestawiono ze sobą rodzaj rodziny zastępczej z formami wsparcia, z których te rodziny korzystają. Niepokrewnione z dzieckiem rodziny zastępcze najczęściej korzystają ze wsparcia oferowanego przez szkołę (61%). Natomiast ponad 50% rodzin niespokrewnionych korzysta ze wsparcia pracownika socjalnego oraz poradni psychologiczno-pedagogicznej. 85% rodzin wielodzietnych korzysta ze wsparcia poradni psychologiczno-pedagogicznych (85%), a 70% tego rodzaju rodzin korzysta ze wsparcia pracownika socjalnego i szkoły. Rodziny specjalistyczne najczęściej korzystają ze wsparcia poradni psychologiczno-pedagogicznej (90%), a rodziny o charakterze pogotowia rodzinnego równie często korzystają ze wsparcia poradni, jak i ośrodka adopcyjno-opiekuńczego. Wśród rodzin zawodowych wielodzietnych, specjalistycznych i o charakterze pogotowia rodzinnego można zaobserwować znacznie wyższą aktywność w obszarze korzystania ze wsparcia oferowanego przez inne rodziny zastępcze (odpowiednio 65%, 80%, 81% rodzin korzysta z tego rodzaju wsparcia). Rodziny o charakterze pogotowia opiekuńczego w ogóle nie korzystają ze wsparcia polegającego na organizowaniu czasu wolnego dzieciom. Zapewne wynika to z krótkiego czasu

przebywania dzieci w tego typu rodzinach, w którym to czasie aktywność rodziców zastępczych jest nakierowana na zaspokajanie najbardziej naglących potrzeb dzieci wynikających ze stresu związanego z odebraniem ich rodzinie naturalnej. Analizując tabelę 25 można również wysnuć ogólny wniosek, iż rodziny zawodowe częściej korzystają z różnych rodzajów oferowanego wsparcia niż rodziny niespokrewnione.

Tabela 25. Częstość korzystania z różnego rodzaju wsparcia przez rodziny zastępcze różnego typu

Forma wsparcia	niespokrewnione z dzieckiem rodziny zastępcze	wielodzietne rodziny zastępcze	specjalistyczne rodziny zastępcze	rodziny zastępcze o charakterze pogotowia rodzinnego
wsparcie pracownika socjalnego	50,8%	70,0%	60,0%	72,7%
poradnia psychologiczno-pedagogiczna	50,8%	85,0%	90,0%	81,8%
ośrodek adopcyjno-opiekuńczy	37,3%	60,0%	60,0%	81,9%
organizacje społeczne	16,9%	55,0%	40,0%	45,4%
szkoła	61,0%	70,0%	70,0%	54,5%
grupy wsparcia	10,1%	30,0%	20,0%	45,4%
inni rodzice zastępczy	28,9%	65,0%	80,0%	81,8%
pomoc wolontariuszy	3,4%	5,0%	10,0%	18,1%
wizyty domowe specjalistów	6,8%	25,0%	10,0%	9,0%
szkolenia dla rodziców zastępczych	33,9%	50,0%	70,0%	63,7%
organizacja form integracji dla rodziców zastępczych	30,5%	35,0%	50,0%	45,4%
organizacja czasu wolnego dla dzieci	25,4%	25,0%	30,0%	0,0%

Źródło: dane własne

Wróćmy jeszcze na chwilę do tabeli nr 24 - śledząc dane z jej ostatniej kolumny można zauważyć, iż największa liczba rodzin byłaby zainteresowana skorzystaniem z formy wsparcia, jaką jest organizacja czasu wolnego dla dzieci (41 wskazań) oraz pomoc wolontariuszy (40 wskazań). Są to zarazem formy wsparcia, z których najmniejsza liczba respondentów ma możliwość korzystania. Z przeprowadzonego badania płynie też wniosek, iż badani odczuwają deprivację pod kątem organizacji grup wsparcia (33 wskazania) oraz wsparcia ze strony organizacji społecznych (31 wskazań). Respondenci wymieniają ponadto następujące formy wsparcia, z których chcieliby mieć możliwość skorzystania: kolonie dla dzieci, regularna psychoterapia, gimnastyka korekcyjna dla dzieci ze skrzywieniem kręgosłupa i ograniczeniami psychoruchowymi oraz wyjazdy integracyjne.

Istotnym z punktu widzenia zapotrzebowania na formy wsparcia jest poziom wykorzystania dostępnych form wsparcia i poziom deprivacji w obszarze poszczególnych form. Procentowe wykorzystanie dostępnych form wsparcia przedstawione zostało w tabeli nr 26. W najwyższym stopniu rodzice zastępczy wykorzystują możliwość integracji z innymi rodzinami zastępczymi (85,4%) oraz ofertę organizacji czasu wolnego dla dzieci (85,2%). Na wysokim poziomie kształtuje się również wykorzystanie wsparcia płynącego ze szkoły (82,9%), od innych rodziców zastępczych (79,7%) oraz ze strony organizacji społecznych (78,9%). Najniższym poziomem wykorzystania oferowanego wsparcia odznaczają się wizyty domowe specjalistów (42,3%) i pomoc wolontariuszy (42,3%). Zarazem, jeżeli wziąć pod uwagę wskaźnik zapotrzebowania na usługi pomocowe, z pomocy wolontariuszy chętnie skorzystałoby 46,5% badanych, którzy nie mogą liczyć na tego rodzaju wsparcie. Poziomy zapotrzebowania na poszczególne formy wsparcia

zostały obliczone poprzez wskazanie na procentowy udział liczby osób zainteresowanych skorzystaniem z danej formy wsparcia w liczbie osób, która nie ma dostępu do tego rodzaju wsparcia. Dlatego określenie poziomu zapotrzebowania dla wsparcia oferowanego przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne na najwyższym poziomie 62,5% może być złudne, gdyż rzeczywista liczba zainteresowanych kształtuje się tutaj na poziomie 6 osób. Może to jednak dowodzić, iż pomimo wysokiej dostępności tego rodzaju wsparcia i znacznego wykorzystania, istnieje również duże zapotrzebowanie na usługi świadczone przez poradnie.

Tabela 26. Wykorzystanie oferowanych form wsparcia oraz poziom zapotrzebowania na poszczególne formy wsparcia dla rodzin zastępczych

Instytucje udzielające wsparcia/ formy udzielanego wsparcia	Procentowe wykorzystanie dostępnych form wsparcia	Poziom zapotrzebowania we wskazanych formach wsparcia
wsparcie pracownika socjalnego	71,6%	31,6%
poradnia psychologiczno-pedagogiczna	70,7%	62,5%
ośrodek adopcyjno-opiekuńczy	76,6%	16,7%
organizacje społeczne	78,9%	50,0%
szkoła	82,9%	41,7%
grupy wsparcia	61,3%	47,8%
inni rodzice zastępczy	79,7%	48,8%
pomoc wolontariuszy	42,9%	46,5%
wizyty domowe specjalistów	42,3%	37,8%
szkolenia dla rodziców zastępczych	77,2%	51,2%
organizacja form integracji dla rodziców zastępczych	85,4%	47,5%
organizacja czasu wolnego dla dzieci	85,2%	56,2%
inne	71,4%	7,6%

Źródło: dane własne

Rodziców zastępczych zapytano o ocenę tych form wsparcia, z których korzystają. W poniższej tabeli został przedstawiony rozkład poziomu zadowolenia z uzyskiwanej pomocy płynącej z poszczególnych źródeł w pięciostopniowej skali od „zdecydowanie pomocne” do „zdecydowanie niepomocne”, przy czym kategoria odpowiedzi zawierała również wariant odpowiedzi dla osób niezdecydowanych „trudno powiedzieć”. Najwyżej ocenianą formą świadczonej pomocy są grupy wsparcia, aż 78,9% osób ocenia ten rodzaj wsparcia jako zdecydowanie pomocny. Zdecydowanie zadowolonych ze skuteczności świadczonego wsparcia jest 66,7% osób korzystających z usług organizacji społecznych oraz po 61% respondentów korzystających ze szkoleń dla rodziców zastępczych i wsparcia oferowanego przez rodziców zastępczych. Organizacja form integracji dla rodziców zastępczych jest oceniana jako raczej pomocna (45,7% osób dokonuje takiej oceny tej formy wsparcia). Większość badanych wyraża zdecydowane poglądy, co do oceny skuteczności wsparcia, z którego korzysta. Na tym tle wyróżnia się jedynie brak zdecydowania, co do oceny pomocy wolontariuszy, gdzie ponad 33% badanych deklaruje brak zdania. Zdecydowanie negatywna ocena stanowi bardzo sporadyczne przypadki. Jako mało pomocne 18,2% badanych ocenia wizyty domowe specjalistów oraz 10,8% badanych korzystanie z poradni psychologiczno-pedagogicznych.

Tabela 27. Ocena skuteczności udzielanego wsparcia

Instytucje udzielające wsparcia/ formy udzielanego wsparcia	Jak ocenia Pan/i skuteczność udzielanego wsparcia?				
	zdecydowanie pomocne	raczej pomocne	trudno powiedzieć	raczej mało pomocne	zdecydowanie nie jest pomocne
pracownik socjalny	43,1%	36,2%	12,1%	6,9%	1,7%
poradnia psychologiczno-pedagogiczna	44,6%	27,7%	12,3%	10,8%	4,6%
ośrodek adopcyjno-opiekuńczy	53,1%	24,5%	10,2%	4,1%	8,2%
organizacje społeczne	66,7%	23,3%	6,7%	3,3%	0,0%
szkoła	52,4%	33,3%	11,1%	3,2%	0,0%
grupy wsparcia	78,9%	5,3%	5,3%	5,3%	5,3%
inni rodzice zastępczy	61,7%	31,9%	6,4%	0,0%	0,0%
pomoc wolontariuszy	50,0%	16,7%	33,3%	0,0%	0,0%
wizyty domowe specjalistów	27,3%	36,4%	18,2%	18,2%	0,0%
szkolenia dla rodziców zastępczych	61,4%	31,8%	4,5%	0,0%	2,3%
organizacja form integracji dla rodziców zastępczych	37,1%	45,7%	14,3%	0,0%	2,9%
organizacja czasu wolnego dla dzieci	56,5%	30,4%	13,0%	0,0%	0,0%

Źródło: dane własne

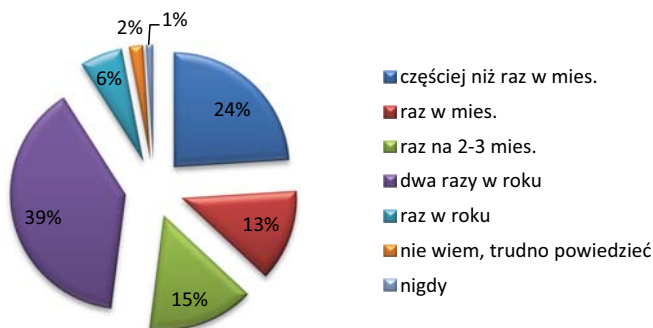
Chcąc zbadać aktywność społeczną rodziców zastępczych w wywiadzie zapytano również o ich działalność w organizacjach społecznych, fundacjach, stowarzyszeniach. Spośród 100 respondentów jedynie 10 badanych zadeklarowało, iż bierze czynny udział w pracach organizacji działającej na rzecz rodzin zastępczych.

Kontakt rodziców zastępczych z pracownikiem socjalnym

Kolejny blok pytań dotyczył kontaktów pomiędzy respondentami a pracownikami socjalnymi – ich częstotliwości, przyczyn występowania, jak i jakości. Najpierw respondentów poproszono o określenie, jak często w ciągu ostatniego roku mieli kontakt z pracownikiem socjalnym PCPR (dla miast grodzkich odpowiednio MOPR/MOPS). Najwięcej badanych rodzin, prawie 40%, kontakt z pracownikiem socjalnym ma 2 razy w roku – jest to częstotliwość kontaktu przewidziana ustawowo. Jednak u aż 6% badanych kontakt ten ma miejsce tylko raz w roku, a 1% badanych wskazuje, że nie ma tego kontaktu w ogóle. Kontakt częstszy niż wynika z przepisów prawa ma w sumie 52% badanych rodzin (niepełna 25% badanych kontaktuje się z pracownikiem socjalnym częściej niż raz w miesiącu, raz na 2-3 mies. – 15% rodzin, a raz w miesiącu 13%). Z kolei 2% badanych nie jest w stanie określić częstotliwości kontaktu. Rozkład odpowiedzi przedstawia poniższy wykres:

Wykres 15. Częstotliwość kontaktu z pracownikiem socjalnym PCPR/MOPR/MOPS

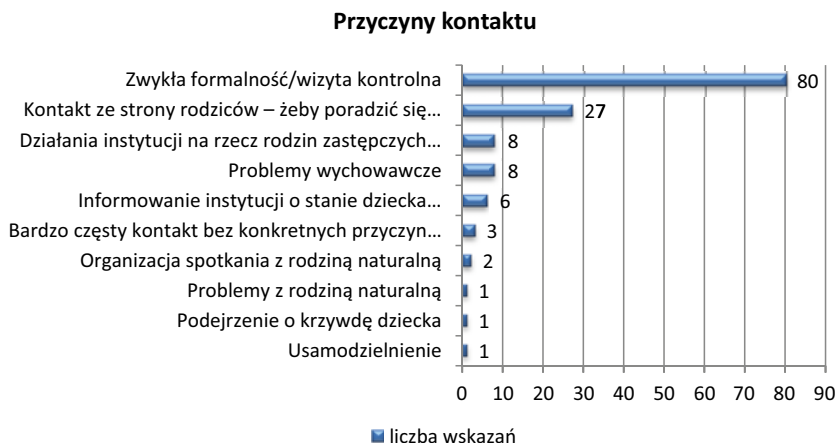
Jak często w ciągu ostatniego roku miał/a Pan/i kontakt z pracownikiem socjalnym PCPR/MOPR/MOPS?

Źródło: dane własne

Wśród przyczyn kontaktu najczęściej wymieniano dopełnienie formalności – aż 58% wszystkich odpowiedzi było wskazaniem na wizytę kontrolną jako powód kontaktu z pracownikiem socjalnym PCPR (MOPR/MOPS). Drugą najczęściej pojawiającą się przyczyną kontaktu było działanie rodziców zastępczych – 20% wszystkich wskazań dotyczyło inicjowania kontaktu przez rodziców w celu poradzenia się w różnych sprawach. Na pozostałe przyczyny kontaktu wskazywano stosunkowo dużo rzadziej – 6% wszystkich wskazań dotyczyło zarówno problemów wychowawczych jak i działań instytucji na rzecz rodzin zastępczych (np. organizacja szkoleń, wspólnych wyjazdów, festynów itd.). W przypadku 4% wszystkich wskazań przyczyną kontaktu było informowanie instytucji o stanie dziecka (postępy w szkole, stan zdrowia itd.), z kolei w przypadku 2% wszystkich wskazań była to organizacja spotkania z rodziną naturalną oraz bardzo częsty kontakt bez konkretnych przyczyn – wymiana informacji, wzajemna pomoc. Po jednej rodzinie wskazało na usamodzielnienie, podejrzenie o krzywdę dziecka oraz problemy z rodziną naturalną jako powody kontaktu z pracownikiem socjalnym PCPR. Poniższy wykres pokazuje rozkład częstości wszystkich wskazań.

Wykres 16. Przyczyny kontaktu z pracownikiem socjalnym PCPR/MOPR/MOPS

Źródło: dane własne

Rodzice zastępczy zostali również poproszeni o ocenę jakości kontaktu z pracownikiem socjalnym PCPR/MOPR/MOPS. W ocenie badanych najczęściej pojawiała się opinia, że pracownicy PCPR są pomocni, życzliwi i kompetentni, a kontakt z nimi bardzo dobry – 39% wszystkich wskazań. Według 16% wskazań kontakt z pracownikiem socjalnym przedstawia się jako miły, bezproblemowy. Bardzo bliski, niemal osobisty kontakt, gdzie pracownicy są bardziej jak przyjaciele niż urzędnicy stanowi 5% wszystkich wskazań. Również 5% wszystkich wskazań to ocena kontaktu jako satysfakcjonującego. Neutralna ocena kontaktu to 4% wszystkich wskazań. W 2% przypadków pracownik jest oceniany jako pomocny w załatwianiu spraw formalnych i małych problemów wychowawczych, ale gdy pojawiają się trudniejsze problemy, już nie.

Na drugim krańcu kontinuum znajdują się oceny negatywne. Według 17% wskazań pracownik socjalny wykonuje swoje obowiązki bez zaangażowania, jego postawa jest służbowa, a kontakt z nim nie wychodzi poza czystą formalność. Z kolei 4% wskazań mówi o nieprzychylnym nastawieniu pracownika socjalnego wobec rodziny zastępczej. Według 6% wskazań pracownicy PCPR nie mają czasu i wiedzy, żeby udzielić pomocy. Jedna rodzina uzależniła jakość kontaktu od osoby samego pracownika. Procentowy rozkład wszystkich wskazań prezentuje poniższy wykres:

Wykres 17. Ocena jakości kontaktu z pracownikiem PCPR/MOPR/MOPS

Źródło: dane własne

Rodziny zastępcze spoza miast grodzkich zostały również poproszone o określenie częstotliwości kontaktu z pracownikiem socjalnym OPS, podanie przyczyn tego kontaktu oraz ocenę jego jakości (26 rodzinom z miast grodzkich nie zadano tego pytania, ponieważ MOPR/MOPS w miastach grodzkich łączą ze sobą funkcje OPS i PCPR). Pytania te zostały zadane 74 rodzinom, 48 z nich w ciągu ostatniego roku nigdy kontaktu z pracownikiem socjalnym OPS nie miało (należy zaznaczyć, że kontakt pracownika socjalnego z OPS z rodzinami zastępczymi nie jest obligatoryjny). Wśród pozostałych 26 rodzin taki kontakt raz w roku miało 13 rodzin, raz na 2-3 mies. – 5 rodzin, raz w miesiącu – 3 rodziny, dwa razy w roku – 2 rodziny. Trzy rodziny nie potrafiły określić częstotliwości tego kontaktu, natomiast kontaktu częstszego niż raz w miesiącu nie miała żadna z nich (patrz wykres 18).

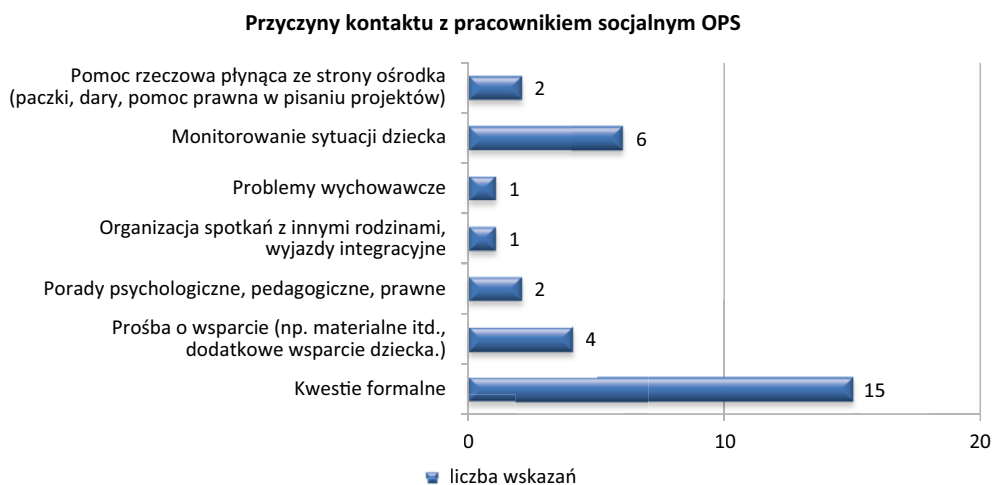
Wśród przyczyn tego kontaktu wymieniano: kwestie formalne – 15 wskazań, monitorowanie sytuacji dziecka – 6 wskazań, prośba o wsparcie – 4 wskazania, pomoc płynąca ze strony ośrodka – 2 wskazania, porady psychologiczne, pedagogiczne i prawne – 2 wskazania, problemy wychowawcze oraz wyjazdy integracyjne – po 1 wskazaniu (patrz wykres 16).

Wykres 18. Częstotliwość kontaktu z pracownikiem socjalnym OPS

Źródło: dane własne

Wykres 19. Przyczyny kontaktu z pracownikiem socjalnym OPS

Źródło: dane własne

Oceniając jakość kontaktu z pracownikiem socjalnym OPS rodzice zastępczy najczęściej wskazywali, że jest on bardzo dobry, a pracownicy OPS są otwarci, pomocni, sami udzielają informacji – 10 wskazań. Jako bezproblemowy oceniły kontakt z pracownikiem OPS 4 rodziny. Dla 6 rodzin kontakt ten jest neutralny, czysto formalny. Łącznie 5 rodzin nie było zadowolonych z kontaktu z pracownikiem OPS.

Patrząc na przyczyny kontaktu rodziców zastępczych z pracownikiem socjalnym zarówno w przypadku instytucji PCPR/MOPR/MOPS jak i OPS wyraźnie widać, że kontakt ten najczęściej wypływa z uregulowań prawnych – jest kwestią formalną. Niemniej jednak jakość tego kontaktu w większości oceniana jest pozytywnie.

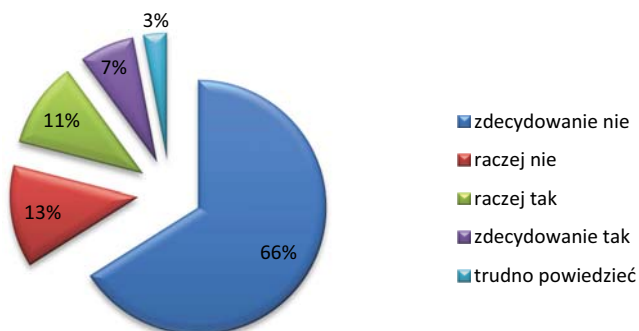
Procedura pozyskiwania środków na utrzymanie dzieci w rodzinie zastępczej

Respondentów zapytano także o to, czy procedura pozyskiwania środków na utrzymanie dzieci w rodzinie zastępczej sprawia jakieś trudności. Zdecydowana większość badanych – niespełna 80% - odpowiedziała, że nie (66% - zdecydowanie nie, 13% - raczej nie). Odmiennego zdania jest niespełna

20% badanych (7% - zdecydowanie tak, 11% - raczej tak). Trzy procent respondentów uznało, że trudno powiedzieć. Rozkład odpowiedzi przedstawia poniższy wykres.

Wykres 20. Występowanie trudności w pozyskiwaniu środków na utrzymanie dzieci w rodzinie zastępczej

Czy procedura pozyskiwania środków na utrzymanie dziecka/dzieci w rodzinie zastępczej sprawia trudności?

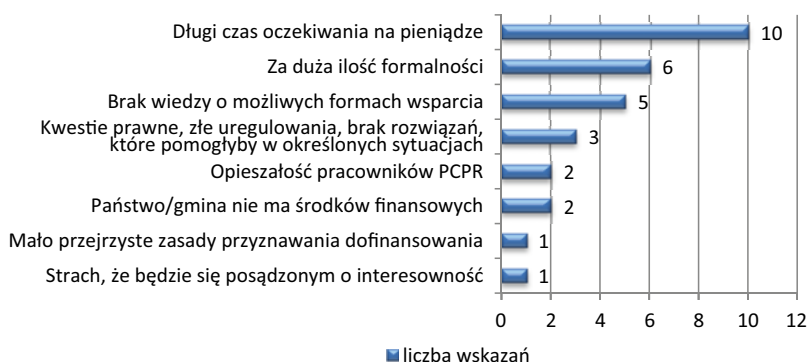

Źródło: dane własne

Rodziców zastępczych, którzy wskazali na występowanie trudności w pozyskiwaniu środków na utrzymanie dzieci przyjętych do rodziny poproszono o wskazanie powodów pojawiania się tych trudności. Na podstawie odpowiedzi respondentów wyszczególniono osiem kategorii przyczynowych. Wśród najczęściej wymienianych przyczyn trudności jest długi czas oczekiwania na pieniądze, zbyt duża ilość formalności do spełnienia oraz brak wiedzy o możliwościach pozyskania wsparcia finansowego. Pozostałe odpowiedzi wskazują na takie kwestie jak strach rodziców zastępczych, że zostaną posądzeni o interesowność – dlatego sami nie starają się o dodatkowe środki czy opinie, że państwo/powiat zwyczajnie nie ma środków na finansowanie dzieci przyjętych do rodziny. Badani wskazują także na mało przejrzyste zasady przyznawania dofinansowania, opieszałość pracowników PCPR oraz złe uregulowania prawne, brak rozwiązań, które pomogłyby w określonych sytuacjach. Rozkład odpowiedzi przedstawia wykres 21.

Wykres 21. Przyczyny trudności w pozyskiwaniu środków na utrzymanie dziecka/dzieci w rodzinie zastępczej

Przyczyny trudności w pozyskiwaniu środków na utrzymanie dziecka/dzieci w rodzinie zastępczej

Źródło: dane własne

Oczekiwania rodziców zastępczych wobec instytucji, w tym instytucji pieczy zastępczej

Blok pytań dotyczących sfery instytucjonalnej zwięździła próba identyfikacji potrzeb rodzin zastępczych w zakresie kontaktu z instytucjami, w tym instytucjami pomocy społecznej i pieczy zastępczej. Rodzice zastępczy zostali poproszeni o określenie oczekiwań, jakie żywią wobec ww. instytucji. 23% rodzin zastępczych nie ma żadnych oczekiwań wobec instytucji, a jedna rodzina zastępcza uznała, że sama może dać od siebie dużo więcej. Na podstawie odpowiedzi pozostałych 76% badanych – 223 wskazania na istniejące potrzeby/oczekiwania – stworzono 8 szerszych kategorii odpowiedzi. Najwięcej, bo aż 24,7% wszystkich wskazań dotyczyło ZMIAN W FUNKCJONOWANIU INSTYTUCJI, z którymi rodzice zastępczy stykają się na co dzień. W ramach tej kategorii wskazywano m.in. na:

- potrzebę większej inicjatywy i zaangażowania ze strony pracowników instytucji (26 wskazań);
- potrzebę współpracy pomiędzy instytucjami (7 wskazań);
- potrzebę zwiększenia kompetencji i wiedzy pracowników PCPR (3 wskazania);
- konieczność lepszego, dokładniejszego informowania na temat stanu zdrowia dziecka (5 wskazań);
- konieczność zachowania przepisów wynikających z ustawy o ochronie danych osobowych (żeby instytucje nie informowały rodziców biologicznych, gdzie przebywają dzieci) (1 wskazanie);
- oczekiwanie na pomoc ze strony instytucji w organizowaniu kontaktów z rodziną biologiczną (4 wskazania);
- potrzebę aktywnego promowania przez instytucje możliwych form wsparcia (4 wskazania);
- konieczność pomocy ze strony szkoły (lepsze przygotowanie nauczycieli do opieki i nauczania dzieci z problemami itd., wskazanie, że w szkołach specjalnych powinny być indywidualne programy nauczania) (5 wskazań).

Drugą, najliczniejszą pod względem liczby wskazań, kategorią potrzeb/oczekiwań była POMOC W CODZIENNYM ŻYCIU – 20,6% wszystkich wskazań. W ramach tej kategorii rodzice zastępczy oczekują od instytucji m.in.:

- organizacji czasu wolnego i działań mających na celu pomoc w integracji środowiska rodzin zastępczych (np. wskazywano na potrzebę stworzenia świetlicy dla dzieci, zajęć dodatkowych, organizacji spotkań okolicznościowych, wspólnych wyjazdów) (17 wskazań);
- organizacji zajęć wyrównawczych dla dzieci (rodzice zastępczy wielokrotnie powtarzali, że często trafiają do nich dzieci z zaburzeniami i problemami, dysfunkcjami utrudniającymi naukę. Dzieci te mają problemy w szkole i wymagają dodatkowych zajęć – niestety rodzin zastępczych nie stać na opłacanie korepetycji) (4 wskazania);
- ułatwionego dostępu do opieki medycznej (preferencji w dostępie do specjalistów, brak oczekiwania w kolejce, organizacja transportu do lekarzy) (20 wskazań);
- pomocy w usamodzielnieniu się dzieci/przejęcie odpowiedzialności za przyszłość dzieci po ich usamodzielnieniu (3 wskazania);
- szeregu preferencji (np. zapewnione miejsce w przedszkolu, bezpłatne miejsca parkingowe) (2 wskazania).

USPRAWNIENIE SYSTEMU PRAWNEGO W KWESTIACH ORGANIZACYJNYCH to trzecia w kolejności pod względem liczby wskazań kategoria potrzeb/oczekiwań – 13,5%. W jej ramach respondenci wskazywali na:

- potrzebę przyspieszenia procesu wydawania decyzji sądu (11 wskazań);
- potrzebę wprowadzenia mniej skomplikowanych procedur ułatwiających działanie (14 wskazań);
- konieczność wypłacania świadczeń na czas (1 wskazania);
- konieczność zwiększenia liczby pracowników PCPR (2 wskazania);
- konieczność zmiany systemu kontroli rodzin zastępczych przez PCPR – zdania w tej kwestii są podzielone, pojawiły się głosy wskazujące na zbyt częstą, surową kontrolę rodzin, jak i zarówno głosy wskazujące na konieczność wzmocnienia kontroli (2 wskazania).

Rodzice zastępczy mówili także o potrzebie WSPARCIA MATERIALNEGO płynącego od instytucji – 13% wszystkich wskazań. Chodziło tutaj zarówno o wsparcie w postaci pieniężnej jak i niepieniężnej, np.: dofinansowanie do rehabilitacji, dofinansowanie do remontu mieszkania czy do zakupu nowego mieszkania, dofinansowanie do zakupu sprzętu codziennego użytku – np. AGD, a także finansowanie paczek okolicznościowych, wyjść do kina czy zajęć wyrównawczych dla dzieci. Choć teoretycznie istnieje możliwość takiego wsparcia, w praktyce jest ono trudne do uzyskania bądź niewystarczające.

Kolejna kategoria oczekiwań – WSPARCIE I POMOC INNA NIŻ MATERIALNA – uzyskała 9% wszystkich wskazań. W jej ramach rodzice zastępczy mówili o potrzebie wsparcia psychologicznego – zarówno dla siebie, dzieci przyjętych do rodziny jak i dzieci naturalnych, o poradach pedagogicznych oraz prawnych, o potrzebie pomocy płynącej ze strony organizacji pozarządowych, a także o tym, że można byłoby na rzecz rodzin zastępczych podjąć działania w ramach wolontariatu.

Wśród potrzeb/oczekiwań respondentów znalazła się też kategoria dotycząca DZIAŁAŃ NA RZECZ RODZICÓW ZASTĘPCZYCH – 8,1% wszystkich wskazań. Rodzice zastępczy wskazywali tutaj na:

- konieczność nadania im większych praw w opiece nad dziećmi (3 wskazania);
- potrzebę wliczania do czasu pracy okresu opieki nad dziećmi w rodzinach niespokrewnionych (1 wskazanie);
- opłacanie niespokrewnionym rodzicom zastępczym świadczeń emerytalnych (1 wskazanie);
- zwiększenie wynagrodzenia dla rodziców zastępczych (2 wskazania);
- konieczność organizacji dodatkowych szkoleń, a także uzupełnienie szkoleń dla rodziców o problem alkoholowy i problem zaburzeń więzi (5 wskazań);
- potrzebę zmiany systemu szkoleń przygotowujących tak, aby zapewniały odpowiednie przygotowanie do bycia rodziną zastępczą – uczulenie na problemy, jakie mogą się pojawić (1 wskazanie);
- potrzebę podniesienia prestiżu funkcji rodzica zastępczego (3 wskazania);
- potrzebę docenienia, podziękowania rodzicom zastępczym przez instytucje, choćby tylko słowem (1 wskazanie);
- konieczność ochrony przed rodzicami biologicznymi przyjętych dzieci, którzy mają na nie zły wpływ i nękają rodzinę zastępczą (1 wskazanie).

ZMIANA UREGULOWAŃ PRAWNYCH W KWESTIACH FINANSOWYCH była kolejną pod względem liczby wskazań (7,6%) kategorią potrzeb/oczekiwań, jakie respondenci kierują pod adresem instytucji, w tym instytucji pomocy społecznej i pieczy zastępczej. W ramach tej kategorii mówiono o zwiększeniu środków finansowych wypłacanych na dzieci, wzroście świadczeń wypłacanych na dzieci wraz z wiekiem, zlikwidowaniu podziału rodzin na zawodowe i niespokrewnione⁹ oraz o konieczności ubezpieczenia dzieci przyjętych do rodziny, tak, aby rodzice zastępczy nie musieli zgłaszać ich do własnego ubezpieczenia.

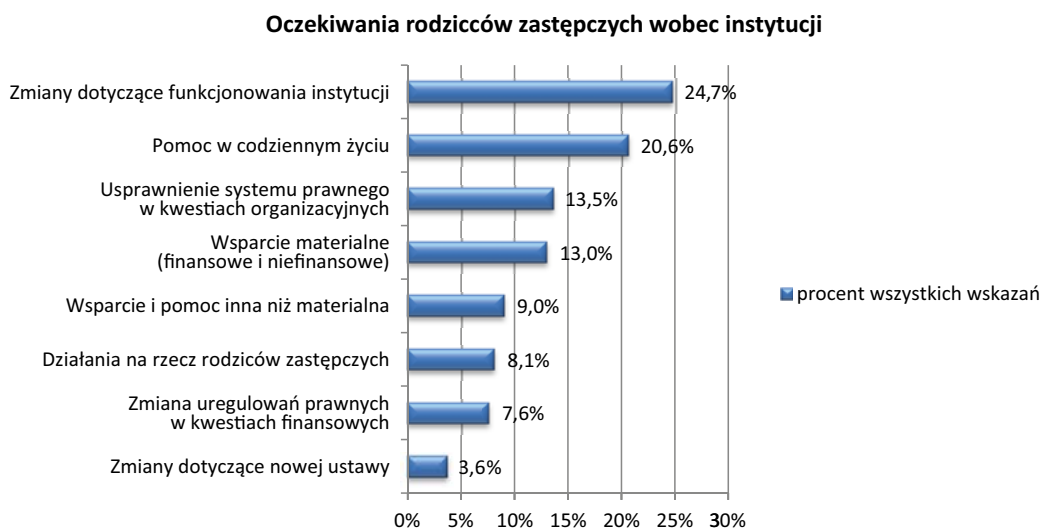
Ostatnia wyszczególniona kategoria potrzeb/oczekiwań zgłoszonych przez badanych dotyczyła ZMIAN NOWEJ USTAWY O WSPIERANIU RODZINY I PIECZY ZASTĘPCZEJ (3,6% wskazań). Rodzice zastępczy krytycznie odnosili się do idei rodziny pomocowej. Według nich rodzina pomocowa powinna być wskazana przez rodzinę zastępczą lub być z rodziną zastępczą spokrewniona. Także kwestia urlopów dla rodziców zastępczych, jakie wprowadza nowa ustawa, została poddana w wątpliwość. Rodzice zastępczy proponowali, aby zamiast urlopów, została im zapewniona możliwość spędzenia wakacji razem z dziećmi, w trakcie których przez kilka godzin dziennie mieliby zorganizowaną pomoc w opiece nad dziećmi. Omówione dane dotyczące oczekiwań rodzin zastępczych wobec instytucji, w tym instytucji pomocy społecznej, przedstawia wykres nr 22.

Należy zauważyć, że występują pewne różnice w występowaniu oczekiwań rodziców zastępczych wobec instytucji, w tym instytucji pomocy społecznej, w zależności od typu rodziny zastępczej. Wśród niespokrewnionych rodzin zastępczych proporcje pomiędzy brakiem oczekiwań wobec instytucji, a ich

⁹ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemu pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 wprowadza nowy podział rodzin zastępczych, o czym informuje rozdział 1 niniejszego opracowania.

występowaniem wynoszą 30%:70%, wśród zawodowych wielodzietnych rodzin zastępczych proporcje wynoszą 15%:85%, wśród zawodowych specjalistycznych rodzin zastępczych – 10%:90%, natomiast wśród zawodowych rodzin zastępczych o charakterze pogotowia rodzinnego 9%:91%. Widzimy więc, że rodziny zawodowe są tymi, które w większym stopniu deklarują swoje oczekiwania wobec instytucji, zapewne dlatego, że to w tych rodzinach pojawiają się większe trudności w opiece nad przyjętymi dziećmi. Omówione dane przedstawia poniższa tabela nr 28.

Wykres 22. Oczekiwania rodzin zastępczych wobec instytucji, w tym instytucji pomocy społecznej

Źródło: dane własne

Tabela 28. Typ rodziny zastępczej a oczekiwania wobec instytucji, w tym instytucji pomocy społecznej

Czy rodzice zastępczy mają jakieś oczekiwania wobec instytucji?	Niespokrewniona RZ	Zawodowa RZ o charakterze pogotowia	Zawodowa specjalistyczna RZ	Zawodowa wielodzietna RZ	Ogółem
NIE	18	1	1	3	23
TAK	41	10	9	16	76
Ogółem	59	11	10	19	99

Źródło: dane własne

3.2.3. Życie codzienne

Kolejna część kwestionariusza wywiadu to blok pytań poświęconych życiu codziennemu. Miał on na celu wskazanie problemów, z jakimi spotykają się rodziny zastępcze w codziennym życiu, poznanie motywów podjęcia decyzji o staniu się rodzicem zastępczym, a także zdiagnozowanie najtrudniejszych momentów w codziennym „byciu” rodzicem zastępczym.

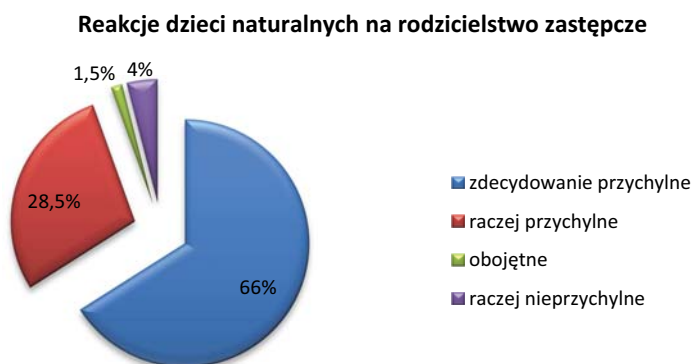
Reakcje na rodzicielstwo zastępcze

Rodzice zastępczy zostali poproszeni o ocenę w skali od 1 (zdecydowanie nieprzychylnie) do 5 (zdecydowanie przychylnie), z jakimi reakcjami w kontekście faktu, że pełnią funkcję rodziny zastępczej, spotykają się ze strony dzieci naturalnych, najbliższej rodziny, dalszych krewnych, przyjaciół/znajomych oraz otoczenia oraz o powiedzenie, jakiego typu są to reakcje, na czym polegają.

Zdecydowana większość respondentów (94,5%) ocenia stosunek swoich naturalnych dzieci do tych przyjętych do rodziny jako przychylny. Obojętne reakcje dzieci naturalnych zanotowało 1,5% badanych, a raczej nieprzychylnie 4%. Wśród dzieci naturalnych w opinii badanych nie pojawiają się zdecydowanie nieprzychylnie reakcje wobec dzieci przyjętych do rodziny.

Wśród przykładów przychylnych reakcji dzieci naturalnych wymieniano miłość i akceptację, troskę i opiekę, zainteresowanie, a także wsparcie finansowe płynące od usamodzielnionych już dzieci. Wśród przykładów reakcji negatywnych znalazły się: niepewność, poczucie zagrożenia, obawa przed tym, co powiedzą koledzy i koleżanki, ignorowanie przyjętych dzieci, a także całkowity brak kontaktu pomiędzy dziećmi naturalnymi a przyjętymi do rodziny. Rodzice wskazywali też na mieszane reakcje dzieci naturalnych, które uzależnione są np. od ilości czasu, jaki rodzice znajdują dla dzieci biologicznych, a także na zmienność reakcji w czasie – od ciężkich początków do pełnej akceptacji, a także odwrotnie – od pozytywnego podejścia na początku do konfliktów i rywalizacji w czasie późniejszym. Wśród rodzin o charakterze pogotowia pojawiła się też opinia, że w momencie, gdy dzieci naturalne zaprzyjaźniają się z przyjętymi, to te muszą opuścić rodzinę, co niesie ze sobą przykre konsekwencje dla obu stron. Zestawienie odpowiedzi przedstawia poniższy wykres:

Wykres 23. Reakcje dzieci naturalnych na rodzicielstwo zastępcze

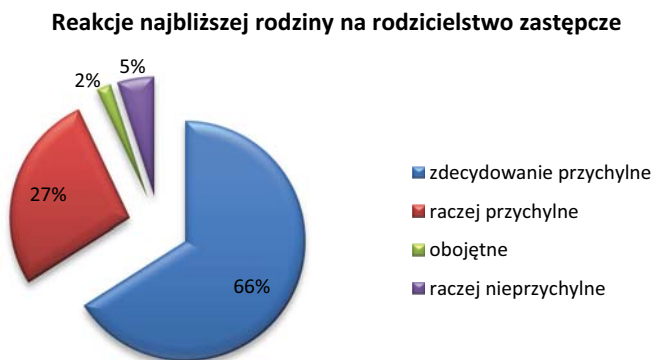
Źródło: dane własne

Podobnie jak dzieci naturalne reaguje na rodzicielstwo zastępcze najbliższa rodzina. 93% badanych ocenia ich reakcje jako przychylnie. Obojętne reakcje najbliższej rodziny pojawiają się w 2% przypadków. Z kolei raczej nieprzychylnie reakcje najbliższych deklaruje 5% respondentów. Rodzice zastępczy nie zanotowali wśród najbliższych reakcji zdecydowanie nieprzychylnych.

Wśród przykładów przychylnych reakcji najbliższej rodziny wymieniano radość, ciekawość, zaangażowanie, zrozumienie, pomoc w opiece nad dziećmi, pomoc finansową oraz troskę o to, czy rodzice zastępczy podołają nowym obowiązkom. Pojawiły się też głosy mówiące o tym, że w momencie podejmowania decyzji najbliżsi reagowali pozytywnie, a gdy było już dziecko i pojawiły się problemy, to zaczęli narzekać, a także odwrotne reakcje, kiedy to na początku najbliżsi mieli problemy z zaakceptowaniem obcych dzieci, a później w pełni im się to udało. Wśród reakcji negatywnych odnotowano opinie rodziny mówiące o tym, że za dużo rodzic zastępczy bierze na siebie i powinien kupić się tylko na własnym dziecku, wątpliwości, czy przyjęte do rodziny niepełnosprawne dziecko nie jest za dużym obciążeniem, zachowania najbliższych, którzy rozgraniczali dzieci na naturalne i przyjęte do rodziny, np. przy kupowaniu prezen-

tów, a także przypadki całkowitego zerwania więzi. Rodzice zastępczy mówili też o tym, że reakcje rodziny uzależnione są od zachowania dzieci, a także o tym, że pozytywne reakcje na rodzicielstwo zastępcze najbliższych manifestują się tylko w sferze werbalnej, co nie przekłada się na działania. Rozkład odpowiedzi przedstawia poniższy wykres.

Wykres 24. Reakcje najbliższej rodziny na rodzicielstwo zastępcze

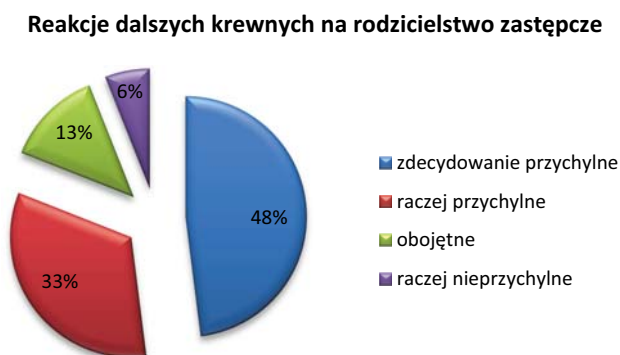

Źródło: dane własne

Nieco mniej przychylnych rodzicielstwu zastępczemu reakcji płynie, w deklaracjach respondentów, ze strony dalszych krewnych – 81% rodziców zastępczych uznało, że dalsi krewni podchodzą do faktu pełnienia przez nich tej roli zdecydowanie przychylnie oraz raczej przychylnie. W opinii 13% badanych dalsi krewni mają do tego stosunek obojętny, a 6% rodziców zastępczych uważa, że raczej nieprzychylny.

Reakcje przychylne to okazywana radość, podziw, szacunek, uznanie, pomoc w opiece nad dziećmi, zabieranie ich na wakacyjne wyjazdy, a także rozpieszczanie. Pozytywną reakcją jest też według badanych normalny stosunek dalszych krewnych do całej sprawy, bez specjalnego traktowania dzieci. Jako przykład pozytywnej reakcji na rodzicielstwo zastępcze podawano też brak reakcji negatywnych. Wśród reakcji negatywnych wymieniano zdziwienie, niezrozumienie, brak tolerancji, obawę i pytania o to, jak rodzice zastępczy zamierzają sobie radzić, opinie, że przyjęte do rodziny dziecko jest fanaberią rodziców zastępczych, a nawet ograniczenie kontaktów. Omówione dane przedstawia poniższy wykres.

Wykres 25. Reakcje dalszych krewnych na rodzicielstwo zastępcze

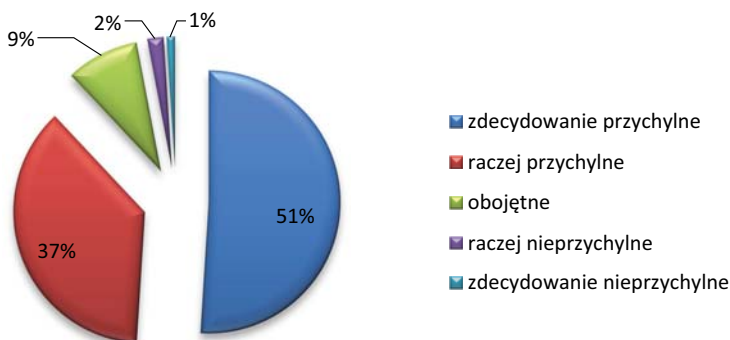
Źródło: dane własne

W przypadku przyjaciół/znajomych również zdecydowana większość respondentów (88%) ocenia stosunek tej grupy wobec rodzicielstwa zastępczego jako przychylny. Obojętne reakcje przyjaciół/znajomych zanotowało 9% badanych, raczej nieprzychylnie – 2%, a zdecydowanie nieprzychylnie – 1%. Należy zauważyć, że dopiero w przypadku przyjaciół/znajomych po raz pierwszy pojawiają się zdecydowanie nieprzychylnie reakcje wobec rodzicielstwa zastępczego.

Wśród przykładów przychylnych reakcji przyjaciół/znajomych wymieniano radość ze szczęścia respondentów, oparcie, pozytywne fluidy, podziw, ciekawość pozbawioną złośliwości, pomoc materialną w postaci paczek z ubrankami dla dzieci, prezentów o większej wartości (np. meble dla dzieci), a także pomoc w edukacji dziecka. Wśród przykładów reakcji negatywnych znalazły się komentarze, że to praca charytatywna, dopytywanie o aspekt finansowy, niezrozumienie, dlaczego badani decydują się na taką odpowiedzialność oraz rozluźnienie więzi. Rozkład odpowiedzi przedstawia poniższy wykres.

Wykres 26. Reakcja przyjaciół/znajomych na rodzicielstwo zastępcze

Reakcje przyjaciół/znajomych na rodzicielstwo zastępcze

Źródło: dane własne

Reakcje na rodzicielstwo zastępcze płynące ze strony otoczenia są w opinii rodziców zastępczych najmniej korzystne. Choć w dalszym ciągu większość badanych mówi o przychylnych reakcjach ze strony otoczenia – 68% – to jednak jest to najniższy odsetek wśród wszystkich omawianych grup. Z kolei na reakcje nieprzychylnie, w porównaniu z poprzednimi grupami, wskazuje najwyższy odsetek badanych – 19% (w tym 12% – raczej nieprzychylnie, a 7% – zdecydowanie nieprzychylnie). W sposób obojętny na rodzicielstwo zastępcze otoczenie reaguje w opinii 13% respondentów.

Reakcje pozytywne to m.in. podziw, szacunek, postawa wspierająca, podtrzymywanie na duchu, oferowanie bezinteresownej pomocy jak np. zrobienie zakupów, zrozumienie dla problemów wychowawczych, zainteresowanie dzieckiem czy traktowanie dzieci przyjętych do rodziny jak naturalnych. Za pozytywną reakcję respondenci uznają także brak reakcji negatywnych. Z kolei wśród reakcji negatywnych znalazły się: posądzenie o interesowność, oczekiwanie na powinięcie się nogi rodzica zastępczego, zazdrość, podejrzliwość, szykanowanie dziecka przyjętego do rodziny przez rówieśników, postrzeganie dzieci przyjętych jako gorszych, złych, patologicznych, bardzo nieprzychylny stosunek sąsiadów – wszystko im przeszkadza, składają donosy. Zestawienie odpowiedzi przedstawia poniższy wykres:

Wykres 27. Reakcje otoczenia na rodzicielstwo zastępcze

Źródło: dane własne

Każda z grup, z jakimi rodzice zastępczy pozostają w bliższych bądź dalszych relacjach w opinii badanych, w zdecydowanej większości odnosi się do kwestii rodzicielstwa zastępczego przychylnie. W przypadku dzieci naturalnych i najbliższej rodziny odsetek reakcji przychylnych jest największy, a odsetek reakcji obojętnych i raczej nieprzychylnych najmniejszy. W tych grupach reakcje zdecydowanie nieprzychylne nie występują w ogóle. W przypadku dalszych krewnych maleje nieco odsetek reakcji przychylnych na rzecz reakcji obojętnych i raczej nieprzychylnych. W dalszym ciągu nie pojawiają się reakcje zdecydowanie nieprzychylne. Dopiero w grupie przyjaciół/znajomych po raz pierwszy pojawiają się w ocenie badanych reakcje zdecydowanie nieprzychylne. Jednak zaledwie 1% rodziców zastępczych oceniło w ten sposób sytuację. Sumując reakcje przychylne i porównując je dla grup przyjaciele/znajomi oraz dalsi krewni ta druga z grup w ocenie badanych odnosi się do rodzicielstwa zastępczego z większą przychylnością. Najgorzej sytuacja wygląda w przypadku otoczenia, które w opinii respondentów uzyskało najmniejszy odsetek reakcji pozytywnych, a największy – reakcji negatywnych.

Problemy generowane przez rodzicielstwo zastępcze

Kolejne zagadnienie poruszone w badaniu to problemy, jakie niesie ze sobą rodzicielstwo zastępcze. Badanych poproszono najpierw o odpowiedź na pytanie o to, czy pełniona przez nich funkcja powoduje jakieś problemy w ich własnej rodzinie. Dla zdecydowanej większości respondentów – 69% – sytuacja taka nie ma miejsca. Jeden procent badanych nie potrafił jasno odpowiedzieć na to pytanie, natomiast u 30% respondentów problemy takie pojawiają się. Rozkład niniejszych odpowiedzi przedstawia poniższy wykres:

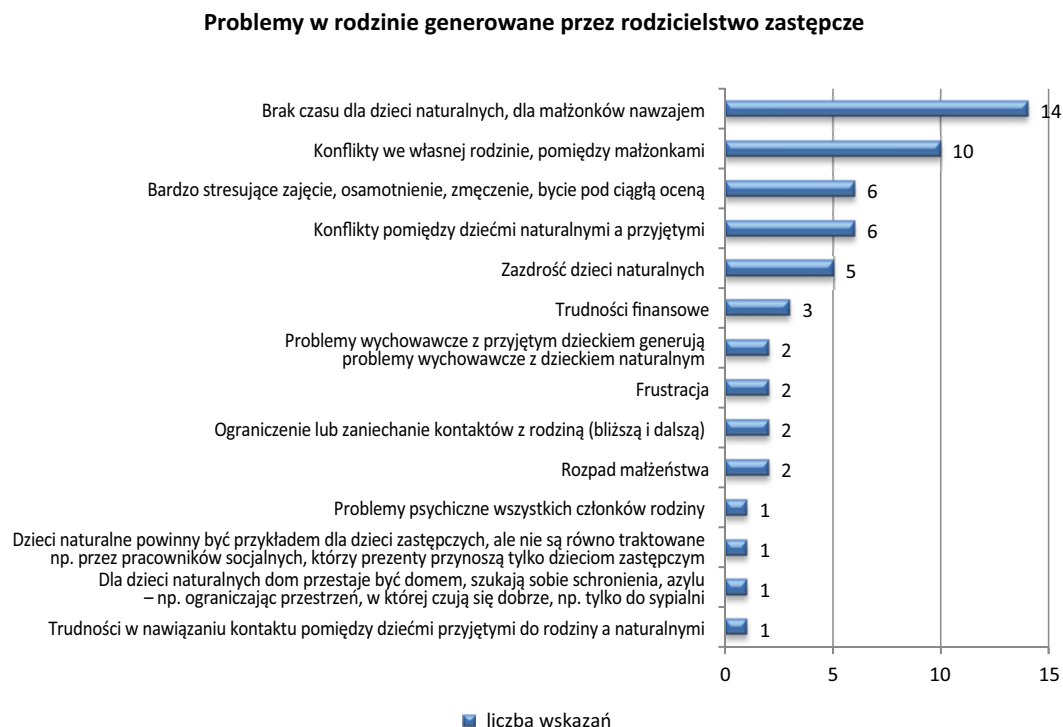
Czy rodzicielstwo zastępcze powoduje jakieś problemy w Pana/i własnej rodzinie?

Źródło: dane własne

Badanych, którzy na pytanie o występowanie problemów w rodzinie generowanych przez rodzicielstwo zastępcze odpowiedzieli twierdząco poproszono o wskazanie, jakiego rodzaju są to problemy. Łącznie uzyskano 56 wskazań. Najczęściej pojawiającą się bolączką w rodzinach zastępczych okazał się być brak czasu dla dzieci naturalnych oraz dla małżonków nawzajem – 14 wskazań. Drugim w kolejności najczęściej pojawiającym się problemem są konflikty we własnej rodzinie, także pomiędzy małżonkami – 10 wskazań. Po 6 badanych wskazało także na konflikty pomiędzy dziećmi naturalnymi a przyjętymi oraz na fakt, że rodzicielstwo zastępcze jest bardzo stresującym zajęciem, niosącym ze sobą osamotnienie, zmęczenie i poczucie bycia ciągle ocenianym. Na trudności finansowe wynikające z rodzicielstwa zastępczego wskazało 3 respondentów. Pozostałe odpowiedzi, które pojawiały się sporadycznie – 2 lub 1 wskazanie – dotyczyły m.in. frustracji, faktu, że problemy wychowawcze z przyjętym dzieckiem generują problemy wychowawcze z dzieckiem naturalnym, ograniczenia lub zaniechania kontaktów z rodziną, trudności w nawiązaniu kontaktu pomiędzy dziećmi przyjętymi do rodziny a naturalnymi, nierównego traktowania przez pracowników PCPR dzieci naturalnych i przyjętych do rodziny, utraty poczucia bezpieczeństwa przez dzieci naturalne, a nawet problemów psychicznych wszystkich członków rodziny czy rozpadu małżeństwa. Poszczególne problemy i odpowiadającą im liczbę wskazań prezentuje poniższy wykres.

Wykres 29. Problemy w rodzinie generowane przez rodzicielstwo zastępcze

Źródło: dane własne

Należy zauważyć, że występowanie problemów generowanych przez rodzicielstwo zastępcze różni się w zależności od typu rodziny zastępczej. Najmniej korzystnie sytuacja przedstawia się wśród rodzin zawodowych wielodzietnych – aż połowa z nich deklaruje występowanie takich problemów oraz wśród rodzin zawodowych o charakterze pogotowia rodzinnego – 45% z nich zgłasza występowanie takich problemów. Z kolei wśród zawodowych specjalistycznych rodzin zastępczych proporcje pomiędzy występowaniem problemów a ich brakiem wynoszą 33%:67%. Najlepiej sytuacja przedstawia się wśród niespokrewnionych rodzin zastępczych – tylko 20% z nich deklaruje występowanie problemów w rodzinie generowanych przez rodzicielstwo zastępcze. Omówione zróżnicowanie przedstawia poniższa tabela:

Tabela 29. Typ rodziny zastępczej a pojawianie się problemów we własnej rodzinie respondentów

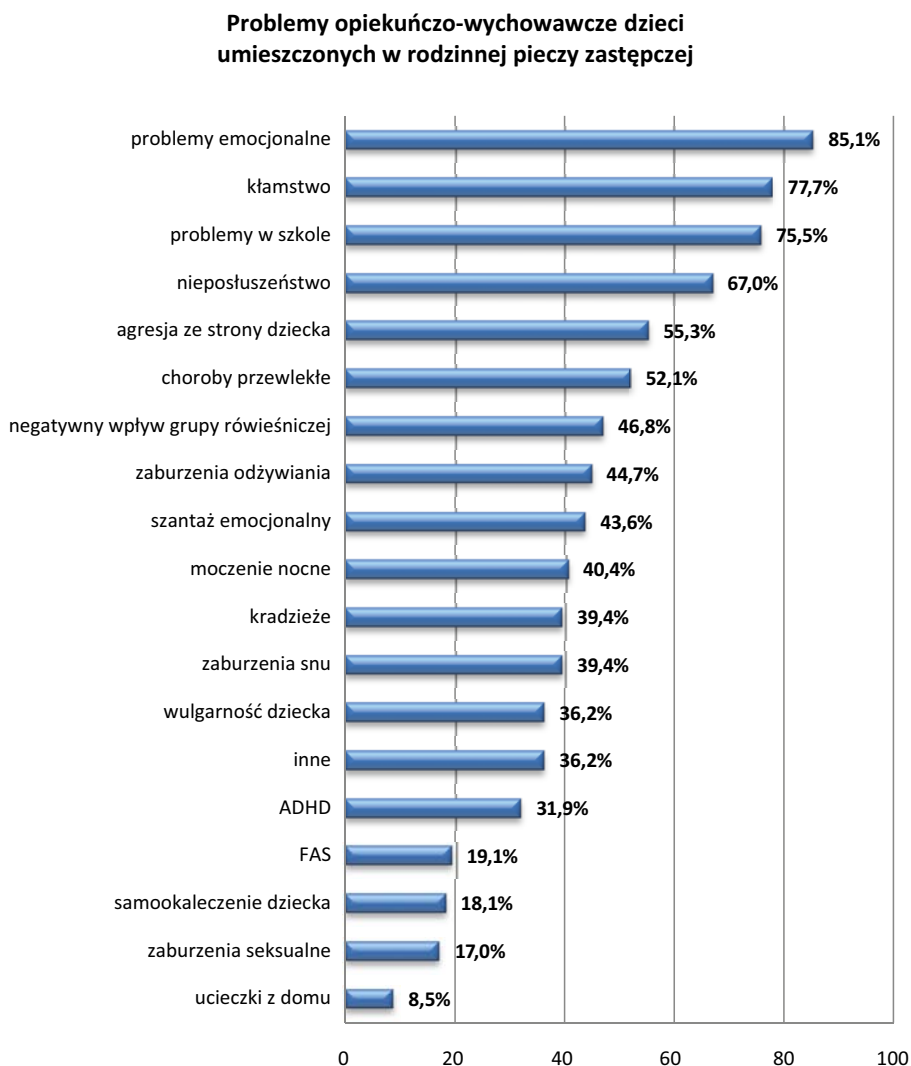
Czy rodzicielstwo zastępcze powoduje jakieś problemy w Pana/i własnej rodzinie?	Niespokrewniona RZ	Zawodowa RZ o charakterze pogotowia	Zawodowa specjalistyczna RZ	Zawodowa wielodzietna RZ	Ogółem
Nie	47	6	6	10	69
Tak	12	5	3	10	30
Ogółem	59	11	9	20	99

Źródło: dane własne

Problemy opiekuńczo-wychowawcze dotyczące dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych

Respondenci badania zostali poproszeni o wskazanie na problemy opiekuńczo-wychowawcze, z którymi na co dzień borykają się w związku ze sprawowaniem opieki nad przyjętymi dziećmi. Wśród 100 respondentów aż 94 osoby wskazały, iż takie problemy występują (94%). Następnie rodzice zastępczy poprzez wybór właściwej kategorii z przedstawionego katalogu możliwych problemów opiekuńczo-wychowawczych mieli wskazać na te, które pojawiają się w ich rodzinie. Analizując udzielone odpowiedzi można wyszczególnić następujący, procentowy rozkład wskazań:

Wykres 30. Problemy opiekuńczo-wychowawcze dotyczące dzieci przyjętych do rodziny

Źródło: dane własne

W grupie rodzin, w których potwierdzono występowanie trudności opiekuńczo-wychowawczych, najwięcej wskazań związanych było z problemami emocjonalnymi u przyjętych dzieci, kłamstwem oraz trudnościami różnej natury w szkole (podawano przykłady, iż szkolne problemy są związane nie tylko z nauką, wagarowaniem, ale także z kontaktami w grupie rówieśniczej). Dzieci trafiające do rodzin zastępczych często są dziećmi niedostosowanymi społecznie, które cechują głębokie zaburzenia emocjonalne. Z trudem nawiązują jakiejkolwiek kontakty uczuciowe z ludźmi, są niedojrzale emocjonalnie, co przejawia się w dominowaniu efektów strachu i gniewu oraz elementarnych uczuć przyjemności i nieprzyjemności, związanych ze sferą popędową i najprostszymi potrzebami biologicznymi. Warstwa uczuć wyższych – społecznych, intelektualnych, moralnych i estetycznych – nie jest u tych dzieci wykształcona. Do zaburzeń rozwojowych dzieci należą m.in. zaburzenia seksualne, o których również wspominali respondenci. Przejawiają się one w aktywności seksualnej ukierunkowanej niezgodnie z obowiązującymi normami prawnymi i obyczajowymi.

W kategorii „inne” uwzględniano przykłady różnych innych trudności, z którymi rodzice zastępczy muszą radzić sobie w kontakcie z dziećmi przyjętymi do rodziny – były to wskazania dotyczące m.in. braku umiejętności społecznych oraz różnego rodzaju zaburzeń psychicznych.

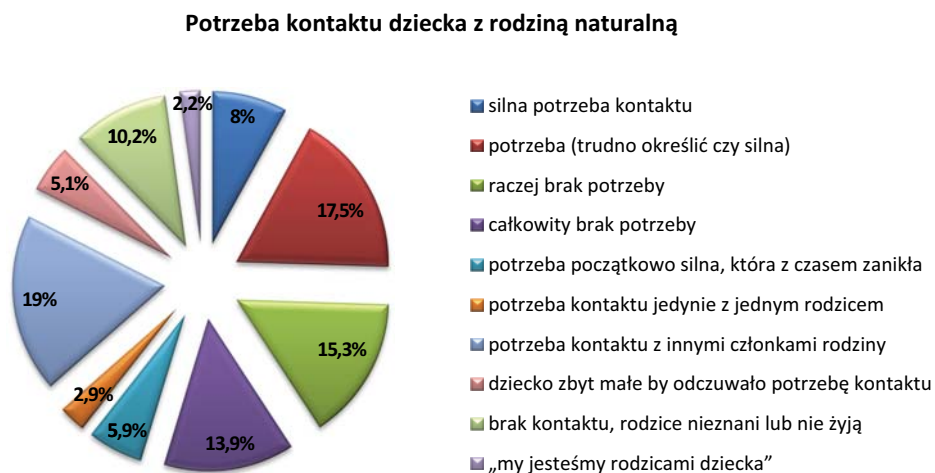
Warto również prześledzić jak prezentuje się liczba wskazań dotyczących występujących w rodzinie zastępczej problemów w opiece nad dziećmi. Z próby 100 rodzin zastępczych, 94 rodziny wskazują na występowanie tego rodzaju problemów (łącznie 784 wskazania, średnio przypada ponad 8 wskazań na 1 rodzinę). Sytuacja jest zróżnicowana ze względu na typ rodziny zastępczej:

- rodziny niespokrewnione: średnio ponad 5 wskazań na 1 rodzinę (łącznie 325 wskazań, tj. 41%);
- rodziny zawodowe wielodzietne: średnio ponad 10 wskazań na 1 rodzinę (łącznie 205 wskazań, tj. 26%);
- rodziny zawodowe specjalistyczne: średnio ponad 13 wskazań na 1 rodzinę (łącznie 133 wskazania, tj. 17%);
- rodziny zawodowe o charakterze pogotowia rodzinnego: średnio ponad 12 wskazań na 1 rodzinę (łącznie 121 wskazań, tj. 16%).

W rodzinach zastępczych zawodowych występuje zdecydowanie więcej problemów opiekuńczo-wychowawczych niż w rodzinach niespokrewnionych, opiekujących się dziećmi pozostającymi w rodzinnej pieczy zastępczej. Można wnioskować, iż jest to związane zwłaszcza ze specyfiką funkcjonowania rodzin zawodowych, do których najczęściej trafiają dzieci sprawiające problemy wychowawcze, w przypadku rodzin specjalistycznych, zgodnie z zakresem działalności ustalonym na mocy przepisów, pieczę zastępczą obejmowane są dzieci niedostosowane społecznie.

Kontakt z rodziną biologiczną

Rodzice zastępczy wypowiedzieli swoją opinię na temat występującej u przyjętych dzieci potrzeby kontaktu z rodziną biologiczną. Na podstawie udzielonych odpowiedzi można uznać, iż występuje w tej kwestii spore zróżnicowanie zdań. Podobna liczba respondentów, ok. 25%-30%, wskazała na istnienie takiej potrzeby, jak i stwierdziła jej brak. Wskazywano z dużą częstotliwością (blisko 20%), iż dzieci przejawiają chęć kontaktu, ale z innymi niż rodzice członkami rodziny biologicznej (najczęściej z dziadkami lub rodzeństwem). W przypadku rodziców biologicznych ocena była bardzo różna i decydowały w tym zakresie indywidualne doświadczenia dziecka. Istotny był również moment trafienia dziecka do pieczy zastępczej, gdyż brak potrzeby kontaktu z rodziną biologiczną był niekiedy związany z bardzo młodym wiekiem dziecka w chwili trafienia pod opiekę rodziców zastępczych (taka sytuacja dotyczyła ponad 5% badanych rodzin). W odniesieniu do ponad 10% respondentów dziecko znalazło się w pieczy zastępczej ze względu na śmierć rodziców, bądź zostało oddane zaraz po urodzeniu, a jego rodzice biologiczni są nieznani.

Źródło: dane własne

Z tematem potrzeby utrzymywania kontaktu ściśle związane jest zagadnienie konsekwencji takiej relacji dla dziecka wychowanego w rodzinie zastępczej. Respondenci zostali poproszeni o ocenę tego faktu. W grupie respondentów w 13 przypadkach nie występowała sytuacja utrzymywania przez dziecko kontaktu z rodziną biologiczną. Pozostali respondenci oceniali fakt występowania konsekwencji wynikających z utrzymywania kontaktów przyjętych do rodziny dzieci z ich rodzicami biologicznymi.

Tabela 30. Konsekwencje kontaktu dziecka z rodziną naturalną

Czy kontakt dziecka z rodziną naturalną niesie dla niego jakieś konsekwencje?	Liczba wskazań
Tak	63
Nie	12
Trudno powiedzieć	12
Jakiego rodzaju są to konsekwencje?	Liczba wskazań
Konsekwencje pozytywne	11
Konsekwencje negatywne	27
Konsekwencje zarówno pozytywne, jak i negatywne	27

Źródło: dane własne

Większość badanych odpowiedziała twierdząco, iż tego typu konsekwencje występują. Rodzice zastępczy określali następnie jakiego rodzaju są to wpływy na funkcjonowanie dziecka. Zdania respondentów w kwestii oceny konsekwencji dla dziecka, jakie wynikają z utrzymywania kontaktów z rodziną biologiczną, są podzielone. Przeważa ocena, iż wpływ ten jest całkowicie negatywny (27 wskazań) lub współtowarzyszą mu pozytywne konsekwencje (27 wskazań).

Analizując typ rodziny i jej wpływ na ocenę rodzaju konsekwencji można stwierdzić, iż występuje tego rodzaju zależność. Rodziny niespokrewnione w zdecydowanie większym stopniu oceniały pozytywnie efekty wynikające z utrzymywania kontaktu dziecka z rodziną naturalną. Wśród respondentów będących zawodowymi rodzicami zastępczymi ocena sytuacji prezentuje się w odmienny sposób. Kontakty dzieci umieszczonych w zawodowych rodzinach zastępczych z ich rodziną naturalną niosą za sobą – w opinii respondentów – częściej negatywne konsekwencje.

Tabela 31. Rodzaj konsekwencji kontaktu dziecka z rodziną naturalną

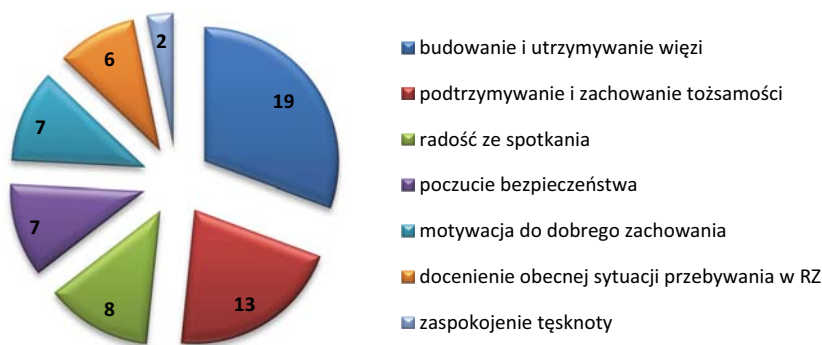
Rodzaj konsekwencji wynikających z utrzymywania kontaktu dziecka z rodziną naturalną	Liczba wskazań
RODZINY NIESPOKREWNIONE	
Konsekwencje pozytywne	9
Konsekwencje negatywne	13
Konsekwencje zarówno pozytywne, jak i negatywne	12
RODZINY ZAWODOWE WIELODZIEDNE	
Konsekwencje pozytywne	1
Konsekwencje negatywne	5
Konsekwencje zarówno pozytywne, jak i negatywne	7
RODZINY ZAWODOWE SPECJALISTYCZNE	
Konsekwencje pozytywne	1
Konsekwencje negatywne	4
Konsekwencje zarówno pozytywne, jak i negatywne	2
RODZINY ZAWODOWE O CHARAKTERZE POGOTOWIA RODZINNEGO	
Konsekwencje pozytywne	0
Konsekwencje negatywne	5
Konsekwencje zarówno pozytywne, jak i negatywne	6

Źródło: dane własne

Respondenci podawali następujące przykłady pozytywnych konsekwencji wynikających z kontaktu z rodziną zastępczą. Rodzice zastępczy podkreślali, iż możliwość utrzymywania więzi i kontaktu jest o tyle istotna, gdyż w przypadku rodzicielstwa zastępczego podejmowane są wszelkiego rodzaju wysiłki na rzecz pracy ze środowiskiem naturalnym tak, aby dziecko mogło powrócić do swoich rodziców biologicznych. Dzięki stworzeniu dziecku możliwości ciągłości kontaktu, bardziej naturalny i mniej stresujący jest jego powrót do rodziny biologicznej, związany z ustaniem pieczy zastępczej lub usamodzielnieniem się dziecka wychodzącego z rodziny zastępczej. Dziecko ma stworzone możliwości podtrzymania poczucia tożsamości, wiedzy na temat swoich korzeni, pochodzenia. Istotne znaczenie ma również wpływ takich spotkań na postawę dziecka, zwłaszcza w okolicznościach, gdy rodzice naturalni motywują je do pracy nad sobą, posłusznego zachowania i współpracy z rodziną zastępczą. Rodzice zastępczy wskazywali na kwestie pozytywnego oddziaływania kontaktów z rodziną biologiczną, gdyż na podstawie porównania, pozwala to dziecku docenić swoją aktualną sytuację, stwierdzić, iż przebywanie w pieczy zastępczej ma realne korzyści dla niego samego, jest zdecydowanie lepszym rozwiązaniem. Dziecku unaocznione zostaje, iż istnieją możliwości lepszego życia, objęcia opieką, wychowania w oparciu o troskę, zainteresowanie i kierowanie się dobrem dziecka.

Wykres 32. Przykłady konsekwencji pozytywnych

Pozytywne konsekwencje wynikające z kontaktu z rodziną naturalną

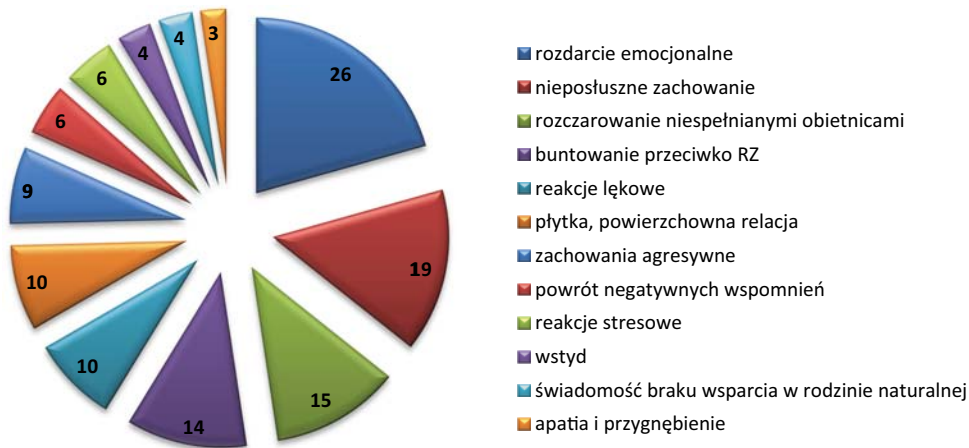

Źródło: dane własne

Pomimo wskazań na pozytywne konsekwencje omawianego kontaktu zdecydowanie większa liczba wskazań dotyczyła negatywnego wpływu kontaktów z rodziną biologiczną na zachowanie dziecka przebywającego w pieczy zastępczej.

Wykres 33. Przykłady konsekwencji negatywnych

Negatywne konsekwencje wynikające z kontaktu z rodziną naturalną

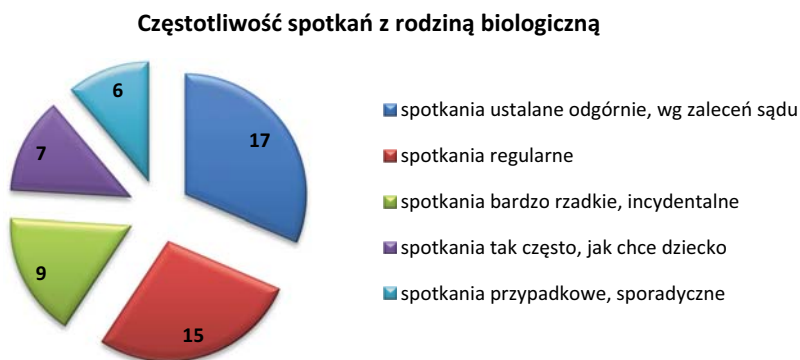
Źródło: dane własne

Najczęściej wymienianą negatywną konsekwencją utrzymywania kontaktu z rodziną naturalną jest rozdarcie, rozbieżność emocjonalna, jakiego doświadcza dziecko. Efektem spotkań staje się cały bagaż emocjonalnych przeżyć, które z kolei stają się przyczyną reakcji lękowych, zachowań agresywnych, apatii i przygnębienia. Rodzice zastępczy z dużą częstotliwością (19 i 14 wskazań) wskazywali na problemy związane z brakiem posłuszeństwa występującym po wizytach rodziców biologicznych, co w konsekwencji prowadzi do niwelowania efektów pracy nad dzieckiem i ponownego pojawienia się problemów wychowawczych, które ciężką pracą nad dzieckiem udało się złagodzić.

Rodzice zastępczy zostali również poproszeni o przedstawienie procedury, jaka towarzyszy organizacji spotkań z rodziną biologiczną. Uwzględnione w odpowiedziach kwestie dotyczyły zwłaszcza czterech aspektów: częstotliwości, miejsca, organizacji i przebiegu spotkania.

Najwięcej wskazań dotyczyło kategorii częstotliwości spotkań ustalonej ogólnie przez instytucję, przede wszystkim w oparciu o zalecenia sądu. Równie często wskazywano na występowanie regularnych spotkań. Rozkład odpowiedzi przedstawia poniższy wykres.

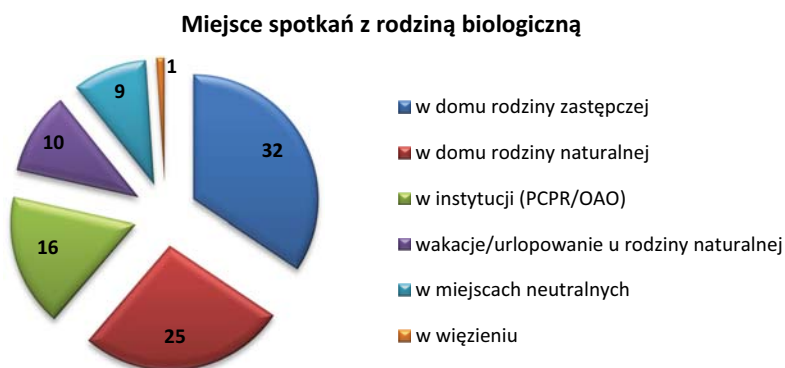
Wykres 34. Częstotliwość spotkań z rodziną biologiczną

Źródło: dane własne

Kolejna kategoria odpowiedzi dotyczyła pytania o miejsce odbywania się spotkań dziecka z rodziną biologiczną.

Wykres 35. Miejsce spotkań z rodziną biologiczną

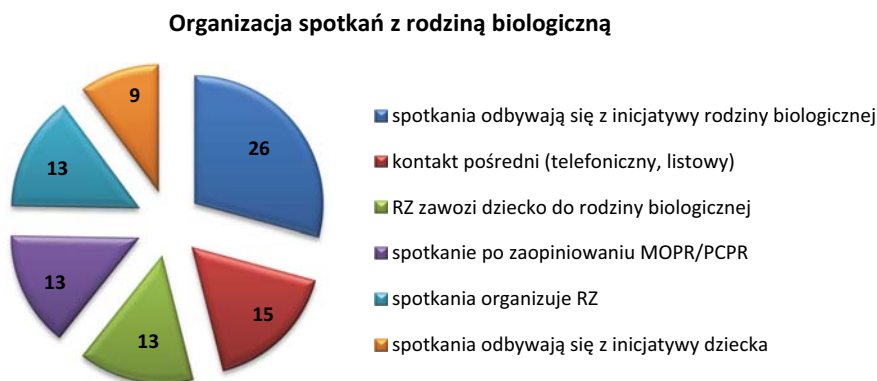

Źródło: dane własne

Najczęściej respondenci wskazywali, iż spotkania dziecka z rodziną naturalną odbywają się w domu rodziców zastępczych. Rzadziej dziecko spotyka się z rodziną naturalną w miejscu jej zamieszkania. Stosowaną praktyką są również spotkania organizowane w pomieszczeniu instytucji (PCPR lub OAO). Decyzją sądu możliwe jest skierowanie na wakacje i inną formę urlopowania do rodziny biologicznej (10 wskazań). Zdarza się czasem, iż spotkania odbywają się w miejscach neutralnych (najczęściej wymienianymi były: park, plac zabaw, kawiarnia). W jednym wskazaniu przedstawiono udział dziecka w widzeniach w więzieniu, w ramach kontaktu z rodzicami naturalnymi.

Kolejny aspekt poruszany przez respondentów w wypowiedziach związanych z praktyką spotkań dziecka przyjętego z rodziną biologiczną dotyczył samej organizacji tego typu wizyt.

Wykres 36. Organizacja spotkań dziecka z rodziną biologiczną

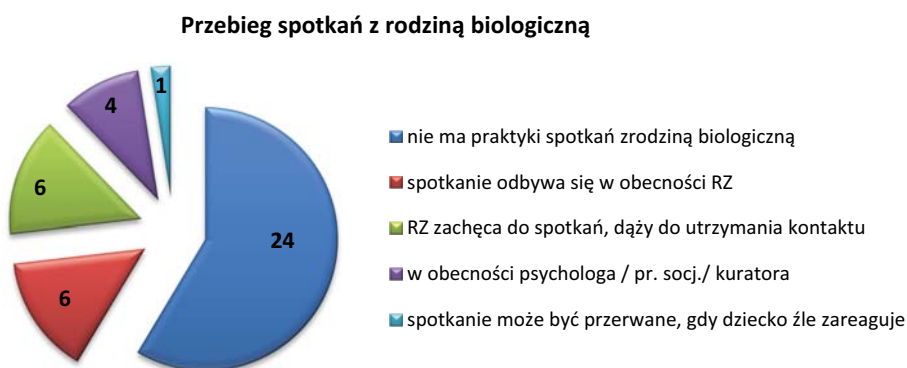

Źródło: dane własne

Respondenci najczęściej wskazywali, iż inicjatywa spotkań z dzieckiem wypływa od rodziny biologicznej. W przypadku 15 wskazań przedstawiono sytuację kontaktu głównie w formie pośredniej poprzez rozmowy telefoniczne lub korespondencyjne. Po 13 wskazań dotyczyło zarówno zaangażowania rodziców zastępczych (jako inicjatora spotkań lub strony dowożącej dziecko na spotkanie), jak i instytucji (MOPR/PCPR), która opiniuje i wyraża zgodę na organizację spotkania. Zdarza się również, iż dziecko spotyka się ze swoją rodziną z własnej inicjatywy.

Ostatnia z kategorii udzielanych odpowiedzi odnosiła się już do samego przebiegu spotkania dziecka z rodziną biologiczną. Największa liczba wskazań dotyczyła sytuacji, w której spotkania z rodziną biologiczną nie są praktykowane. Następne wskazania dotyczyły obecności rodzica zastępczego w trakcie spotkań oraz postawy rodzica zastępczego, który zachęca przyjęte dziecko i dba o utrzymanie kontaktu z rodziną biologiczną. Rzadziej (4 wskazania) spotkanie przeprowadzane jest w obecności pracownika instytucji: psychologa, pracownika socjalnego lub kuratora. W jednym wskazaniu zwrócono uwagę na fakt, iż w przypadku negatywnej reakcji dziecka spotkanie ulega przerwaniu.

Wykres 37. Przebieg spotkań dziecka z rodziną biologiczną

Źródło: dane własne

Kontakt rodziców zastępczych z rodzicami biologicznymi przyjętego dziecka

Respondenci zostali zapytani o utrzymywanie kontaktu z rodzicami biologicznymi przyjętego dziecka. Rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia poniższa tabela:

Tabela 32. Kontakt rodziców zastępczych z rodzicami biologicznymi

Czy utrzymuje Pan/i jakieś kontakty z rodzicami biologicznymi przyjętego do rodziny dziecka/dzieci?	Liczba wskazań
RODZINY NIESPOKREWNIONE I ZAWODOWE OGÓŁEM	
Tak	41
Nie	52
Nie wiem/trudno powiedzieć	5
W TYM: RODZINY NIESPOKREWNIONE	
Tak	17
Nie	39
Nie wiem/trudno powiedzieć	2
RODZINY ZAWODOWE WIELODZIELNE	
Tak	9
Nie	8
Nie wiem/trudno powiedzieć	2
RODZINY ZAWODOWE SPECJALISTYCZNE	
Tak	6
Nie	4
Nie wiem/trudno powiedzieć	0
RODZINY ZAWODOWE O CHARAKTERZE POGOTOWIA RODZINNEGO	
Tak	9
Nie	1
Nie wiem/trudno powiedzieć	1

Źródło: dane własne

Ponad połowa respondentów (52 wskazania) nie utrzymuje żadnych kontaktów z rodzicami biologicznymi przyjętego dziecka (41 wskazań potwierdzało, iż kontakt jest utrzymywany). W pięciu przypadkach respondentom trudno było określić, czy występuje sytuacja kontaktu (2 respondentów nie udzieliło w tym zakresie odpowiedzi). Analizując tę kwestię, według typu rodziny, można zauważyć występujące różnice w tym zakresie. Zdecydowana większość rodziców zastępczych w pogotowiach rodzinnych wskazała na utrzymywanie kontaktu z rodzicami biologicznymi. Fakt ten może się wiązać z umieszczaniem w tego typu rodzinach zawodowych dzieci w wyniku interwencji, ze względu na chwilowy kryzys w rodzinie, co wiąże się z częstszym występowaniem aktywnej obecności rodziców biologicznych w życiu dziecka. Ze względu na dużą liczbę wskazań (39) wśród rodziców zastępczych niespokrewnionych częściej ma miejsce sytuacja braku kontaktu z rodzicami biologicznymi dziecka będącego w pieczy zastępczej.

W kolejnym pytaniu rodzice zastępczy utrzymujący kontakt z rodzicami biologicznymi zostali zapytani o występowanie w związku z tym faktem jakichkolwiek problemów i trudności. Rozkład odpowiedzi wskazuje, iż występuje zróżnicowanie opinii w tej kwestii (mniej więcej tyle samo wskazań potwierdzających występowanie problemów, jak i im zaprzeczających). Rozkład odpowiedzi dla zawodowych niespokrewnionych rodzin zastępczych przedstawia się analogicznie do wyników uzyskanych dla całej grupy badanych.

Tabela 33. Występowanie problemów wynikających z kontaktu rodziców zastępczych z rodziną naturalną dziecka

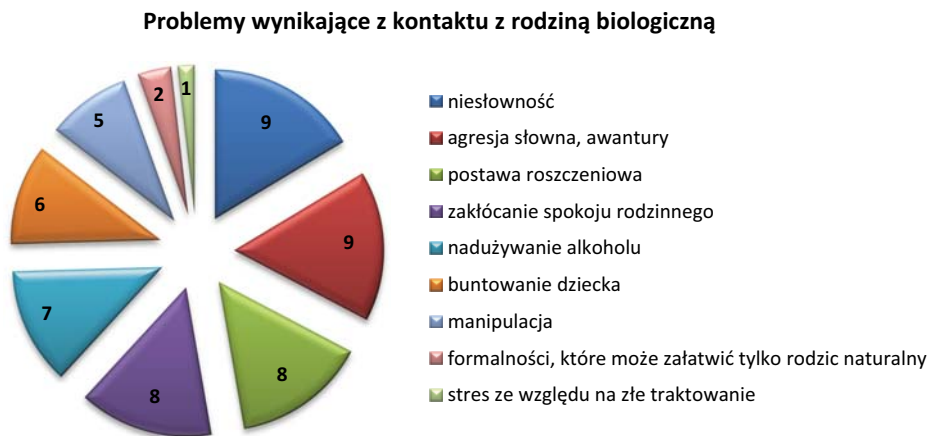
Czy w związku z kontaktami z rodziną dziecka pojawiają się jakieś problemy?	Liczba wskazań
RODZINY NIESPOKREWNIONE I ZAWODOWE OGÓŁEM	
Tak	21
Nie	22
Nie wiem/trudno powiedzieć	3
W TYM: RODZINY NIESPOKREWNIONE	
Tak	8
Nie	11
Nie wiem/trudno powiedzieć	2
RODZINY ZAWODOWE WIELODZIELNE	
Tak	5
Nie	5
Nie wiem/trudno powiedzieć	0
RODZINY ZAWODOWE SPECJALISTYCZNE	
Tak	3
Nie	2
Nie wiem/trudno powiedzieć	1
RODZINY ZAWODOWE O CHARAKTERZE POGOTOWIA RODZINNEGO	
Tak	5
Nie	4
Nie wiem/trudno powiedzieć	0

Źródło: dane własne

Rodzice zastępczy, którzy wskazywali na występowanie problemów wiążących się z ich kontaktem z rodzicami naturalnymi dziecka mieli także określić ich naturę. I tak wśród wskazanych odpowiedzi najczęściej wymieniane były kwestie niesłowności (podawano przykłady umawiania się na spotkania, które z winy rodziców biologicznych nie dochodziły do skutku) oraz przypadki zachowań agresywnych, zwłaszcza agresji słownej i wszczynania awantur. Rodzice biologiczni w kontakcie z rodzinami zastępczymi przejawiają postawę roszczeniową (8 wskazań), co argumentowano przykładami sytuacji nacisków w zakresie pomocy finansowej ze względu na fakt otrzymywania przez rodzinę zastępczą świadczeń z tytułu objęcia dziecka pieczą zastępczą. Ta sama liczba wskazań dotyczyła sytuacji zakłócania spokoju rodzinnego,

prezentowano przykłady m.in. telefonów w późnowieczornych i nocnych godzinach, nachodzenia bez zapowiedzi. W 7 przypadkach wskazano na problem nadużywania alkoholu przez rodziców biologicznych. Dane te przedstawia poniższy wykres:

Wykres 38. Problemy pojawiające się w związku z kontaktem rodziców zastępczych z rodzicami naturalnymi

Źródło: dane własne

Rezygnacja z pełnienia funkcji rodzica zastępczego

Respondentom zadane zostało pytanie czy kiedykolwiek zastanawiali się nad rezygnacją z pełnienia funkcji rodzica zastępczego. Wyniki pokazują, iż w większości przypadków (61%) nie zdarzyła się taka sytuacja. Ponad 30% biorących udział w badaniu myślała o takiej ewentualności. Warto przeanalizować tę kwestię w podziale na typ rodzin. Można zauważyć, że ponad połowa respondentów, która potwierdziła wystąpienie myśli o rezygnacji z pełnionej funkcji, to rodzice zastępczy zawodowi. W przypadku rodzin zawodowych wielodzietnych rozkład odpowiedzi jest blisko pół na pół, a wśród rodzin zawodowych o charakterze pogotowia rodzinnego przeważa w badanej populacji grupa rodziców zastępczych zastanawiających się nad rezygnacją.

Tabela 34. Rozważanie rezygnacji z pełnienia funkcji rodziny zastępczej

Czy kiedykolwiek zastanawiał/a się Pan/i nad rezygnacją z funkcji rodzica zastępczego?	Liczba wskazań
RODZINY NIESPOKREWNIONE I ZAWODOWE OGÓŁEM	
Tak	31
Nie	61
Nie wiem/trudno powiedzieć	8

Czy kiedykolwiek zastanawiał/a się Pan/i nad rezygnacją z funkcji rodzica zastępczego?	Liczba wskazań
W TYM: RODZINY NIESPOKREWNIONE	
Tak	15
Nie	42
Nie wiem/trudno powiedzieć	2
RODZINY ZAWODOWE WIELODZIELNE	
Tak	8
Nie	9
Nie wiem/trudno powiedzieć	3
RODZINY ZAWODOWE SPECJALISTYCZNE	
Tak	3
Nie	7
Nie wiem/trudno powiedzieć	0
RODZINY ZAWODOWE O CHARAKTERZE POGOTOWIA RODZINNEGO	
Tak	5
Nie	3
Nie wiem/trudno powiedzieć	3

Źródło: dane własne

Rozpatrując wpływ długości stażu pełnienia funkcji rodzica zastępczego na pojawianie się myśli o rezygnacji z tej roli można zauważyć pewną zależność. Na odpowiedź respondentów na pytanie: *Czy zastanawiał/a się Pan/i nad rezygnacją z funkcji rodzica zastępczego?* wpływ mogła mieć obecna sytuacja oraz długość stażu rodzica zastępczego. W pierwszym roku funkcjonowania blisko co trzeci rodzic zastępczy, biorący udział w badaniu, deklarował, iż zastanawiał się nad rezygnacją z tej funkcji. Można przypuszczać, jak wskazywali respondenci, iż jest to związane z czasem mocnego zderzenia wyobrażeń z rzeczywistością funkcjonowania w roli rodziny zastępczej, z czym niekiedy trudno sobie poradzić. Kierując się potrzebą wspierania rodziców zastępczych, warto pamiętać szczególnie o tym początkowym okresie, gdy wymagają oni wzmożonej uwagi i wsparcia. Po tym czasie pierwszych doświadczeń w pełnieniu roli rodzica zastępczego, następuje okres umocnienia się w realizacji roli rodzica zastępczego (wśród respondentów z 2-letnim stażem występowało najmniej wskazań odnośnie myśli o rezygnacji z pełnionej funkcji). Od tego momentu z roku na rok wzrasta częstotliwość twierdzących odpowiedzi w zakresie rozmyślenia o porzuceniu działalności w ramach rodzicielstwa zastępczego (blisko co drugi respondent ze stażem 5-6-letnim potwierdził w badaniu, iż zastanawiał się nad rezygnacją). Prawdopodobne, iż jest to etap szczególny, gdy rodzice zastępczy odczuwają najdotkliwiej zmęczenie i wypalenie zawodowe, a nawarstwione problemy wychowawcze z przyjętymi dziećmi przytłaczają i powodują rozmyślenia nad zakończeniem pełnienia roli rodziny zastępczej. Jest to więc kolejny okres wymagający szczególnych działań wspierających. Po przejściu tego trudnego okresu liczba respondentów myślących o zaprzestaniu bycia rodzicem zastępczym zaczyna maleć, by ostatecznie wśród osób z najdłuższym stażem – powyżej 10 lat – nie było żadnej, której dotyczyłaby ta sytuacja.

Tabela 35. Myśli o rezygnacji z rodzicielstwa zastępczego a staż rodziny zastępczej

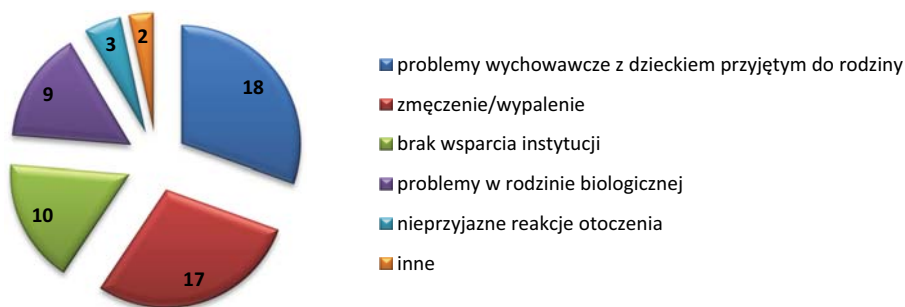
Czy kiedykolwiek zastanawiał/a się Pan/i nad rezygnacją z rodzicielstwa zastępczego?			
Staż rodziny zastępczej	TAK	NIE/TRUDNO POWIEDZIEĆ	Ogółem
do 1 roku	4	10	14
2 lata	3	10	13
3 lata	4	9	13
4-5 lat	6	9	15
6 lat	5	6	11
7 lat	5	7	12
8-10 lat	4	8	12
powyżej 10 lat	0	10	10
Ogółem	31	69	100

Źródło: dane własne

Osoby, które potwierdziły fakt rozważania decyzji o zakończeniu pełnienia roli rodzica zastępczego zostały poproszone o wskazanie powodów, które ich ku temu motywowały.

Wykres 39. Powody rozważania rezygnacji z rodzicielstwa zastępczego

Powody rozważania decyzji o rezygnacji z pełnienia roli rodzica zastępczego

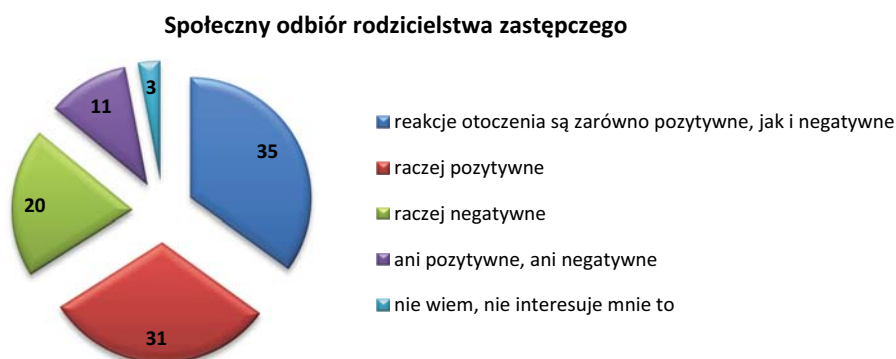
Źródło: dane własne

Dominującą przyczyną myśli o zrezygnowaniu z piastowania funkcji rodzica zastępczego były problemy wychowawcze z dzieckiem przyjętym do rodziny. Równie często rodzice zastępczy przeżywali chwile zwątpienia ze względu na odczuwane zmęczenie, przeciążenie obowiązkami wynikającymi z pełnionej roli. Wskazywano również na brak wsparcia ze strony instytucji jako powód rozmyślenia nad rezygnacją z bycia rodzicem zastępczym oraz pojawiające się problemy we własnej rodzinie biologicznej w związku z przyjęciem dziecka do pieczy zastępczej. W ramach kategorii „inne” wskazywano na sytuację silnej relacji dzieci z dziadkami, których rodzice zastępczy wspierali w staraniach o pieczę zastępczą oraz duże obciążenie pełnieniem roli pogotowia rodzinnego i zamiarem reorganizacji na inny typ rodziny zastępczej.

Rodzicielstwo zastępcze w społecznym odbiorze

Rodzice zastępczy biorący udział w badaniu zostali zapytani o ocenę społecznego odbioru rodzicielstwa zastępczego. Większość respondentów wskazywała, iż najczęściej są to reakcje zarówno pozytywne, jak i negatywne. Analizując odpowiedzi w zależności od typu rodziny zastępczej należy zauważyć, iż zdecydowanie częściej z raczej negatywnymi reakcjami otoczenia spotykają się osoby pełniące rolę rodziny zawodowej wielodzietnej (6 wskazań wśród 20 respondentów). W tej grupie badanych najczęściej wskazywano, iż podłożem nieprzychylnego społecznego odbioru jest opinia dotycząca motywacji finansowej dla pełnienia roli rodzica zastępczego w rodzinie zawodowej wielodzietnej. W przypadkach respondentów z rodzin zawodowych o charakterze pogotowia rodzinnego 3 wskazania na 11 dotyczyły raczej negatywnego odbioru społecznego. Łącznie blisko połowa wskazań z kategorii „raczej negatywne” została wybrana przez rodziców zastępczych zawodowych z ww. dwóch typów rodzin.

Wykres 40. Społeczny odbiór rodzicielstwa zastępczego

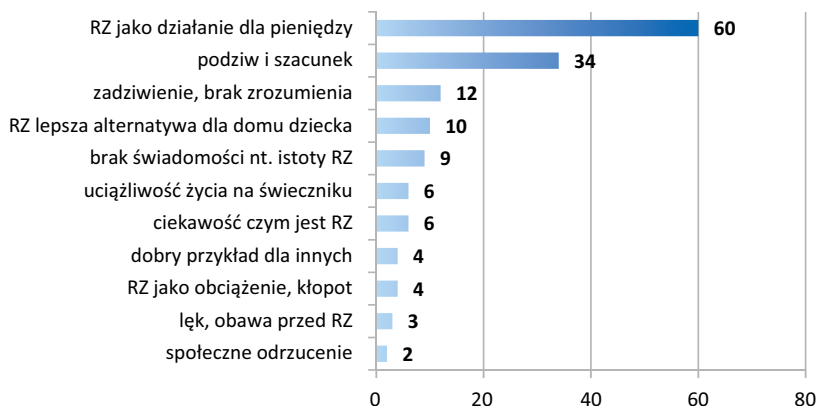

Źródło: dane własne

Uczestnicy badania podawali przykłady reakcji otoczenia społecznego w odniesieniu do rodzicielstwa zastępczego, dzielili się swoimi przemyśleniami i wrażeniami, zarówno w wąskim, jak i szerokim kontekście. Najczęściej wskazywanym przykładem społecznego odbioru rodzicielstwa zastępczego jest opinia, iż decyzja o pełnieniu tej roli jest podejmowana głównie dla pieniędzy. Respondenci podkreślali, iż jest to dla nich krzywdzące. Ze względu na obciążenie i zaangażowanie, jakiego wymaga pełnienie roli rodzica zastępczego, motywacja oparta jedynie na aspekcie finansowym byłaby w pełni niewystarczająca. Otrzymywane środki ze względu na ten rodzaj działalności nie są wygórowane i w bilansie wkładanego wysiłku do stopnia rekompensaty materialnej są one zdecydowanie niewspółmierne. Wśród pozytywnych reakcji dominuje podziw i szacunek (34 wskazania), choć zdarzały się również komentarze, że nie należy tego korzystnie interpretować, gdyż rodzicielstwo zastępcze powinno być traktowane jako naturalna odpowiedź na potrzebę objęcia pieczęcią zastępczą dzieci, które nie mogą znaleźć odpowiedniego wsparcia i warunków do rozwoju w swoim środowisku rodziny biologicznej. Rodziny zastępcze spotykają się również z reakcjami w postaci braku zrozumienia i zadziwienia dla podjętej decyzji o przyjęciu obcych dzieci do swojej rodziny. Jednocześnie w opinii otoczenia podkreślany jest walor rodzicielstwa zastępczego jako korzystniejszej dla dziecka alternatywy wobec pobytu w domu dziecka. Rodzina zastępcza stanowi bowiem namiastkę rodzinnej formy opieki, pozwalającej na prawidłowy rozwój dziecka i chroniącej przed niekiedy traumatycznymi przeżyciami związanymi z pobytem w placówce całodobowej.

Wykres 41. Reakcje otoczenia na rodzicielstwo zastępcze

Reakcje otoczenia społecznego w odniesieniu do rodzicielstwa zastępczego

Źródło: dane własne

Trudności stojące przed kandydatami na rodziców zastępczych

Respondenci szczególnie zwracali uwagę, iż podstawowymi trudnościami, którym muszą sprostać kandydaci na rodziców zastępczych, są kwestie związane z koniecznością spełnienia określonych kryteriów formalnych (45 wskazań). Zdaniem biorących udział w badaniu są one zbyt wygórowane i eliminują wiele osób, które nadawałyby się do pełnienia roli rodzica zastępczego i chciałyby nieść pomoc dzieciom. Wskazywano szczególnie na następujące wymagania:

- Dysponowanie dużym mieszkaniem (21 wskazań);
- Odpowiednią sytuację finansową (11 wskazań);
- Posiadanie stałego zatrudnienia (2 wskazania).

W ramach kolejnej, najczęściej wskazywanej kategorii „trudności procesu przygotowawczego” (41 wskazań) uwzględniano zwłaszcza kwestie takie jak:

- Niejasne kryteria selekcji, brak podania przyczyn odrzucenia kandydatów (5 wskazań);
- Zbyt długi okres trwania kursu (5 wskazań);
- Długi okres oczekiwania na kurs (4 wskazania);
- Brak kontaktu i praktyk u funkcjonujących rodzin zastępczych (3 wskazania);
- Czas zajęć niedostosowany do osób pracujących i dorabiających, pomimo obowiązku posiadania stałego zatrudnienia (2 wskazania);
- Prowadzący kurs nie posiadają wystarczającego doświadczenia w pracy z dziećmi (1 wskazanie).

Trzecią, najczęściej wskazywaną kategorią odpowiedzi były przykłady niekorzystnych rozwiązań instytucjonalnych (25 wskazań), które mogą zniechęcać do podjęcia decyzji o założeniu rodziny zastępczej, gdyż stanowią poważne podłoże trudności. Są to m.in.:

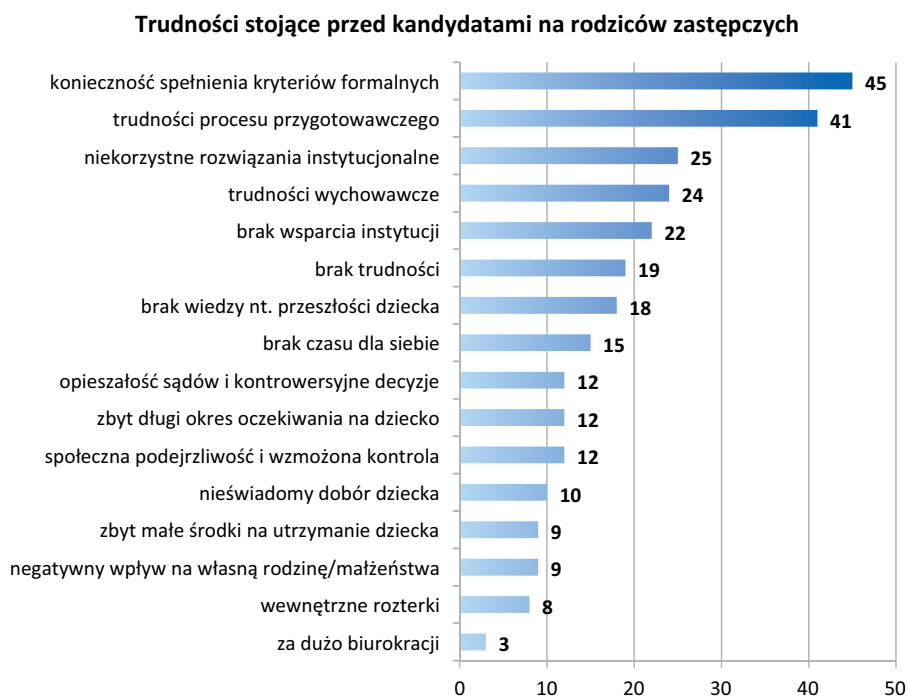
- Brak możliwości urlopu (5 wskazań);
- Zbyt ograniczone prawa rodziców zastępczych w zakresie decydowania w sprawach dziecka (4 wskazania);
- Niewystarczający system wsparcia dla dzieci usamodzielniających się, opuszczających rodzinę (3 wskazania);
- Brak zabezpieczenia w zakresie składek emerytalno-rentowych dla niespokrewnionych rodziców zastępczych¹⁰ (2 wskazania).

¹⁰ Na zabezpieczenie składek emerytalno-rentowych mogą liczyć jedynie osoby pełniące funkcję zawodowych rodzin zastępczych.

Część z przeszkód stojących na drodze kandydata do stania się rodzicem zastępczym, wymienianych przez respondentów, została odnotowana również przez twórców nowych rozwiązań prawnych. Obowiązująca ustawa o wspieraniu rodziny przewiduje między innymi 30-dniowe urlopy dla zawodowych rodzin zastępczych i prowadzących rodzinne domy dziecka. Do ustawy został również wprowadzony zapis, iż świadczenia finansowe na dziecko umieszczone w rodzinie przysługują się od dnia faktycznego umieszczenia dziecka w rodzinie do dnia faktycznego jej opuszczenia.

Czas trwania kursu dla kandydatów na rodziców zastępczych reguluje Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 9 grudnia 2011 r. w sprawie szkolenia dla kandydatów do sprawowania pieczy zastępczej¹¹. Liczba godzin kursu podstawowego dla kandydatów do pełnienia funkcji zawodowej lub niezawodowej rodziny zastępczej czy rodzinnego domu dziecka nie może być mniejsza niż 60 godzin dydaktycznych. Kandydaci do pełnienia funkcji zawodowej rodziny zastępczej i prowadzenia rodzinnego domu dziecka są zobligowani do odbycia dodatkowego szkolenia w minimalnej liczbie 15 godzin. Ponadto osoby, które będą sprawowały opiekę nad dziećmi niepełnosprawnymi, powinny odbyć szkolenie o dodatkowym zakresie programowym w minimalnej liczbie 20 godzin dydaktycznych. Również większa liczba godzin kursu obowiązuje osoby, które będą wychowywały dzieci umieszczone w rodzinie zastępczej na podstawie przepisów o postępowaniu w sprawach nieletnich (20 godz.). Natomiast kandydatów do prowadzenia rodziny zastępczej zawodowej o charakterze pogotowia rodzinnego czeka szkolenie w dodatkowej liczbie 10 godzin dydaktycznych.

Wykres 42. Trudności, które stoją na drodze kandydatów na rodziców zastępczych

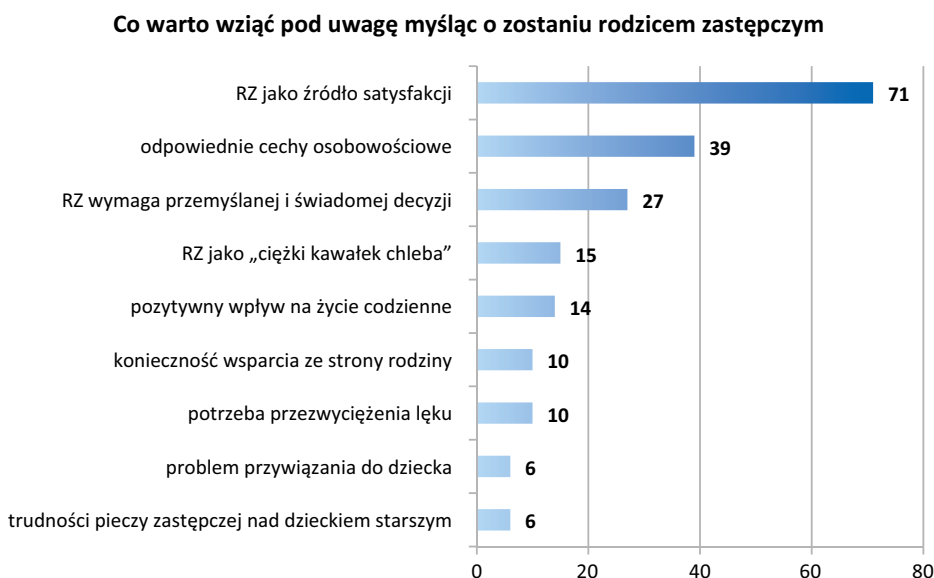
Źródło: dane własne

¹¹ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 9 grudnia 2011 r. w sprawie szkolenia dla kandydatów do sprawowania pieczy zastępczej (Dz. U. Nr 274, poz. 1620).

Niektóre z wymienionych problemów są już nieaktualne, gdyż wraz z wprowadzeniem ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej zaczęły obowiązywać rozwiązania je regulujące (m.in. urlopy, płatność świadczeń od dnia faktycznego umieszczenia dziecka w rodzinie). Warto zauważyć, iż blisko co piąty respondent wskazywał na brak występowania jakichkolwiek trudności, podkreślając, że wystarczy chcieć założyć rodzinę zastępczą i konsekwentnie do tego dążyć. Sygnalizowano za to potrzebę upowszechnienia informacji o możliwości stania się rodzicem zastępczym w przypadku osób samotnych, zwłaszcza obecnie, gdy coraz więcej ludzi decyduje się na bycie singlem.

Respondenci w trakcie badania mieli także okazję do przekazania słów zachęty dla kandydatów na rodziców zastępczych. Zostali zapytani o kwestie, które należałoby przekazać osobom zastanawiającym się nad założeniem rodziny zastępczej. Ich wskazania zawiera poniższy wykres.

Wykres 43. Rady rodziców zastępczych dla kandydatów

Źródło: dane własne

Najwięcej wskazań (71) dotyczyło przedstawienia rodzicielstwa zastępczego jako źródła satysfakcji z pomagania innym, szczególnie, że są to dzieci potrzebujące wsparcia i miłości. Podkreślano, iż rodzina zastępcza to rozwiązanie chroniące dzieci przed trafeniem do domu dziecka, pozwalające im rozwijać się i wychowywać w warunkach rodzinnych. Rodzice zastępczy biorący udział w badaniu zwracali również uwagę na konieczność posiadania odpowiednich cech osobowościowych (39 wskazań), zwłaszcza: empatii, cierpliwości w kontakcie z dziećmi i czerpania z tego przyjemności, pokładów miłości, odporności emocjonalnej. Kolejnym istotnym aspektem jest założenie rodziny zastępczej na podstawie świadomej i przemyślanej decyzji. Trzeba mieć świadomość, iż jest to plan do realizacji przez wiele lat życia. Jeżeli pojawiają się wątpliwości, należy zrezygnować, póki jest jeszcze czas, gdyż niepewność towarzysząca kandydatom w procesie przygotowawczym oznaczają, że rodzicielstwo zastępcze ich przerasta. Respondenci podkreślali, że bardzo ważne jest stworzenie możliwości poznania funkcjonujących już rodzin zastępczych, aby poznać specyfikę prowadzenia pieczy zastępczej. Sformułowano nawet propozycję, iż kandydaci powinni pełnić przez określony czas rolę rodziny wspomagającej konkretną rodzinę zastępczą (tak, by w przyszłości korzystać z jej doświadczeń, rozwiązań).

Szczególnie zwracano uwagę (15 wskazań), iż rodzicielstwo zastępcze poza wszystkimi swoimi zaletaniami, to ciężka praca, że wpisane w nią są trudne chwile i kryzysy. Istotne jest wówczas wsparcie ze strony współmałżonka, najbliższej rodziny i innych rodzin zastępczych. Zdaniem niektórych respondentów (10 wskazań) konieczne jest przezwycięzenie lęku, gdyż często jest to główna przeszkoda powstrzymująca osoby przed podjęciem tej decyzji. Zwracano również uwagę (6 wskazań) na istotę rodzicielstwa zastępczego, która zawiera w sobie tymczasowość – rodzic zastępczy musi liczyć się z możliwością powrotu przyjętego dziecka do jego rodziny biologicznej. Również 6 wskazań dotyczyło wzmiankowanych problemów w przypadku objęcia pieczą zastępczą dzieci starszych.

Według respondentów rodzicielstwo zastępcze warto polecać:

- rodzinom 2+1 – dzieci będące jednakami lepiej wychowują się wraz z rodzeństwem;
- młodym matkom – rodzicielstwo zastępcze jest sposobem na pracę w domu i pozwala na opiekę nad swoimi dziećmi;
- starszym osobom – przyjęte dzieci mogą służyć wsparciem;
- bezdzietnym małżeństwom – krótsza i mniej skomplikowana procedura niż adopcja;
- rodzicom dzieci usamodzielnionych – powrót do aktywności, odmłodzenie, sens życia.

3.3. Podsumowanie części ilościowej

W badaniu wzięło udział 100 rodzin zastępczych niespokrewnionych, w tym zawodowych, z terenu województwa kujawsko-pomorskiego. Przebywa w tych rodzinach łącznie 154 dzieci naturalnych oraz 243 dzieci przyjętych do rodziny. Większość rodzin zastępczych przyjęło do siebie jedno lub dwoje dzieci – 62% badanych. Od trzech do pięciu dzieci przyjęło łącznie 32% rodzin. Powyżej pięciu dzieci zdecydowało się przyjąć tylko 6% rodzin. Niespełna 30% badanych rodzin zastępczych nie posiada dzieci naturalnych. Natomiast wśród 72 rodzin, które posiadają dzieci naturalne, zdecydowanie częściej rodzicami zastępczymi zostają Ci, którzy posiadają od 1 do 2 dzieci naturalnych niż Ci, którzy posiadają powyżej 2 dzieci naturalnych. Dzieci naturalne rodziców zastępczych w zdecydowanej większości są już dorosłe.

W 60% przypadków rodzin zastępczych funkcję rodzica zastępczego pełni oboje małżonków, z kolei sytuacje, kiedy tylko jeden z małżonków pełni tę funkcję, stanowią 23% przypadków (w tym w 91% przypadków to kobiety są rodzicami zastępczymi, a w 9% – mężczyźni). Z kolei osoby samotne pełniące rolę rodzica zastępczego to 17% przebadanych rodzin zastępczych. Osoby, które decydują się na założenie rodziny zastępczej, w zdecydowanej większości wychowywały się wraz z rodzeństwem w rodzinach naturalnych, pełnych. Średnia wieku rodziców zastępczych wynosi odpowiednio dla kobiet – 45 lat oraz dla mężczyzn – 46 lat. Rodzice zastępczy w większości posiadają wykształcenie średnie i wyższe (średnie łącznie 68 osób, wyższe 52 osoby).

Informacje o możliwości założenia rodziny zastępczej największą liczbą badanych (33 wskazania) powzięła z instytucji, drugim najczęściej wskazywanym źródłem informacji jest przykład płynący z najbliższego otoczenia respondentów. Natomiast jako najczęstsze źródło motywacji do stworzenia rodziny zastępczej respondenci wskazują znajomość z dzieckiem lub rodzicami biologicznymi dziecka przyjętego do rodziny (32 wskazania). Istotnym czynnikiem motywującym jest również potrzeba posiadania potomstwa – 31 respondentów tak uzasadnia swoją decyzję, wskazując również na trwałe lub przejściowe trudności w posiadaniu biologicznego potomstwa.

Respondentów zapytano także o system szkoleń przygotowujących do rodzicielstwa zastępczego. Ci, którzy uczestniczyli w szkoleniach, byli raczej skłonni przyznawać, iż było ono efektywne. Łącznie prawie 74% badanych pozytywnie ocenia skuteczność tych szkoleń, jednocześnie 19,4% badanych uznało, że szkolenia nie przygotowały ich do bycia rodzicem zastępczym. Z kolei oceniając proces umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej, respondenci niemal trzykrotnie częściej mówili o negatywnych stronach tego procesu (97 wskazania) niż pozytywnych (32 wskazania).

Analizując dostępność infrastruktury instytucjonalnej i usług wsparcia rodzicielstwa zastępczego można zaobserwować, iż zdecydowana większość badanych może liczyć na pomoc: poradni psychologiczno-peda-

gogenicznej (92 wskazania), pracownika socjalnego (81 wskazań), szkoły (76 wskazań) oraz ośrodka adopcyjno-opiekuńczego (64 wskazania). Z kolei największa liczba rodzin byłaby zainteresowana skorzystaniem z formy wsparcia, jaką jest organizacja czasu wolnego dla dzieci (41 wskazań) oraz pomoc wolontariuszy (40 wskazań). Są to zarazem formy wsparcia, z których najmniejsza liczba respondentów ma możliwość korzystania.

W przeprowadzonym badaniu sprawdzono także, jak wygląda praktyka spotkań rodzin zastępczych z pracownikiem socjalnym PCPR (MOPR/MOPS). Najwięcej badanych rodzin, prawie 40%, kontakt z pracownikiem socjalnym ma dwa razy w roku – jest to częstotliwość kontaktu przewidziana ustawowo. Jednak u aż 6% badanych kontakt ten ma miejsce tylko raz w roku, a 1% badanych nie ma tego kontaktu w ogóle. Kontakt częstszy niż wynika z przepisów prawa ma w sumie 52% badanych rodzin (niespełna 25% badanych kontaktuje się z pracownikiem socjalnym częściej niż raz w miesiącu, raz na 2-3 mies. – 15% rodzin, a raz w miesiącu 13%). Wśród przyczyn tego kontaktu najczęściej wymieniano dopełnienie formalności – aż 58% wszystkich odpowiedzi było wskazaniem na wizytę kontrolną jako powód kontaktu. W ocenie badanych najczęściej pojawiała się opinia, że pracownicy PCPR są pomocni, życzliwi i kompetentni, a kontakt z nimi bardzo dobry – 39% wszystkich wskazań. Nie zabrakło jednak ocen negatywnych – m.in. według 17% wskazań pracownik socjalny wykonuje swoje obowiązki bez zaangażowania, jego postawa jest służbowa, a kontakt z nim nie wychodzi poza czystą formalność.

Respondentów zapytano także o to, czy procedura pozyskiwania środków na utrzymanie dzieci w rodzinie zastępczej sprawia jakieś trudności. Zdecydowana większość badanych – prawie 80% – odpowiedziała, że nie (66% - zdecydowanie nie, 13% - raczej nie). Odmiennego zdania jest niespełna 20% badanych.

W badaniu dokonano również próby identyfikacji potrzeb rodzin zastępczych w zakresie kontaktu z instytucjami, w tym instytucjami pomocy społecznej. Rodzice zastępczy zostali poproszeni o określenie oczekiwań, jakie żywią wobec wymienionych w kafeterii instytucji. 23% rodzin zastępczych nie ma żadnych oczekiwań wobec instytucji, a jedna rodzina zastępcza uznała, że sama może dać od siebie dużo więcej. Na podstawie odpowiedzi pozostałych 77% badanych – 223 wskazania na istniejące potrzeby/oczekiwania – stworzono 8 szerszych kategorii odpowiedzi, z których:

- Najwięcej, bo aż 24,7% wszystkich wskazań dotyczyło ZMIAN W FUNKCJONOWANIU INSTYTUCJI, z którymi rodzice zastępczy stykają się na co dzień.
- Drugą, najliczniejszą pod względem liczby wskazań, kategorią potrzeb/oczekiwań była POMOC W CODZIENNYM ŻYCIU – 20,6% wszystkich wskazań.
- USPRAWNIENIE SYSTEMU PRAWNEGO W KWESTIACH ORGANIZACYJNYCH to trzecia w kolejności pod względem liczby wskazań kategoria potrzeb/oczekiwań – 13,5%.
- Rodzice zastępczy mówili także o potrzebie WSPARCIA MATERIALNEGO płynącego od instytucji – 13% wszystkich wskazań.
- Kolejna kategoria oczekiwań – WSPARCIE I POMOC INNA NIŻ MATERIALNA – uzyskała 9% wszystkich wskazań.
- Wśród potrzeb/oczekiwań respondentów znalazła się też kategoria dotycząca DZIAŁAŃ NA RZECZ RODZICÓW ZASTĘPCZYCH – 8,1% wszystkich wskazań.
- ZMIANA UREGULOWAŃ PRAWNYCH W KWESTIACH FINANSOWYCH była kolejną pod względem liczby wskazań (7,6%) kategorią potrzeb/oczekiwań, jakie respondenci żywią wobec instytucji, w tym instytucji pomocy społecznej.
- Ostatnia wyszczególniona kategoria potrzeb/oczekiwań zgłoszonych przez badanych dotyczyła ZMIAN NOWEJ USTAWY O WSPIERANIU RODZINY I PIECZY ZASTĘPCZEJ (3,6% wskazań).

Rodzice zastępczy zostali również poproszeni o ocenę w skali od 1 (zdecydowanie nieprzychylnie) do 5 (zdecydowanie przychylnie), z jakimi reakcjami w kontekście faktu, że pełnią funkcję rodziny zastępczej, spotykają się ze strony dzieci naturalnych, najbliższej rodziny, dalszych krewnych, przyjaciół/znajomych oraz otoczenia. Zdecydowana większość respondentów (94,5%) ocenia stosunek swoich naturalnych dzieci do tych przyjętych do rodziny jako przychylny. Podobnie jak dzieci naturalne reaguje na rodzicielstwo zastępcze najbliższa rodzina. 93% badanych ocenia ich reakcje jako przychylnie. Nieco mniej przychylnych rodzicielstwu zastępczemu reakcji płynie, w deklaracjach respondentów, ze strony dalszych krewnych – 81%

rodziców zastępczych uznało, że dalsi krewni podchodzą do faktu pełnienia przez nich tej roli zdecydowanie przychylnie oraz raczej przychylnie. W przypadku przyjaciół/znajomych również zdecydowana większość respondentów (88%) ocenia stosunek tej grupy wobec rodzicielstwa zastępczego jako przychylny. Reakcje na rodzicielstwo zastępcze płynące ze strony otoczenia są w opinii rodziców zastępczych najmniej korzystne. Chociaż w dalszym ciągu większość badanych mówi o przychylnych reakcjach ze strony otoczenia – 68% – to jednak jest to najniższy odsetek wśród wszystkich omawianych grup. Z kolei reakcje nieprzychylnie w porównaniu z poprzednimi grupami stanowią w tym przypadku najwyższy odsetek – 19%.

Kolejne zagadnienie poruszone w badaniu to problemy, jakie niesie ze sobą rodzicielstwo zastępcze. Badanych poproszono najpierw o odpowiedź na pytanie o to, czy pełniona przez nich funkcja powoduje jakieś problemy w ich własnej rodzinie. Dla zdecydowanej większości respondentów – 69% – sytuacja taka nie ma miejsca. Jeden procent badanych nie potrafił jasno odpowiedzieć na to pytanie, natomiast u 30% respondentów problemy takie pojawiają się.

Respondenci badania zostali również poproszeni o wskazanie na problemy opiekuńczo-wychowawcze, z którymi na co dzień borykają się w związku ze sprawowaniem opieki nad przyjętymi dziećmi. Wśród 100 respondentów aż 94 osoby wskazały, iż takie problemy występują (94%). W grupie rodzin, w których potwierdzono występowanie trudności opiekuńczo-wychowawczych, najwięcej wskazań związanych było z problemami emocjonalnymi u przyjętych dzieci, kłamstwem oraz trudnościami różnej natury w szkole (podawano przykłady, iż szkolne problemy są związane nie tylko z nauką, wagarowaniem, ale także z kontaktami w grupie rówieśniczej). W kategorii „inne” uwzględniano przykłady różnych innych trudności, z którymi rodzice zastępczy muszą radzić sobie w kontakcie z dziećmi przyjętymi do rodziny – były to wskazania dotyczące m.in. braku umiejętności społecznych oraz różnego rodzaju zaburzeń psychicznych.

Rodzice zastępczy mieli możliwość wypowiedzenia swojej opinii na temat występującej u przyjętych dzieci potrzeby kontaktu z rodziną biologiczną. Na podstawie udzielonych odpowiedzi można uznać, iż występuje w tej kwestii spore zróżnicowanie zdań. Podobna liczba respondentów, ok. 25-30%, wskazała na istnienie takiej potrzeby, jak i stwierdziła jej brak. Rodzice zastępczy mówili także o konsekwencjach kontaktu dziecka z rodziną naturalną oraz wpływie tego kontaktu na jego funkcjonowanie. Zdania respondentów w kwestii oceny konsekwencji dla dziecka, jakie wynikają z utrzymywania kontaktów z rodziną biologiczną, są podzielone. Przeważa ocena, iż wpływ ten jest całkowicie negatywny (27 wskazań) lub współtowarzyszą mu pozytywne konsekwencje.

Praktyka spotkań dziecka z rodziną naturalną wygląda następująco: najczęściej spotkania te odbywają się w domu rodziców zastępczych. Rzadziej dziecko spotyka się z rodziną naturalną w miejscu jej zamieszkania. Stosowaną praktyką są również spotkania organizowane w pomieszczeniu instytucji (PCPR lub OAO). Największa liczba wskazań mówiła o braku spotkań dziecka z rodziną biologiczną. Z kolei, jeżeli chodzi o kontakt rodziców zastępczych z rodzicami biologicznymi przyjętych dzieci, to ponad połowa respondentów (52 wskazania) wskazała, że nie utrzymuje takich kontaktów, natomiast 41 wskazań potwierdzało, iż kontakt jest utrzymywany.

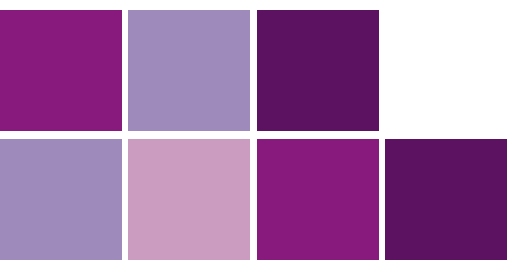
Respondentów zapytano także o to, czy kiedykolwiek zastanawiali się nad rezygnacją z pełnienia funkcji rodzica zastępczego. Wyniki pokazują, iż w większości przypadków (61%) nie zdarzyła się taka sytuacja. Jednakże ponad 30% biorących udział w badaniu myślała o takiej ewentualności. Warto zauważyć, że ponad połowa respondentów, która potwierdziła wystąpienie myśli o rezygnacji z pełnionej funkcji, to rodzice zastępczy zawodowi. W przypadku rodzin zawodowych wielodzietnych rozkład odpowiedzi jest blisko pół na pół, a wśród rodzin zawodowych o charakterze pogotowia rodzinnego przeważa w badanej populacji grupa rodziców zastępczych zastanawiających się nad rezygnacją.

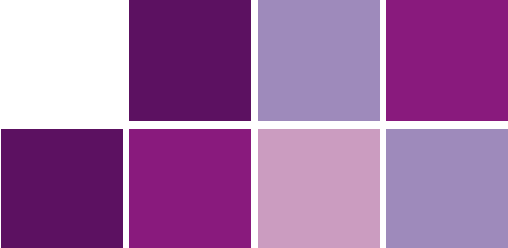
Rodzice zastępczy podzielili się swoimi opiniami odnośnie społecznego odbioru rodzicielstwa zastępczego. Większość respondentów wskazywała, iż najczęściej są to reakcje, zarówno pozytywne, jak i negatywne. Analizując odpowiedzi w zależności od typu rodziny zastępczej, należy zauważyć, iż zdecydowanie częściej z raczej negatywnymi reakcjami otoczenia spotykają się osoby pełniące rolę rodziny zawodowej wielodzietnej. Najczęściej wskazywanym przykładem społecznego odbioru rodzicielstwa zastępczego jest

opinia, iż decyzja o pełnieniu tej roli jest podejmowana głównie dla pieniędzy. Respondenci podkreślali, iż taka opinia jest dla nich krzywdząca.

W badaniu ujawniono także podstawowe trudności, którym muszą sprostać kandydaci na rodziców zastępczych. Najczęściej są to kwestie związane z koniecznością spełnienia określonych kryteriów formalnych. Zdaniem biorących udział w badaniu, są one zbyt wygórowane i eliminują wiele osób, które nadałyby się do pełnienia roli rodzica zastępczego i chciałyby nieść pomoc dzieciom.

Podsumowując, respondenci mówili o rodzicielstwie zastępczym jako źródle satysfakcji z pomagania innym, szczególnie że są to dzieci potrzebujące wsparcia i miłości. Podkreślano, iż rodzina zastępcza to rozwiązanie chroniące dzieci przed trafeniem do domu dziecka, pozwalające im rozwijać się i wychowywać w warunkach rodzinnych.

4. Analiza materiału jakościowego

Kompleksowe podejście do przedmiotu badania wymagało, aby na sytuację respondentów spojrzeć także z perspektywy osób, które zajmują się rodzinami zastępczymi. W tym celu przeprowadzono dwa zogniskowane wywiady grupowe, na które zaproszono pracowników (pierwsza grupa licząca 7 osób – FGI I) i kierowników (druga grupa licząca 6 osób – FGI II) Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie – instytucji, której zadaniem jest organizacja rodzicielstwa zastępczego. Respondentów poproszono, aby odnieśli się do następujących kwestii:

- Czynniki brane pod uwagę przy wyborze kandydata na rodzica zastępczego
- Względy finansowe jako motywacja dla założenia rodziny zastępczej
- Szkolenia przygotowujące do pełnienia roli rodzica zastępczego
- Praktyka umieszczania dziecka w rodzinie zastępczej
- Średni czas oczekiwania rodziny zastępczej na dziecko
- Potrzeby rodzin zastępczych
- Kontakty dzieci z rodzicami biologicznymi i ich konsekwencje. Organizacja tych spotkań
- Relacje pracowników z rodzicami zastępczymi
- Przypadki rezygnacji z rodzicielstwa zastępczego
- Rodzicielstwo zastępcze jako alternatywa dla adopcji
- Usamodzielnienie osób opuszczających rodziny zastępcze
- Ocena nowych rozwiązań, jakie przyniosła ze sobą ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej
- Ocena kampanii społecznych i propozycja działań mających na celu zwiększenie liczby rodzin zastępczych

Niniejsza część raportu jest prezentacją wyników, które przyniosła realizacja tego etapu badania.

Czynniki brane pod uwagę przy wyborze kandydata na rodzica zastępczego

Respondenci jako oczywiste czynniki wpływające na wybór kandydata na rodzica zastępczego wymieniali kryteria ustawowe, takie jak: stałe miejsce zamieszkania na terytorium RP, dochody, stan zdrowia, niekaralność oraz przejście przez obowiązkowe szkolenia. Czynnikiem, który również bywa brany pod uwagę jest wykształcenie kandydatów oraz metraż mieszkania/domu, chociaż nie są to czynniki decydujące. Stan rodzinny – fakt, czy są to małżonkowie w długoletnim czy w krótkim związku – to kolejna determinanta wyboru kandydata. Tym, co wysuwa się na pierwszy plan podczas procesu kwalifikującego, jest motywacja kandydatów. Respondenci zwracali uwagę na fakt, że pobudki towarzyszące kandydatom na rodziców zastępczych muszą zostać dobrze rozpoznane.

Zaznaczono także, że nawet jeżeli kandydat zgłosi swoją chęć stania się rodzicem zastępczym, ale motywy towarzyszące tej decyzji będą nieodpowiednie i tak nie skreśla go to od razu. Kierowany jest wtedy na obowiązkowe szkolenie i dopiero po przejściu szkolenia ocenia się motywację kandydata, która w czasie szkolenia może ulec zmianie, ponieważ samo szkolenie weryfikuje początkowe założenia osób zainteresowanych rodzicielstwem zastępczym. Respondenci zwrócili również uwagę na fakt, że postępowanie przy wyborze kandydatów przeprowadzone zgodnie ze wszelkimi wytycznymi często i tak nie daje stuprocentowego sukcesu biorąc pod uwagę trwanie rodziny zastępczej.

Pracownicy PCPR zgodnie podkreślają, że oni nie do końca mają wpływ na to, kto zostanie rodzicem zastępczym. Decydującą rolę w tym względzie odgrywa sąd, który nie zawsze liczy się z opinią pracowników socjalnych.

W rozmowie pojawiły się też głosy o braku rzetelności zaświadczeń lekarskich poświadczających zdrowie psychiczne, które wydawane w czasie jednej wizyty tak naprawdę nie dają rękojmi zdrowia kandydata, a są tylko pustą formalnością.

Z kolei kierownicy PCPR zgodnie uważają, że głównym czynnikiem decydującym o tym, kto zostanie rodzicem zastępczym, są kwalifikacje, jakie kandydaci uzyskują w czasie szkolenia.

Względy finansowe jako motywacja dla założenia rodziny zastępczej

Respondentów zapytano także o to, czy zdarza się, aby to względy finansowe były główną motywacją, jaką kierują się kandydaci na rodziców zastępczych. Tutaj głosy były podzielone – część osób uważa, że obecnie nasiliło się to zjawisko, część, że wręcz przeciwnie – motywacja finansowa była głównym argumentem przyświecającym założeniu rodziny zastępczej na początku lat 90., teraz już nie występuje w takiej skali. Są też głosy mówiące o tym, że nie jest to nic złego, wręcz jest to normalna sytuacja, że osoby, które decydują się być zawodową rodziną zastępczą traktują to zajęcie po części jako źródło dochodu.

Szkolenia przygotowujące do pełnienia roli rodzica zastępczego

Nasi rozmówcy zgodnie podkreślali, że szkolenia są niezwykle istotnym etapem procesu przygotowania do podjęcia roli rodzica zastępczego. Jednocześnie narzekali na niewystarczający wymiar tych szkoleń – zarówno jeżeli chodzi o czas ich trwania jak i podejmowane zagadnienia. Kadra PCPR-ów zdaje sobie sprawę z faktu, że nie jest możliwe, aby podczas cyklu szkoleniowego idealnie przygotować kandydata do funkcji, którą będzie pełnił w przyszłości, podkreślają, że jest to tylko przygotowanie teoretyczne, a dopiero codzienność po przyjęciu dziecka do rodziny zastępczej weryfikuje to, czy rodzice zastępczy sobie poradzą. Niemniej jednak badani stoją na stanowisku, że konieczne jest wprowadzenie przyszłych rodziców zastępczych w zadania i problemy, z jakimi będą musieli radzić sobie w przyszłości, po przyjęciu dzieci.

Respondenci pozytywnie odnieśli się do pomysłu na organizację staży dla kandydatów na rodziców zastępczych, w czasie których mogliby oni towarzyszyć zawiązanym już rodzinom w ich codziennym funkcjonowaniu, obserwować pojawiające się problemy i sposoby ich rozwiązywania. Jednak tego typu staże wymagają odpowiedniego czasu trwania – wejście do rodziny, np. na 10 godzin, nie pomoże uzyskać kandydatom wglądu w funkcjonowanie rodziny zastępczej na co dzień.

Nasi rozmówcy wypowiedzieli się też w kwestii sposobu organizacji szkoleń dla kandydatów. W części PCPR-ów szkolenia prowadzone są poprzez zatrudnione do tego zadania osoby z zewnątrz, a w części kandydatów na rodziców zastępczych szkołą pracownicy PCPR, którzy zajmują się organizacją rodzicielstwa zastępczego.

Respondenci w dwojaki sposób odnoszą się do tych dwóch sposobów na organizację szkoleń dla kandydatów. Pojawiły się opinie wskazujące na problematyczność sytuacji, w której osobą szkolącą przyszłych rodziców zastępczych jest ktoś z zewnątrz. Zdaniem części respondentów okres szkolenia jest czasem, kiedy można już poznać kandydatów, poobserwować ich zachowania, co ułatwia późniejszą pracę z taką rodziną. Z kolei inni respondenci uważają, że najlepiej jest zatrudniać profesjonalistów, którzy mają duże doświadczenie i odpowiednie kompetencje do przeprowadzania tego typu szkoleń.

Argumentem, który respondenci wysuwali przeciwko prowadzeniu szkoleń dla kandydatów na rodziców zastępczych przez pracowników PCPR był możliwy brak obiektywizmu i presja spoczywająca na takiej osobie szkolącej, np. w małej miejscowości.

Głosy będące pomiędzy tymi dwoma stanowiskami wskazują na konieczność przeszkolenia pod tym kątem pracowników PCPR, ponieważ wiedza zdobyta na szkoleniu dla trenerów kandydatów na rodziców zastępczych pozwoli na lepsze zrozumienie sytuacji rodzin zastępczych, a co za tym idzie - lepszą współpracę pracowników z rodzinami.

Praktyka umieszczania dziecka w rodzinie zastępczej

Na pytanie o to, czy pracownicy PCPR-ów biorą pod uwagę oczekiwania kandydatów na rodziców zastępczych, czy dziecko zapoznaje się wcześniej z tymi rodzicami zastępczymi i czy w procesie decyzyjnym jest brana pod uwagę opinia dziecka, respondenci zgodnie odpowiedzieli, że takie postępowanie jest podstawą całego procesu umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej. Oprócz podstawowych informacji przedstawia się kandydaturę takiego dziecka przyszłym rodzicom zastępczym.

Nasi rozmówcy zwracali uwagę na fakt, że w momencie, kiedy od ukończenia przez kandydatów na rodziców zastępczych szkolenia nie minęło jeszcze dużo czasu, zdecydowanie łatwiej jest umieścić dziecko w takiej rodzinie. Rodzice są wtedy bardziej zaangażowani, mogą zrezygnować z części swoich oczekiwań i np. przyjąć większą liczbę dzieci.

W sytuacji, kiedy trzeba umieścić w rodzinie zastępczej starsze dziecko, praktyka wygląda w ten sposób, że organizuje się spotkanie przyszłych rodziców z dzieckiem, np. w czasie wspólnego wyjazdu. Dziecku proponuje się możliwość urlopowania w takiej rodzinie i wtedy dopiero podejmuje się decyzję.

Są jednak przypadki, w których nie dochodzi do wcześniejszego zapoznania się dziecka z rodziną zastępczą, wzięcia pod uwagę ich wzajemnych oczekiwań i jak najlepszego dopasowania dziecka do rodziny i rodziny do dziecka.

Respondenci z dezaprobatą mówili także o przypadkach, kiedy przyszli rodzice zastępczy jeżdżą po placówkach opiekuńczo-wychowawczych i sami wybierają sobie dziecko, które chcieliby przyjąć do rodziny. Zdarza się również, że rodzice zastępczy, którzy zostali odrzuceni w jednym powiecie, składają dokumenty w innym i tam zostaje im przydzielone dziecko z orzeczenia sądu, który nie jest zaznajomiony z pełnym obrazem sytuacji.

Średni czas oczekiwania rodziny zastępczej na dziecko

Badani, zapytani o to, jak długo rodzice zastępczy czekają na dziecko, zgodnie odpowiedzieli, że jest to zależne od tego, jakie wymagania i oczekiwania kandydaci żywią wobec dziecka. Jeżeli są zainteresowani noworodkiem, to czas ten może wynieść nawet dwa lata.

Na pytanie o to, czy zdarza się tak, że powiat przez brak środków finansowych nie pozwala na umieszczanie dzieci w rodzinach zastępczych, kierownicy PCPR zgodnie odpowiedzieli, że sytuacja taka nie ma miejsca. Natomiast pracownicy PCPR wskazywali, iż zdarza się, że z powodu braku środków na wynagrodzenia nie powstają nowe rodziny zastępcze.

W rozmowie poruszono również kwestie związane z innymi aspektami wpływającymi na wydłużenie okresu oczekiwania na dziecko, spowodowanymi nie tylko wygórowanymi oczekiwaniami kandydatów i niewystarczającymi środkami finansowymi. Niekiedy przeszkolone rodziny zastępcze dłuższy czas oczekują na dzieci, ponieważ centrum/ośrodek ma inną wizję pieczy zastępczej i postuluje umieszczanie dzieci w rodzinach adopcyjnych, a w oczekiwaniu na adopcję dzieci przebywają w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Wynika z tego, iż rozwój idei rodzicielstwa zastępczego na danym terenie w dużej mierze zależy od ogólnego klimatu panującego wokół tego zjawiska, a także przychylności instytucji.

Potrzeby rodzin zastępczych

Tym, co jako pierwsze nasuwa się naszym respondentom jako odpowiedź na pytanie o potrzeby rodzin zastępczych, jest wsparcie finansowe oraz diagnostyka dzieci (lekarska, psychologiczna) i wsparcie specjalistów. Kładziono tu duży nacisk na pomoc pedagogiczną i psychologiczną, zarówno dla dzieci przyjętych do rodziny, jak i rodziców zastępczych oraz wsparcie medyczne lekarzy specjalistów dla dzieci z problemami zdrowotnymi. Jako ważną potrzebę, często występującą wśród rodzin zastępczych, wymieniono także tworzenie grup wsparcia dla rodziców, które ułatwiłyby im radzenie sobie z codziennymi problemami. Respondenci wskazywali na fakt, że sama świadomość tego, że nie jest się samym, że są inne rodziny z podobnymi problemami jest ogromną pomocą w codziennym funkcjonowaniu. W kwestii tworzenia grup wsparcia pojawiły się jednak głosy mówiące o pewnym zagrożeniu, jakie niesie ze sobą niewłaściwe wykorzystanie idei grupy wsparcia. Jedna z respondentek opowiedziała o przypadku, kiedy to

grupa wsparcia przekształciła się w stowarzyszenie lobbujące na rzecz rodzin zastępczych, które występuje przeciwko pracownikom PCPR-u.

Pracownicy PCPR-ów zarzucali też rodzicom zastępczym, że czasem mają zbyt wygórowane oczekiwania wobec ich instytucji, dotyczy to zwłaszcza rodzin zawodowych.

Wśród innych potrzeb rodzin zastępczych, jakie znane są respondentom, zostały wymienione podstawowe potrzeby związane z codziennym funkcjonowaniem, głównie w przestrzeni publicznej. Należy zauważyć, że pracownicy PCPR mówili tu raczej o tych sprawach, w których załatwianiu pomagają rodzinom zastępczym, traktując je jako potrzeby. Była to m.in. współpraca ze szkołą, do której uczęszcza dziecko (w przypadku problemów wychowawczych), pomoc w załatwieniu szybszego terminu do lekarza specjalisty, pomoc w umieszczeniu dziecka w ośrodku uzależnień, przyspieszenie terminu wydania orzeczenia o niepełnosprawności dziecka, przyspieszenie wydania postanowienia sądu, pomoc w załatwianiu spraw urzędowych, takich jak napisanie wniosku, złożenie dokumentów w ZUS-ie o uzyskanie renty rodzinnej czy pomoc w pozyskaniu środków finansowych w momencie, kiedy rodzina nagle znajduje się w trudnej sytuacji materialnej.

W opinii badanych rodzice zastępczy zainteresowani są również pomocą wolontariuszy, ale dotyczy to głównie rodzin zawodowych. Dodatkowe szkolenia dla rodziców, które mogliby realizować w trakcie pełnienia funkcji rodzica zastępczego, to kolejna potrzeba, której zaspokojenie przyczyniłoby się do poprawy jakości życia rodzin. Niestety, pracownicy PCPR-ów zwracają uwagę na fakt, że organizowanie tego typu szkoleń wiąże się z dodatkowymi nakładami finansowymi, których nie mają z czego pokryć. Wspomniany został konkurs ogłoszony przed ministerstwo na dofinansowanie tego typu szkoleń, w którym wymagany był jednak wkład własny – 50%. Taka kwota jest zaporowa dla wielu ośrodków/centrów i nie pozwala skorzystać z dofinansowania. W czasie rozmowy poruszona została także kwestia sukcesywnego wsparcia rodzin zastępczych w postaci „Szkoły dla rodzica” – cyklu szkoleń przeplatanych przerwami, które służyć mają odniesieniu treści zaprezentowanych na szkoleniu do codziennej rzeczywistości, wykorzystaniu ich w praktyce. Taka forma pomocy rodzinom zastępczym przynosi, w ocenie badanych, najlepsze rezultaty.

Respondenci zwrócili także uwagę, że społeczne nastawienie wobec rodzicielstwa zastępczego nie stwarza sprzyjającego klimatu dla rozwoju tej formy pieczy zastępczej. Badani mówili, że rodziny zastępcze potrzebują akceptacji i kreowania pozytywnego wizerunku rodzicielstwa zastępczego.

Kontakty dzieci z rodzicami biologicznymi

Wiele kontrowersji i burzliwą dyskusję wywołał temat zapewnienia dzieciom będącym w rodzinach zastępczych kontaktu z rodzicami biologicznymi. Trudno w tej sprawie o jednoznaczne stanowisko, gdyż respondenci wskazywali zarówno na pozytywne, jak i negatywne konsekwencje tego rozwiązania. Kwestia ta wywołuje wiele emocji i jest żywo dyskutowana, zwłaszcza w świetle nowej ustawy, w której duży nacisk kładzie się na pracę ze środowiskiem naturalnym dziecka w kierunku jego powrotu do rodziny.

Zdaniem jednej z respondentek powrót do rodziny biologicznej ma sens, jeśli nastąpi to w krótkim okresie od zabrania dziecka (do roku czasu). Po upływie dłuższego okresu nie powinno się burzyć spokoju dziecka, jego ukształtowanego na nowo poczucia bezpieczeństwa.

Wśród rozmówców będących pracownikami zaprezentowano praktykę monitorowania spotkań dziecka z rodzinami zastępczymi. Kierownicy wskazywali, że takie przypadki zdarzają się, ale przeważnie w sytuacji, gdy takie jest życzenie rodziny zastępczej i zależy to przede wszystkim od konfliktogennej postawy rodziców biologicznych dziecka.

Podstawowa zasada dotyczy przedsięwzięcia wszelkich środków, by zapewnić i chronić spokój oraz bezpieczeństwo dziecka w rodzinie zastępczej. W niektórych sytuacjach konieczne jest utrzymywanie adresu rodziny zastępczej w tajemnicy przed rodziną biologiczną. Prezentowano przykłady sytuacji karygodnych, gdy dane adresowe rodziców zastępczych podawane są do wiadomości rodzinie biologicznej za pośrednictwem kuratora albo poprzez niedopatrznie wpisywane są do postanowienia sądu przekazywanego rodzicom naturalnym dziecka.

Zdaniem respondentów, pierwsze kontakty dziecka, po trafieniu do pieczy zastępczej, powinny być organizowane na gruncie neutralnym i bezwzględnie w obecności psychologa. Zapewnienie takich warunków wpływa na złagodzenie negatywnego oddziaływania rodziców naturalnych na dziecko.

Rozmówcy sygnalizowali, iż spotkaniom z rodzicami biologicznymi towarzyszy wiele negatywnych konsekwencji w postaci wpływu na funkcjonowanie dziecka. Szczególnie sytuacja urlopowania w formie pobytów weekendowych czy świątecznych powoduje nawrót złych skłonności i zachowań, zwłaszcza buntu wobec panujących w rodzinie zastępczej norm i reguł. Oceniając kwestie znaczenia tych kontaktów, rozmówcy przedstawiali opinie, iż zdecydowanie częściej tego rodzaju spotkania negatywnie wpływają na dziecko. Podawano przykłady świadczące o tym, iż dziecko trafia do pieczy zastępczej często dopiero w przypadku, gdy patologiczne zachowania w rodzinie są bardzo rozwinięte, występują nagminnie. Podkreślano, iż z wielką szkodą dla dziecka, dzieje się to niestety zbyt późno. Ze względu na głębokie podłoże problemów, które wynoszą z patologicznego domu, utrzymywanie kontaktu z rodzicami biologicznymi wzbudza wiele kontrowersji. Z drugiej strony podkreślano jednak, iż pomimo wszystkich negatywnych konsekwencji nie sposób wyobrazić sobie sytuacji podejmowania przez sąd decyzji o pozbawianiu władzy rodzicielskiej czy wprowadzaniu zakazu kontaktów z dzieckiem (gdy nie ma ku temu poważnych przesłanek). Zdarza się bowiem, że rodzice naturalni są osobami niewydolnymi wychowawczo, ale kochającymi dziecko na swój sposób.

Inne konsekwencje spotkań z rodzicami biologicznymi dotyczą kwestii składania obietnic bez pokrycia, w które dzieci wierzą i są zawiedzione, gdy ich realizacja nie dochodzi do skutku. Rodzice biologiczni zwodzą dzieci perspektywą szybkiego powrotu do domu, co często z różnych ważnych względów nie może się urzeczywistnić:

Respondenci wskazywali, iż problematyczne sytuacje kontaktów z rodzinami biologicznymi zdarzają się zwłaszcza wśród niespokrewnionych rodzin zastępczych, szczególnie ze względu na częste w tym przypadku traktowanie rodzicielstwa zastępczego jako alternatywy dla adopcji. W tej sytuacji rodzice zastępczy podejmują starania, by dziecko odizolować od jego rodziny biologicznej, by ograniczyć częstotliwość spotkań. Najczęściej się to udaje, gdyż zapał do utrzymywania relacji z dzieckiem słabnie wraz z upływem okresu jego przebywania w pieczy zastępczej.

PRAKTYKA „BŁĘKITNEGO POKOJU”

W jednym z powiatów, dzięki zaangażowaniu środków starosty i pozyskaniu dofinansowania sponsorów, stworzony został „błękitny pokój” - monitorowane pomieszczenie, w którym odbywają się spotkania dziecka z jego rodziną biologiczną. Rodzice są informowani o monitoringu. Dzięki obserwacji zachowań wobec dziecka i treści, które są mu przekazywane, w każdej niepokojącej sytuacji kontakt jest przerywany. Możliwość monitoringu zabezpiecza również warunki do spotkania, pozwala na niedopuszczenie do kontaktu, gdy rodzic jest pod wpływem alkoholu. Takie rozwiązanie bardzo ułatwia zapewnienie odpowiednich warunków do utrzymywania relacji dziecka z rodzicami biologicznymi, zwłaszcza gdy rodziny zastępcze zgłaszają występowanie problemów w tej kwestii.

Relacje pomiędzy rodzinami zastępczymi a pracownikami jednostek

Ocena relacji pracowników jednostek z rodzicami zastępczymi jest zróżnicowana, gdyż w dużym stopniu zależy ona od postawy osób, które pełnią tę funkcję. Pracownicy wskazują, iż ze względu na przekrój różnych osobowości wśród rodziców zastępczych, z którymi współpracują, kontakty układają im się niekiedy bardzo dobrze, ale czasami, w przypadku osób roszczeniowych, trudno o życzliwą relację. Rozmówcy przedstawiali przykłady osób, które bardzo skrupulatnie rejestrują wszelkie przepisy i ich zmiany, skrzętnie wyłapując przysługujące im przywileje, a następnie podejmują bezpardonowe działania w celu ich egzekwowania. Problem ten stał się szczególnie dotkliwy w związku z wprowadzeniem nowej ustawy, która w swych zapisach przewiduje wiele udogodnień i dodatkowych świadczeń pieniężnych (art. 83 ustawy

z dn. 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej¹²⁾, nie wskazując jednak źródła, z którego miałyby pochodzić niezbędne nakłady finansowe. Brak możliwości realizacji ustawowo gwarantowanych przywilejów stanowi obecnie najpoważniejsze zarzewie konfliktów na linii rodzice zastępczy – pracownicy jednostek pomocy społecznej. Walka o dodatkowe środki finansowe przybiera zwłaszcza na mocy, gdy rodzice zastępczy zrzeszają się i powołują stowarzyszenie (taka sytuacja ma miejsce w jednym z miast grodzkich). Podejmowane wówczas działania i nagłaśnianie w mediach treści, niekiedy szkalują pracowników jednostek pomocy społecznej i są oparte na nieobiektywnych sądach, co znacząco wpływa na pogorszenie relacji i ograniczenie stopnia współpracy. Dyskusja dotyczyła również typu rodzin zastępczych, wśród których częściej spotkać można osoby roszczeniowe i nastawione głównie na walkę o przywileje. Część rozmówców wskazywała, iż taka postawa dotyczy zwłaszcza rodzin spokrewnionych, ale w tym temacie zdania były podzielone.

Z drugiej strony opowiadano o przypadkach, gdy rodzice zastępczy traktują pracowników jednostek jak swoich przyjaciół czy wręcz członków rodziny (np. zapraszają ich na rodzinne uroczystości, w trakcie wizyt proponują wspólny posiłek). Doceniają bowiem fakt, iż są to osoby przychylnie do nich nastawione i służące, w ramach istniejących możliwości, pomocą oraz wsparciem.

Sygnalizowano również, że rodziny zastępcze mogą czuć się osaczone i zmęczone presją bycia pod kontrolą i ciągłą obserwacją przedstawicieli wielu instytucji. Działania rodziców zastępczych są poddawane weryfikacji zarówno ze strony ośrodka pomocy społecznej, organizatora pieczy zastępczej, koordynatora, co może być źródłem poczucia frustracji.

Rezygnacja z rodzicielstwa zastępczego

Zdaniem rozmówców przypadki rezygnacji z funkcji rodzica zastępczego są związane najczęściej z brakiem podejmowania działań, gdy problemy dopiero zaczynają się pojawiać. Nawarstwione od lat trudności wychowawcze prowadzą do tak skomplikowanej sytuacji problemowej, że zgłaszana w ostatniej fazie prośba o pomoc nie może spotkać się z efektywnym wsparciem ze strony specjalistów i instytucji. Zazwyczaj dotyczy to problemów, które pojawiają się w wieku dojrzewania, związanych z uzależnieniami, wagarowaniem, wulgarnym zachowaniem, czy trudnościami w nawiązaniu kontaktu i komunikacji z nastolatkiem.

Inną poruszaną kwestią, która może być przyczyną rezygnacji z rodzicielstwa zastępczego, były przypadki zbytniego obciążenia rodziny zastępczej ze względu na dużą liczbę umieszczonych dzieci, trudne przypadki, brak czasu na odpoczynek, co najczęściej odnosi się do rodzin zastępczych o charakterze pogotowia.

Podkreślano, że ze strony instytucji podejmowane są wszelkiego rodzaju działania, by decyzja o rezygnacji została porzucona. Udzielane jest wsparcie specjalistów, jednak ze względu na fakt, iż wsparcie przychodzi zbyt późno, często nie jest ono skuteczne.

Na pytanie, czy decyzja o rezygnacji jest w jakikolwiek sposób zależna od długości stażu rodziców zastępczych, wskazano, iż zdarza się, że z funkcji rezygnują osoby w początkowym okresie pełnienia pieczy zastępczej.

Rezygnacja z rodzicielstwa zastępczego może również dotyczyć osób od lat pełniących rolę rodziny zastępczej, na co wpływa zazwyczaj zjawisko wypalenia zawodowego i przemęczenia.

Rodzicielstwo zastępcze jako alternatywa dla adopcji

Wiele z rodzin niespokrewnionych nie ma swoich dzieci i przyjęte dziecko traktuje jak własne. Rodziny zastępcze, które zostały utworzone kilkanaście lat temu, funkcjonują bez przekonania o tymczasowości

¹²⁾ Rodzinie zastępczej i prowadzącemu rodzinny dom dziecka starosta może przyznać: dofinansowanie do wypoczynku dla dziecka w przedziale wiekowym 6-18 lat, pokrycie kosztów związanych z wystąpieniem zdarzeń losowych. Jednorazowo może również przyznać świadczenie na pokrycie niezbędnych kosztów związanych z potrzebami przyjmowanego dziecka. Rodzina zastępcza niezawodowa i zawodowa może otrzymać środki na utrzymanie lokalu mieszkalnego. Natomiast rodzinie zawodowej starosta może przyznać raz do roku świadczenie na pokrycie kosztów związanych z przeprowadzeniem niezbędnego remontu lokalu mieszkalnego.

pieczy zastępczej. W tym okresie nie przygotowywano i nie wyczulano tych rodzin na konieczność liczenia się z możliwością odejścia dziecka. W wielu przypadkach ludzie decydowali się na taką formę jako alternatywę dla adopcji, ze względu na trochę łatwiejsze i szybsze procedury, dodatkowo przyznawane świadczenia. Aktualnie tendencja zmienia się i kładziony jest duży nacisk na uświadamianie kandydatom istoty rodzicielstwa zastępczego, dotyczącej zwłaszcza aspektu czasowości i charakteru zastępczego opieki, która może się zakończyć, gdy środowisko biologiczne dziecka wyjdzie z kryzysu lub jego sytuacja prawna ureguluje się i możliwa będzie adopcja.

Powrót dziecka do rodziny biologicznej leży u podstaw nowej ustawy, której zapisy przewidują potrzebę podjęcia wszelkich starań, by stało się to możliwe. Taką istotę rodzicielstwa zastępczego prezentuje się obecnie na szkoleniach, przygotowując kandydatów do trudności związanych z sytuacją rozstania z dzieckiem. Rozmówcy dzielili się różnymi przykładami problemów wynikających z traktowania rodzicielstwa zastępczego jako adopcji i podkreślali, że tak ważne jest przedstawianie realiów od samego początku i przygotowywanie rodziców zastępczych na odejście dziecka.

W rozmowach z kandydatami trzeba podkreślać, iż do oddanego pod opiekę dziecka nie należy się przywiązywać. Powoli coraz bardziej powszechna staje się taka zmiana myślenia o rodzicielstwie zastępczym. Rodzice zastępczy zaczynają przyzwyczajać się do rotacji i akceptować ten fakt, obserwując, że podejmowane są wszelkie starania, by ustabilizować sytuację dziecka, np. poprzez sprawne przeprowadzenie procedur adopcyjnych. Przedstawiano różne przykłady sytuacji szczególnego wyczulenia osób prowadzących rodziny zastępcze na przestrzeganie specyfiki tej formy pieczy, m.in. praktyka zwracania się przez dziecko do rodziców zastępczych per 'ciociu'/'wujku', gdyż w każdej chwili sytuacja prawna może się uregulować i dziecko trafi do adopcji, a wówczas trudno byłoby wyjaśnić, że tym razem z tą mamą i tatą nie grozi mu już rozstanie.

W nowych przepisach przewidziano okres przejściowy przed zawiązaniem zawodowej rodziny zastępczej, gdyż początkowo przez okres dwóch lat rodzina pełni funkcję rodziny niezawodowej. Podobna propozycja, zdaniem rozmówców, mogłaby dotyczyć procesu adopcji, gdy rodzina pełniłaby przez pewien okres funkcję rodziny zastępczej, zanim świadomie zdecydowałaby się na adopcję. Wówczas można by faktycznie wskazać na rodzicielstwo zastępcze jako przedśmionek adopcji. Niekiedy w naturalny sposób rodziny zastępcze za względu na więź, jaka połączyła ich z dzieckiem, decydują się na adopcję. Jeden z rozmówców zwrócił jednak uwagę, iż promocja rodzicielstwa zastępczego powinna głównie opierać się na nagłaśnianiu i podkreślaniu idei tymczasowości. Sytuacje adopcji, jakie mają miejsce w rodzinach zastępczych, świadczą o niedostatecznym przygotowaniu do pełnienia roli rodzica zastępczego.

Usamodzielnienie osób opuszczających rodziny zastępcze

W trakcie rozmów poruszony został również istotny wątek związany z trudnościami, jakie pojawiają się w okresie usamodzielniania dzieci opuszczających rodziny zastępcze. Przedstawiono między innymi przykłady niewydolności systemu w tym zakresie, zwłaszcza w obszarze specjalistycznych rodzin zastępczych.

Istotne, by ten problem nieustannie sygnalizować i liczyć, że zostaną wdrożone rozwiązania systemowe, które będą odpowiedzią na takie potrzeby. Kierownicy jednostek podkreślali, iż jedną z najpoważniejszych trudności przy procesie usamodzielniania stanowi brak możliwości zapewnienia lokalu mieszkalnego. Osoby usamodzielniające się potrzebują szczególnego systemu wsparcia, tak aby wszelkimi sposobami przeciwdziałać konieczności powrotu do środowiska biologicznego. Najczęściej taki powrót do rodziny naturalnej wiąże się z sytuacją szybkiej utraty otrzymanych środków finansowych i brakiem perspektyw. Dofinansowanie do nauki jest niewystarczające i wymaga od osoby usamodzielnianej podjęcia pracy, co jest trudne ze względu na ograniczone szanse na rynku pracy osób do 25 roku życia. Z drugiej strony podawano przykłady braku uszanowania oferowanych form wsparcia, m.in. przypadek dewastacji nowych mieszkań przekazanych osobom usamodzielnianym.

Ocena nowych rozwiązań – ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

Jednym z wątków poruszanych w obu rozmowach fokusowych były zagadnienia związane z przepisami wprowadzonymi na mocy Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dn. 9 czerwca 2011 r., której większość zapisów zaczęła obowiązywać od 1 stycznia 2012 roku (w raporcie używa się określenia "nowa ustawa").

Większość rozmówców podkreślała, iż sam zamysł zmian jest słuszny, nowo nałożone obowiązki możliwe do realizacji, jednak problemem nie do rozwiązania, który powoduje niemożność sprostania ustawowym zapisom, jest kwestia braku zabezpieczenia odpowiednich środków finansowych na ich realizację. Ten aspekt przewijał się jako centralny w trakcie obu rozmów fokusowych.

Ustawodawca nie przewidział wielu kwestii problemowych. O nieprzystosowaniu ustawy do realiów świadczy chociażby fakt wprowadzania kolejnych nowelizacji (do kwietnia br. były już trzy).

KOORDYNATOR PIECZY ZASTĘPCZEJ

W opinii pracowników jednostek koordynator ma więcej czasu do zaoferowania rodzinie zastępczej, jego wizyty trwają 2-2,5 godziny, a ich czas nie jest ściśle określony i zależy od występujących potrzeb. Wpływa to na zacieśnienie relacji i otwarcie się rodzin, które chętniej dzielą się swoimi problemami.

Wokół kwestii odbioru koordynatora przez rodziny zastępcze zdania były podzielone. W przypadku niektórych jednostek, zmiana taka nie zaszła, gdyż wprowadzono jedynie reorganizację i rolę koordynatorów pełnią ci sami pracownicy, którzy od lat pracują w środowisku. Są jednak ośrodki, gdzie utworzono etaty i koordynatorzy, jako nowe osoby, rozpoczęli pracę z rodzinami zastępczymi. Istotne jest, że pozytywna zmiana dotyczy intensywności kontaktu, ze względu na zmniejszoną liczbę rodzin przypadających do współpracy na jednego koordynatora, polepszeniu uległy warunki pracy. Jest jednak ogromna obawa, że sytuacja ta może wkrótce ulec zmianie i podobnie ukształtować się, jak w przypadku pracowników socjalnych. Nowelizacja idąca w kierunku zwiększenia liczby rodzin zastępczych na jednego koordynatora z 15 do 30 środowisk spowoduje podobne obciążenie „robotą papierkową” i brak czasu na realizację stricte pracy socjalnej. Koordynator współpracując z 15 rodzinami zastępczymi jest odpowiednio obciążony zadaniami, opracowuje plany, oceny, karty dziecka/rodziny, bierze udział w pracach zespołu ds. pieczy zastępczej itp.

Poruszony został również wątek dotyczący konsekwencji związanych z wprowadzeniem do ustawy nowego stanowiska koordynatora pieczy zastępczej, co w praktyce wiąże się niekiedy ze zmianą zaszerzegowania pracowników socjalnych, zwłaszcza w ośrodkach, w miastach grodzkich. Konsekwencją jest utrata przysługujących im przywilejów (m.in. dodatkowego urlopu, dodatku za świadczenie pracy socjalnej w środowisku), pomimo dalszego wykonywania tego samego zakresu pracy. Zwracano również uwagę na prestiż, jakim cieszy się zawód pracownika socjalnego, a w opinii rozmówców nie ma go koordynator pieczy zastępczej, ponieważ jest funkcją nową i jeszcze nierozpoznawalną. Dodatkowo wraz z przejściem na stanowisko koordynatora traci się ciągłość pracy w zawodzie pracownika socjalnego, co może mieć znaczenie dla przyszłości zawodowej pracowników.

Powyższe kwestie nie były wśród rozmówców oceniane jednakowo i występowała różnica zdań, gdyż były głosy poparcia dla wprowadzenia nowej funkcji, zwłaszcza ze względu na konotacje pracownika socjalnego z przyznawaniem świadczeń i urzędniczą rolą. Stanowisko koordynatora ma się kojarzyć inaczej, nie z pieniędzmi, ale ze współpracą na rzecz realizacji działań służących możliwie najlepszemu sprawowaniu rodzinnej pieczy zastępczej.

W trakcie rozmowy fokusowej kierownicy jednostek poruszyli również wątek związany z pracą z rodzinami zastępczymi, które nie będą objęte wsparciem koordynatora. W myśl nowej ustawy rodziny te pozostają pod opieką organizatora pieczy zastępczej, ale zdaniem respondentów, brakuje uregulowań w obszarze wskazania konkretnych rozwiązań w tej kwestii. Organizatorem jest instytucja, zazwyczaj powiatowe centrum lub miejski ośrodek pomocy rodzinie. Kontrowersje wzbudza fakt obarczenia jednostki obowiązkami koordynatora pieczy rodzinnej, bez wskazania konkretnych rozwiązań: kto i w jakiej formie miałby te zadania realizować. W miastach grodzkich najczęściej utworzono lub przeorganizowano dział rodzinnej pieczy zastępczej, który opracowuje procedury, programy, plany pracy, więc z tego względu trudne

byłoby wdrożenie innych pracowników realizujących pracę socjalną w rejonach obarczonych własnymi obowiązkami, w podejmowanie zaplanowanych działań.

Poza tym, w opinii kierowników jednostek, to organizator pieczy zastępczej powinien decydować o przydzieleniu koordynatora pieczy zastępczej do pracy z wybraną rodziną na podstawie faktycznego zapotrzebowania, a nie jedynie uwzględniając staż rodziny zastępczej (rodziny poniżej 2-letniego okresu doświadczenia są obejmowane wsparciem koordynatora obligatoryjnie). Zdaniem respondentów niewystarczające jest również wsparcie ze strony budżetu centralnego w formie możliwości wnioskowania o środki na sfinansowanie etatów koordynatorów w ramach konkursów ogłaszanych przez MPiPS. Dotyczy to wysokości proponowanych stawek, oscylujących wokół najniższej krajowej, co uniemożliwia zatrudnienie osób o specjalistycznym przygotowaniu.

ASYSTENT RODZINY

Koncepcja asystenta rodziny, którego zgodnie z art. 11 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej powołuje się na mocy wniosku pracownika socjalnego, jest o tyle wadliwa, gdyż nie wprowadzono odpowiednich narzędzi pracy, normujących współpracę między asystentem, pracownikiem socjalnym a rodziną. Po czterech miesiącach funkcjonowania asystentów w środowiskach, zauważyć można główny problem związany z tendencją do rezygnacji rodzin z tej formy współpracy, którą po prostu nie są zainteresowani.

Zarówno w przypadku koordynatorów pieczy zastępczej, jak i asystentów rodziny podkreślano, że ze względu na ustawowo określone maksymalne liczby środowisk, które osoby te mogą objąć współpracą, konieczne byłoby stworzenie wielu nowych etatów (w sytuacji miasta Torunia nawet do 30-40 etatów). Poza brakiem środków finansowych na wynagrodzenia, poważnym problemem są aspekty organizacyjne, związane z niewystarczającymi warunkami lokalowymi i sprzętowymi, by nowych pracowników włączyć do pracy w strukturach ośrodka.

RODZINA POMOCOWA¹³

Rozwiązanie to wzbudza wiele kontrowersji, które są związane z dwoma podstawowymi trudnościami: brakiem kandydatów na rodziny pomocowe oraz niezabezpieczonymi środkami finansowymi na wypłatę dodatkowych wynagrodzeń. W okresie urlopowania potrzebne bowiem byłyby nakłady nie tylko na wypłatę należnych świadczeń rodzinie zastępczej, ale również na wypłatę wynagrodzenia pełniącej zastępstwo rodzinie pomocowej. Krytycznie oceniono kwestię bardzo niskiego uposażenia, gdyż za całomiesięczną opiekę nad dziećmi przewidziano wynagrodzenie w wysokości 20% świadczenia przysługującego rodzicowi zastępczemu, tj. ok. 500 zł, co stanowi kwotę zdecydowanie zaniżoną.

Problem z wyłonieniem kandydatów jest związany z ustawowym zapisem, że osoby pełniące rolę rodziny pomocowej muszą mieć ukończone szkolenie przeprowadzane dla kandydatów na rodziców zastępczych. Wyeliminowano w ten sposób możliwość udzielenia wsparcia przez członków najbliższej rodziny, którzy w okresie urlopu mogliby przejąć opiekę nad dziećmi. Niektóre ośrodki, które w dużej mierze realizują działania na rzecz integracji rodzin zastępczych, deklarują, iż rodziny te chętnie pełniłyby rolę rodzin pomocowych zamiennie między sobą. Wzajemne zażyłości, dobra znajomość, zarówno między rodzicami, jak i dziećmi, umożliwiałyby takie rozwiązanie. Nadal przeszkodą pozostaje kwestia braku pieniędzy.

Wśród uczestników fokusów rozgorzała dyskusja na temat koncepcji pełnienia funkcji rodziny pomocowej. Zdaniem części rozmówców mija się z celem takie rozwiązanie jak wymiana między zaprzyjaźnionymi rodzinami zastępczymi, gdyż kwestia zorganizowania urlopu wiązałaby się z koniecznością sprawowania wcześniej lub później opieki nad powiększoną gromadką dzieci (własnych i z innej rodziny).

¹³ Rodzina pomocowa będzie czasowo przejmować opiekę nad dzieckiem umieszczonym w rodzinie zastępczej lub rodzinnym domu dziecka. Nastąpi to w przypadku np. urlopu, choroby właściwych opiekunów dziecka lub zdarzeń losowych. Rodziną pomocową będą mogły być tylko inne rodziny zastępcze lub osoby przeszkolone do pełnienia tej funkcji. Dodatkowo obowiązek pełnienia funkcji rodziny pomocowej będą miały te rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka, w których w danym czasie nie przebywa maksymalna liczba dzieci. Starosta będzie podpisywał z rodziną pomocową umowę, o której będzie musiał powiadomić sąd.

Zdania są podzielone również co do zainteresowania rodzin zastępczych możliwością skorzystania z urlopu. Część rozmówców stwierdziła, na podstawie przeprowadzonych rozmów z zainteresowanymi, że nie wyrażają oni chęci korzystania z możliwości urlopu. Szczególnie rodzice zastępczy bardzo zaangażowani w pełnioną rolę podkreślają, że nie wyobrażają sobie wyjazdu bez dzieci lub tylko ze swoimi dziećmi biologicznymi, a w przypadku małych dzieci pozostawienia ich pod opieką innych osób. Z drugiej strony podkreślano, iż rodzicielstwo zastępcze należy traktować jako zawód, co wiąże się z potrzebą zapewnienia urlopu. Pojawia się jednak wiele trudności związanych z realizacją zapisów ustawowych. Jedną z kwestii poruszanych przez rozmówców była szczególna sytuacja zapewnienia opieki rodziny pomocowej w przypadku specjalistycznych rodzin zastępczych, w których przebywają często dzieci niepełnosprawne w stopniu ciężkim, reagujące tylko na członków rodziny. W tej sytuacji zorganizowanie możliwości 30-dniowego urlopu nastręcza poważnych trudności i wzbudza dyskusje nad konsekwencjami takiego działania.

Respondenci poruszyli istotną sprawę braku uwzględnienia w przepisach aspektu prawnego obowiązującego dla tego rozwiązania. Przekazanie opieki innej rodzinie może się odbyć jedynie na podstawie postanowienia sądu, które musiałyby być podejmowane w trybie zarządzeń nagłych i dopiero praktyka wskaże, jak ta procedura będzie wyglądać.

RODZINY WSPIERAJĄCE¹⁴

W przypadku tej formy wsparcia dla rodzin biologicznych wskazano analogię do efektów, jakie można uzyskać realizując konferencję grupy rodzinnej. Wykorzystując metodę KGR¹⁵ pozyskuje się do współpracy dalsze i bliższe otoczenie rodziny, każdego dla kogo ważny jest jej los. Rozwiązanie to jest oceniane jako pozytywne i wartościowe, przykład swoistego wolontariatu na rzecz rodzin znajdujących się w kryzysie.

INNE ASPEKTY

Respondenci sygnalizowali również inne problemy i niejasności związane z obowiązywaniem nowej ustawy. W przepisach nie przewidziano interpretacji i nie sprecyzowano znaczenia pojęcia rękami należytego sprawowania, co nastręcza trudności we właściwej ocenie spełniania tego kryterium. Poruszano również temat związany z założeniami nowej ustawy w zakresie zapewnienia szkoleń kandydatom na rodziców zastępczych, które określają, iż leży to w gestii organizatora pieczy zastępczej, a sytuacja zlecenia tego zadania na zewnątrz (np. ośrodkowi adopcyjnemu) nie jest już dopuszczalna. W związku z powyższym podkreślano, iż jest to bardzo kłopotliwa kwestia ze względu na brak wykształconej kadry i wydłużający się okres przeszkolenia pracowników w tym zakresie.

Sygnalizowano także pozytywne płynące z wprowadzenia nowej ustawy.

Kampanie promujące ideę rodzicielstwa zastępczego

Propozycje sposobów skutecznego promowania idei rodzicielstwa zastępczego dotyczyły szczególnie zagadnień związanych z potrzebą zapewnienia środków finansowych na udzielanie odpowiedniej pomocy i wsparcia funkcjonującym już rodzinom, zwłaszcza w zakresie zagwarantowania realizacji zapisów nowej ustawy. Obecnie nie ma sprzyjających warunków dla promocji rodzin zastępczych, co podyktowane jest brakiem wystarczających środków na zapewnienie funkcjonującym już rodzinom odpowiedniego poziomu wsparcia instytucjonalnego. Najpierw trzeba podjąć działania, by znormalizować tę sytuację, a w następnej kolejności angażować się w organizację w regionie czy powiecie kampanii promujących ideę rodzicielstwa zastępczego. Zachętą dla osób myślących o założeniu rodziny zastępczej jest zaangażowanie środków i wysiłków instytucji na rzecz funkcjonujących już rodzin zastępczych tak, aby udzielane im było

¹⁴ Rodziny wspierające będą pomagać rodzicom biologicznym, którzy mają trudności w wykonywaniu funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Rodziną wspierającą będzie mogła zostać rodzina zastępcza lub osoby z bezpośredniego otoczenia dziecka, np. sąsiedzi czy dalsza rodzina. Ci drudzy, aby uzyskać status rodziny wspierającej, będą musieli wziąć udział w szkoleniu organizowanym przez gminę.

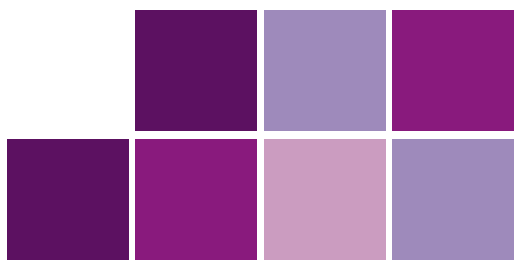
¹⁵ Konferencja Grupy Rodzinnej (KGR) – metoda pracy z rodziną, mająca na celu zapewnienie bezpieczeństwa przede wszystkim dzieciom, ale także osobom młodym, starszym, chorym. Istotą KGR jest spotkanie jak największej liczby członków rodziny (rodziców, dziadków, kuzynów) i osób bliskich (przyjaciele, zaprzyjaźnieni sąsiedzi itp.), w celu rozwiązania sytuacji problemowej.

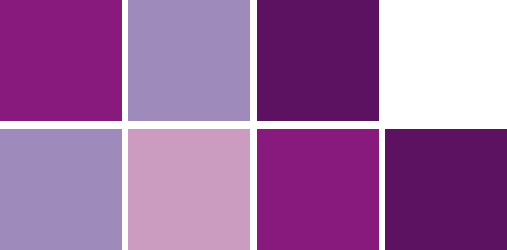
wsparcie w możliwie największym zakresie. Taka działalność jednostki przynosi społeczny rozgłos i wzbu-
dza zaufanie, jednocześnie jest najbardziej skutecznym sposobem promocji rodzicielstwa zastępczego.

Z drugiej strony podkreślano, że gdy osoba czuje powołanie do podjęcia się roli rodzica zastępczego, to bez względu na warunki finansowe i zakres udzielanego wsparcia, podejmuje decyzję i zakłada rodzinę zastępczą. W ocenie rozmówców jedną z najskuteczniejszych metod pozyskiwania kandydatów, przyno-
szącą wymierne efekty, jest osobiste promowanie rodzicielstwa zastępczego (tzw. marketing szeptany) przez pracowników jednostek odpowiedzialnych za rodzinne formy pieczy zastępczej poprzez zagady-
wanie i zachęcanie osób, które przejawiają potencjał i predyspozycje do wykonywania tej trudnej roli.

Równie istotne jest podejmowanie działań na rzecz kreowania pozytywnego wizerunku rodzicielstwa zastępczego. Warto w tym celu współpracować z mediami w zakresie nagłaśniania nie tylko negatywnych zjawisk, ale by prezentować również pozytywny obraz funkcjonowania rodzin zastępczych w naszym regionie. Rozmowa dotycząca kampanii biegła głównie wokół wątku odnoszącego się do skuteczności tego rodzaju działań.

Zastanawiano się także nad czynnikami wpływającymi na efekty kampanii w postaci liczby zgłaszają-
cych się kandydatów. Zdaniem rozmówców zależy to od splotu wielu czynników i trudno z tego względu bezpośrednio oceniać znaczenie kampanii w tym zakresie. Podkreślano, że bardzo istotne jest, aby kampania nie koloryzowała obrazu, by przedstawiana była rzeczywistość rodzicielstwa zastępczego, jego blaski i cie-
nie. Zdarza się bowiem, iż prezentowane treści są zbyt odrealnione i wskazują jedynie na pozytywne aspekty prowadzenia rodziny zastępczej, bez ukazania problemów i trudności, z którymi jest to ściśle związane.

5. Podsumowanie

Umieszczenie dziecka w rodzinie

Pomiędzy przebadanymi rodzinami zastępczymi a pracownikami PCPR-ów istnieje rozbieżność opinii w kwestii procesu umieszczania dziecka w rodzinie zastępczej. Pracownicy PCPR w większości stanowczo twierdzą, że branie pod uwagę opinii dziecka i przyszłej rodziny zastępczej jest podstawą procesu umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej. Zanim dziecko trafi do rodziny, zapoznaje się obie strony ze sobą, aby lepiej dopasować zarówno dziecko do rodziny, jak i rodzinę do dziecka. Z kolei w odpowiedzi na pytanie o mocne i słabe strony procesu umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej tylko ośmiu respondentów mówiło o stworzeniu warunków dla wzajemnego doboru rodzin i dzieci, zorganizowaniu przestrzeni dla wcześniejszych spotkań, pozostawienie zarówno dzieciom, jak i rodzicom zastępczym swobody decydowania o tym, czy chcą ze sobą zamieszkać. Trzydziestu rodziców uskarżało się na niedociągnięcia proceduralne w obszarze wzajemnego doboru rodzin i dzieci. Podkreślali między innymi, iż nie wzięcie pod uwagę opinii, zwłaszcza starszego dziecka, co do umieszczenia go w rodzinie zastępczej, rodzi w konsekwencji ogromne trudności wychowawcze i odbiera rodzicom zastępczym argument dyscyplinujący.

Rodzice zastępczy skarżyli się także na przypadki, kiedy to z niewiadomych przyczyn nie dostają dziecka po ukończonym szkoleniu. Rozmowa z przedstawicielami PCPR-ów potwierdziła, że takie sytuacje faktycznie mogą mieć miejsce, a ich powodem jest przyjęta linia działalności ośrodka, który traktuje priorytetowo inne formy opieki nad dziećmi.

Podsumowując, podczas gdy pracownicy PCPR raczej w pozytywnym świetle mówili o procesie umieszczania dzieci w rodzinach zastępczych, wskazując na pojedyncze przypadki niedociągnięć w tym względzie, rodzice zastępczy niemal trzykrotnie częściej wskazywali na negatywne strony tego procesu niż pozytywne.

Potrzeby rodzin zastępczych

Przedstawiciele PCPR zapytani o potrzeby rodzin zastępczych na pierwszy plan wysunęli konieczność wsparcia finansowego oraz diagnostyki dzieci (lekarskiej, psychologicznej) i wsparcie specjalistów. Kładziono tu duży nacisk na pomoc pedagogiczną i psychologiczną zarówno dzieciom przyjętym do rodziny jak i rodzicom zastępczym oraz wsparcie medyczne lekarzy specjalistów udzielane dzieciom z problemami zdrowotnymi. Jako ważną potrzebę, często występującą wśród rodzin zastępczych, wymieniono także tworzenie grup wsparcia dla rodziców, które ułatwiłyby im radzenie sobie z codziennymi problemami.

Z kolei, z odpowiedzi udzielonych przez rodziców zastępczych wynika, że wśród niedostępnych rodzinom form wsparcia największa liczba rodzin byłaby zainteresowana skorzystaniem z formy wsparcia, jaką jest organizacja czasu wolnego dla dzieci oraz pomoc wolontariuszy (są to formy wsparcia, z których najmniejsza liczba respondentów ma możliwość korzystania). Z przeprowadzonego badania płynie też wniosek, iż badani odczuwają deprivację pod kątem organizacji grup wsparcia oraz wsparcia ze strony organizacji społecznych.

Motywacja finansowa

W kwestiach finansowych, które stanowić miałyby motywację dla kandydatów na rodziców zastępczych, głosy wśród przedstawicieli PCPR-ów były podzielone – część osób uważa, że obecnie nasiliło się to zjawisko, część, że wręcz przeciwnie – motywacja finansowa była głównym argumentem przyświecają-

cym założeniu rodziny zastępczej na początku lat 90., teraz już nie występuje w takiej skali. Z kolei rodzice zastępczy tylko w nielicznych przypadkach sygnalizowali, że ich sytuacja finansowa przedstawia się korzystniej w przypadku bycia rodziną zastępczą niż w przypadku adopcji. Jednocześnie rodzice zastępczy uważają, że niesprawiedliwe jest postrzeganie ich jako osób, które decydują się na pełnienie tej funkcji tylko ze względów finansowych. Przedstawiciele PCPR tymczasem mówią o tym, że nie ma nic złego w częściowej motywacji finansowej, zaznaczają wręcz, że jest to normalna sytuacja, kiedy osoby, które decydują się być zawodową rodziną zastępczą, traktują to zajęcie po części jako źródło dochodu.

Szkolenia przygotowujące do pełnienia funkcji rodzica zastępczego

Przedstawiciele PCPR-ów podkreślali, że szkolenia są niezwykle istotnym etapem procesu przygotowania do podjęcia roli rodzica zastępczego. Jednocześnie narzekali na niewystarczający wymiar tych szkoleń – zarówno jeżeli chodzi o czas ich trwania, jak i podejmowane zagadnienia. Kadra PCPR-ów zdaje sobie sprawę z faktu, że nie jest możliwe, aby podczas cyklu szkoleniowego wyczerpać wszystkie zagadnienia i w pełni przygotować kandydata do funkcji, którą będzie pełnił w przyszłości.

Rodzice zastępczy, którzy uczestniczyli w szkoleniach, byli raczej skłonni przyznawać, iż były one efektywne. Zdecydowana większość badanych pozytywnie ocenia skuteczność tych szkoleń, jednocześnie niepełna 20% badanych uznało, że szkolenia nie przygotowały ich do bycia rodzicem zastępczym. Ośmiu rodziców zastępczych nisko oceniło szkolenia przygotowujące oraz zwróciło uwagę na brak odpowiedniego przygotowania trenerów. Pracownicy PCPR uznają osoby przeprowadzające tego typu szkolenia za profesjonalistów z bogatym doświadczeniem.

Wśród słabych stron procesu przygotowania kandydatów na rodziców zastępczych badani rodzice wskazywali na brak możliwości przyjrzenia się „na żywo” funkcjonowaniu dzieci w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej, a także na brak możliwości zobaczenia, jak wygląda codzienność rodziny zastępczej. Z kolei przedstawiciele PCPR-ów pozytywnie odnieśli się do pomysłu na organizację staży dla kandydatów na rodziców zastępczych, w czasie których mogliby oni towarzyszyć zawiązanym już rodzinom w ich codziennym funkcjonowaniu, obserwować pojawiające się problemy i sposoby ich rozwiązywania.

Należy zaznaczyć, że tego rodzaju formy (praktyki, staże) są przewidziane w przepisach dotyczących szkoleń dla kandydatów do sprawowania pieczy zastępczej, jednakże zdaniem respondentów, nie zawsze realizowane, a bardzo potrzebne.

Kontakty dzieci z rodzicami biologicznymi

Kontakty dzieci z rodzin zastępczych z ich rodzicami biologicznymi, zarówno wśród przedstawicieli PCPR-ów, jak i rodziców zastępczych, wywołują mieszane uczucia. Obie grupy respondentów wskazywały bowiem zarówno na pozytywne, jak i negatywne konsekwencje tego rozwiązania, z naciskiem na częściej występujące negatywne skutki takich spotkań. Rodzice zastępczy wskazywali, iż spotkania dziecka z rodziną naturalną odbywają się w ich domach. Rzadziej dziecko spotyka się z rodziną naturalną w miejscu jej zamieszkania. Rodzice wspominali także, że stosowaną praktyką są spotkania organizowane w pomieszczeniu instytucji zajmującej się organizacją pieczy zastępczej, jednak wypowiedzi przedstawicieli PCPR-ów potwierdzają sporadyczność tego typu rozwiązań (poza „błękitnym pokojem”). Pracownicy centrów mówili także o sytuacjach karygodnych, kiedy to dane adresowe rodziców zastępczych wydostają się do wiadomości rodziny biologicznej za pośrednictwem kuratora albo poprzez niedopatrzenie wpisywane są do postanowienia sądu przekazywanego rodzicom naturalnym dziecka. Na niewystarczającą ochronę danych osobowych skarżyli się także rodzice zastępczy.

Relacje pomiędzy rodzinami zastępczymi a pracownikami jednostek

W opinii przedstawicieli PCPR-ów ocena tych relacji jest zróżnicowana, gdyż w dużym stopniu zależy to od postawy osób, które pełnią funkcję rodziców zastępczych. Pracownicy jednostek wskazują, iż ze względu na przekrój różnych osobowości współpraca układa im się zarówno bardzo dobrze, jak i cza-

sami jest utrudniona. Postawa roszczeniowa utrudnia prawidłowy przebieg takiej relacji, nie pozwalając na rozwinięcie się szczerego, życzliwego kontaktu. Z drugiej strony są rodzice zastępczy, którzy pracowników jednostek traktują jak przyjaciół, osoby przychylnie nastawione i służące pomocą oraz wsparciem.

Przedstawiciele PCPR-ów zdają sobie także sprawę z tego, że rodziny zastępcze mogą czuć się osaczone i zmęczone presją bycia pod kontrolą i obserwacją przedstawicieli wielu instytucji. Działania rodziców zastępczych są bowiem poddawane weryfikacji zarówno ze strony ośrodka pomocy społecznej, jak też organizatora pieczy zastępczej i koordynatora, co może być źródłem poczucia frustracji.

Z kolei rodzice zastępczy mówiąc o kontakcie z pracownikiem socjalnym PCPR, wskazywali, iż jest to kontakt z powodów formalnych – wizyta kontrolna. Drugą, najczęściej pojawiającą się przyczyną kontaktu było działanie rodziców zastępczych – 20% wszystkich wskazań dotyczyło inicjowania kontaktu przez rodziców w celu poradenia się w różnych sprawach. Oceniając jakość tego kontaktu najwięcej badanych uznało, że pracownicy PCPR są pomocni, życzliwi i kompetentni, a kontakt z nimi bardzo dobry. Nie zabrakło jednak głosów negatywnych, według których pracownik socjalny wykonuje swoje obowiązki bez zaangażowania, jego postawa jest służbowa, a kontakt z nim nie wychodzi poza czystą formalność.

Rezygnacja z rodzicielstwa zastępczego

Ponad 30% rodziców zastępczych, biorących udział w badaniu, myślało o rezygnacji z pełnienia tej funkcji. Ponad połowa respondentów, która potwierdziła rozważanie decyzji o rezygnacji, to rodzice zastępczy zawodowi. Dominującą przyczyną myśli o zrezygnowaniu z piastowania funkcji rodzica zastępczego były problemy wychowawcze z dzieckiem przyjętym do rodziny. Równie często rodzice zastępczy przeżywali chwile zwątpienia ze względu na odczuwane zmęczenie, przeciążenie obowiązkami wynikającymi z pełnionej roli. Wskazywano również na brak wsparcia ze strony instytucji jako powód rozmyślenia nad rezygnacją z bycia rodzicem zastępczym oraz pojawiające się problemy we własnej rodzinie biologicznej, w związku z przyjęciem dziecka do pieczy zastępczej.

Zdaniem przedstawicieli PCPR-ów przypadki rezygnacji z funkcji rodzica zastępczego są związane najczęściej z zaniechaniem podejmowania działań, gdy problemy zaczynają się pojawiać. Nawarstwione od lat trudności wychowawcze prowadzą do tak skomplikowanej sytuacji problemowej, że zgłaszana późno prośba o pomoc nie może spotkać się z efektywnym wsparciem ze strony specjalistów i instytucji. Zazwyczaj dotyczy to problemów, które pojawiają się w wieku dojrzewania, związanych z uzależnieniami, wagarowaniem, wulgarnym zachowaniem czy brakiem możliwości nawiązania relacji i komunikacji z nastolatkiem. Potwierdzają to wyniki uzyskane w wywiadach z rodzicami zastępczymi. Po okresie umocnienia się w roli rodzica zastępczego (czas ten wynosi dwa lata stażu) z roku na rok wzrasta częstotliwość rozmyślenia o porzuceniu działalności w ramach rodzicielstwa zastępczego (blisko co drugi respondent ze stażem 5-6-letnim potwierdził w badaniu, iż zastanawiał się nad rezygnacją). Przedstawiciele PCPR-ów, jako znając im przyczynę rezygnacji z rodzicielstwa zastępczego, podają także przypadki obciążenia rodziny zastępczej zbyt dużą liczbą umieszczonych dzieci, trudne przypadki wychowawcze, jak również brak czasu na odpoczynek. W dużej mierze pokrywa się to z wypowiedziami rodziców zastępczych.

Usamodzielnienie osób opuszczających rodzinną pieczę zastępczą

Brak możliwości zapewnienia lokalu mieszkalnego dla usamodzielniających się, niewystarczające dofinansowanie do nauki, a co za tym idzie konieczność podjęcia pracy oraz brak efektywnego systemu wsparcia dla osób opuszczających rodziny zastępcze, zarówno w opinii przedstawicieli PCPR-ów, jak i rodziców zastępczych, jest poważną przeszkodą na drodze do samodzielnego, dorosłego życia, co w konsekwencji grozi powrotem do środowiska rodziny naturalnej i zaprzecza szansę na inne życie. Z drugiej strony pracownicy centrów podawali przykłady braku poszanowania oferowanych form wsparcia, m.in. przypadki dewastacji nowych mieszkań przekazanych osobom usamodzielnianym.

Promocja idei rodzicielstwa zastępczego

W opinii rodziców zastępczych nakłanianie do rodzicielstwa zastępczego czy propagowanie jego idei poprzez kampanie medialne, które ukazują wyidealizowany obraz codzienności rodziny zastępczej jest szkodliwe. Pokazywanie tylko pozytywnej strony bycia rodzicem zastępczym sprawia, że w zetknięciu z rzeczywistością młodzi rodzice zastępczy rezygnują z pełnienia tej funkcji. Kampanie medialne powinny być kampaniami informacyjnymi, których głównym celem będzie przekazywanie wiedzy o procedurach i specyfice rodzicielstwa zastępczego. Na podobnym stanowisku stoją przedstawiciele PCPR-ów, dla których głównym aspektem promowania rodzicielstwa zastępczego winno być zapewnienie środków finansowych na udzielanie odpowiedniej pomocy i wsparcia funkcjonującym już rodzinom, szczególnie zagrożonym realizacji zapisów nowej ustawy. Przede wszystkim wskazywano jednak, iż największą zachętą dla osób myślących o rodzicielstwie zastępczym, jest zaangażowanie na rzecz funkcjonujących już rodzin zastępczych i wspieranie ich. Taka działalność jednostki przynosi społeczny rozgłos i wzbudza zaufanie. Jest to najbardziej skuteczna promocja rodzicielstwa zastępczego, stanowiąca zachętę dla potencjalnych kandydatów. W ocenie rozmówców najlepsze efekty w pozyskiwaniu kandydatów przynosi osobiste promowanie rodzicielstwa zastępczego przez pracowników jednostek odpowiedzialnych za rodzinne formy pieczy zastępczej.

Najważniejsze bariery dotyczące rodzicielstwa zastępczego

Poniżej wymienione zostały najważniejsze bariery dotyczące rodzicielstwa zastępczego, określone na podstawie materiału badawczego, które mogą powodować niechęć potencjalnych zainteresowanych oraz trudności w codziennym funkcjonowaniu rodzin zastępczych.

- skomplikowane i długotrwałe procedury przygotowania kandydatów do pełnienia roli rodziców zastępczych;

Zdaniem respondentów od momentu zgłoszenia się do PCPR do chwili otrzymania pod opiekę dziecka upływa zbyt długi czas wypełniony koniecznością zgromadzenia różnego rodzaju zaświadczeń i spełnienia wielu formalności.

- selekcja kandydatów, która nie zawsze uwzględnia motywacje i predyspozycje, a bardziej skupia się na spełnianiu kryteriów prawnych i socjalnych;

Niekiedy osoby bardzo zaangażowane i wręcz powołane do pełnienia roli rodzica zastępczego są dyskwalifikowane np. ze względu na zbyt mały metraż mieszkania.

- szkolenia dla kandydatów w niewystarczającym stopniu przygotowują do pełnienia roli rodziców zastępczych;

W opinii respondentów tematyka szkoleń jest zbyt ograniczona, co skutkuje niewystarczającym przygotowaniem do pełnienia funkcji rodziców zastępczych, w tym zwłaszcza do zapewnienia specjalistycznej opieki, rehabilitacji, terapii, resocjalizacji. Zwracano również uwagę na niedostosowanie harmonogramu szkoleń do dyspozycyjności osób pracujących.

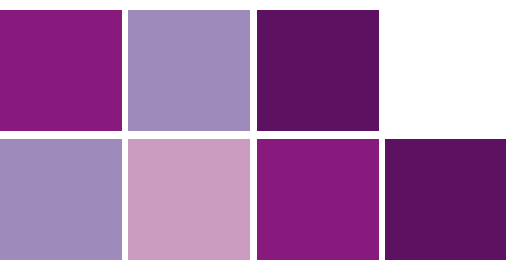
- brak możliwości poznania w praktyce specyfiki funkcjonowania rodziny zastępczej;

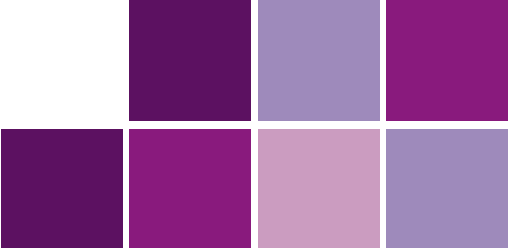
Respondenci wskazywali na potrzebę organizowania staży u istniejących rodzin zastępczych w wymiarze czasowym umożliwiającym poznanie problemów, z jakimi zmagają się na co dzień i realiów ich funkcjonowania, co pozwoliłoby utwierdzić się (bądź nie) w decyzji zostania rodzicem zastępczym.

- utrudnienia w utrzymywaniu kontaktu przyszłych rodziców zastępczych z dzieckiem przebywającym w placówce;

Respondenci wskazywali na utrudnienia występujące w tym zakresie, np. konieczność uzyskiwania każdorazowo pozwoleń na cotygodniowe odwiedziny.

- długi czas oczekiwania na dziecko po ukończeniu kursu;
Część respondentów zwracała uwagę na problem braku funduszy umożliwiających zakładanie nowych rodzin zastępczych w powiatach.
- brak lub niewystarczająca informacja ze strony pracowników PCPR-ów na temat problemów funkcjonowania dziecka powierzanego opiece rodziny zastępczej;
- brak przygotowania dziecka do pobytu w domu rodziny zastępczej;
Respondenci podkreślali, iż nie zawsze stworzona jest rodzinie możliwość wcześniejszego kontaktu z dzieckiem, co uniemożliwia osiągnięcie zgody dziecka i akceptacji opiekunów.
- niewystarczająca pomoc psychologiczna dla ustanowionych rodzin zastępczych, zwłaszcza na początkowym etapie, zaraz po umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej;
- wymagania i nadzór dominują nad wsparciem rodziny zastępczej;
Niektóre rodziny zastępcze, biorące udział w badaniu, zwracały uwagę na potrzebę zmiany relacji łączących ich z pracownikami służb społecznych, którzy niekiedy traktują ich bardziej jak klientów niż partnerów.
- ograniczone prawa rodziców zastępczych w opiece nad dziećmi;
Rodzice zastępczy biorący udział w badaniu podkreślali również fakt zbyt dużych ograniczeń w przysługujących im prawach w zakresie decydowania w sprawach przyjętego dziecka, np. w przypadku badań czy wycieczki klasowej wymagana jest zgoda rodzica biologicznego.
- trudności w godzeniu roli rodzica zastępczego z innymi rolami;
Respondenci wymieniali zwłaszcza negatywny wpływ rodzicielstwa zastępczego na funkcjonowanie własnej rodziny czy małżeństwa lub braku czasu dla siebie.
- demotywujący wymiar kontaktu dziecka z rodziną biologiczną;
Spotkania dzieci z rodzicami biologicznymi często przynoszą jedynie regres w postępach wychowawczych osiągniętych przez rodziców zastępczych, a sami rodzice zastępczy spotykają się z reakcjami wrogości, niechęci, zazdrości, roszczeń finansowych.
- zbyt mała pomoc i wsparcie w formie profesjonalnych usług prawnych, psychologicznych i pedagogicznych czy w ułatwieniu dostępu do usług medycznych;
- mało przychylne nastawienie społeczne wobec rodzicielstwa zastępczego.

6. Rekomendacje

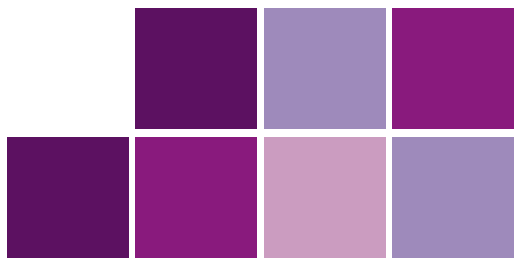
1. Prawidłowo funkcjonująca rodzina zapewnia dziecku odpowiednie warunki bytowe, możliwości rozwoju fizycznego, psychicznego i społecznego, zaspokaja istotne potrzeby życiowe dziecka, w tym potrzebę bezpieczeństwa i miłości. Dzieciom pozbawionym możliwości wychowywania się w rodzinie naturalnej należy zapewnić właściwe środowisko wychowawcze w postaci rodziny zastępczej tak, aby miało szansę dorastać w środowisku rodzinnym, a nie w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Wychowujące się w rodzinie dziecko ma możliwość uczenia się prawidłowych wzorców życia rodzinnego i społecznego. **Wszelkie działania systemu pieczy zastępczej winny dążyć do zmniejszenia liczby dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych na rzecz zwiększenia liczby rodzin zastępczych i liczby dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych.**
2. Według respondentów rodzicielstwo zastępcze warto polecać:
 - rodzinom 2+1 – dzieci będące jedynakami lepiej wychowują się wraz z rodzeństwem;
 - młodym rodzicom – rodzicielstwo zastępcze jest sposobem na pracę w domu i pozwala na opiekę nad dziećmi naturalnymi;
 - starszym osobom – przyjęte dzieci mogą być wsparciem;
 - bezdzietnym małżeństwom – krótsza i mniej skomplikowana procedura niż adopcja;
 - rodzicom dzieci usamodzielnionych – powrót do aktywności, odmłodzenie, sens życia.

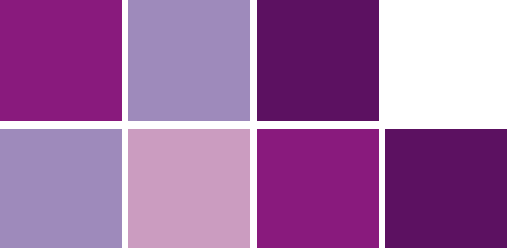
Patrząc jednak na to, kto zostaje rodzicem zastępczym, działania promujące ideę rodzicielstwa zastępczego należy kierować do rodzin typu 2+1 oraz 2+2, tych, w których dzieci naturalne są już dorosłe. Rodzic zastępczy to najczęściej osoba pomiędzy 30. a 40. rokiem życia, z wykształceniem średnim lub wyższym. Warto pamiętać, że w rodzinie zastępczej może w tym samym czasie przebywać nie więcej niż troje dzieci przyjętych do rodziny.

3. Nie należy, jak można by przypuszczać, nakłaniać do rodzicielstwa zastępczego czy propagować jego idei poprzez kampanie medialne, które ukazują wyidealizowany obraz codzienności rodziny zastępczej. Respondenci wskazywali na szkodliwość działań, które pokazując tylko pozytywną stronę bycia rodzicem zastępczym sprawiają, że w zetknięciu z rzeczywistością młodzi rodzice zastępczy rezygnują z pełnienia tej funkcji. **Kampanie medialne powinny być kampaniami informacyjnymi, których głównym celem będzie przekazywanie wiedzy o procedurach i specyfice rodzicielstwa zastępczego.** Upowszechnianie rzetelnej informacji na temat funkcjonowania rodzin zastępczych, poziomu ich życia, problemów i radości, które towarzyszą ich egzystencji, pozwoli ocieplić ich wizerunek w społecznym odbiorze.
4. Istotnym czynnikiem motywującym do podjęcia roli rodzica zastępczego jest potrzeba posiadania potomstwa. Wielu respondentów w ten sposób uzasadniało swoją decyzję o założeniu rodziny zastępczej, wskazując również na trwałe lub przejściowe trudności w posiadaniu biologicznego potomstwa. Sytuacja taka rodzi zagrożenie dla wykorzystywania instytucji rodzicielstwa zastępczego jako alternatywy dla adopcji. Rodzice zastępczy powinni być świadomi tego, że dzieci do nich trafiające w każdej chwili mogą wrócić do swoich rodzin naturalnych, co więcej – takie jest właśnie założenie systemu pieczy zastępczej. **Zatem programy przygotowujące kandydatów na rodziców zastępczych powinny kłaść duży nacisk na uzmysłowienie osobom zainteresowanym idei rodzicielstwa zastępczego.**

5. **Konieczne jest stworzenie kandydatom na rodziców zastępczych możliwości odbycia stażu w funkcjonującej już rodzinie zastępczej.** Możliwość taką stwarza rozwiązanie wprowadzone nową ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej w postaci instytucji rodziny pomocowej.
6. **Szkolenia dla kandydatów na rodziców zastępczych powinny obejmować więcej zagadnień dotyczących opieki nad dziećmi z zaburzeniami, różnymi formami niepełnosprawności czy FAS.** Powinny być również prowadzone przez osoby, które mają doświadczenie w pracy z dziećmi, a czas ich odbywania się powinien być dostosowany do możliwości osób pracujących.
7. Początkowy etap umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej jest okresem trudnym, w którym zarówno rodzice, jak i dzieci wymagają odpowiedniego wsparcia. **Placówki odpowiedzialne za organizację rodzicielstwa zastępczego powinny zatem w tym okresie szczególnie wspierać i otoczyć pomocą psychologiczną wszystkich członków rodziny.** Ponadto rodzina zastępcza w tym okresie potrzebuje dodatkowego wsparcia finansowego na przygotowanie się do przyjęcia dziecka (np. zakup ubrań, wyprawki szkolnej, remont pokoju dla dziecka).
8. Badani sygnalizowali, iż nie przekazuje się im pełnej informacji o dzieciach, które do nich trafiają (w tym o ich stanie zdrowia), co wydłuża i komplikuje udzielanie pomocy. Jest to poważny problem, który wypływa z wielu uwarunkowań systemowych. Nadzieje na jego rozwiązanie niesie ze sobą osoba koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej, wprowadzona nową ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. **Koordinador powinien gromadzić i przekazywać rodzicom zastępczym informacje o środowisku pochodzenia, możliwych problemach i stanie zdrowia dziecka.**
9. Czas oczekiwania rodziców zastępczych na dziecko w wielu przypadkach jest bardzo długi. Rodzice kończą kurs przygotowawczy, ale PCPR nie przydziela im dziecka, nie informując w dodatku o powodach przedłużania się postępowania. Dla dzieci oczekujących na umieszczenie w rodzinie zastępczej taka sytuacja też nie jest bez znaczenia – przedłużający się okres przebywania dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych niesie ze sobą negatywne skutki. W tej sytuacji **konieczne jest większe zaangażowanie ze strony pracowników instytucji w zakresie znajdowania miejsca w przeszkolonych rodzinach zastępczych dla dzieci oczekujących w instytucjonalnych formach pieczy zastępczej.**
10. Kolejnym problemem wymagającym rozwiązania są niedociągnięcia proceduralne w obszarze wzajemnego doboru rodzin i dzieci. Badani podkreślają między innymi, iż niewzięcie pod uwagę opinii, zwłaszcza starszego dziecka, co do umieszczenia go w rodzinie zastępczej, rodzi w konsekwencji ogromne trudności wychowawcze i odbiera rodzicom zastępczym argument dyscyplinujący. **Instytucje odpowiedzialne za organizację rodzicielstwa zastępczego powinny umożliwiać czy też ułatwiać dzieciom i rodzicom zastępczym wzajemne dopasowanie się.**
11. Niewielu rodziców wskazuje na możliwość skorzystania z formy wsparcia, jaką jest organizacja czasu wolnego dla dzieci. Również niewielu rodziców ma możliwość korzystania z pomocy wolontariuszy. **Wskazane jest, aby instytucje odpowiedzialne za organizację rodzicielstwa zastępczego podjęły działania na rzecz organizacji wolontariatu służącego rodzinom zastępczym w postaci zagospodarowania dzieciom w tych rodzinach czasu wolnego.**
12. **Instytucje odpowiedzialne za organizację rodzicielstwa zastępczego powinny działać na rzecz integracji środowiska rodzin zastępczych.** Badani odczuwają w tym zakresie silną potrzebę stworzenia np. świetlicy dla dzieci, zajęć dodatkowych, organizacji spotkań okolicznościowych, wspólnych wyjazdów itd., w czasie których mogliby się lepiej poznać, wymienić doświadczeniami, wzajemnie wesprzeć.
13. Część badanych wskazywała na brak dostatecznego wsparcia ze strony instytucji pomocy społecznej. Zwłaszcza ocena jakości kontaktu z pracownikiem socjalnym skłania do refleksji, iż rodziny są niekiedy traktowane bardziej jako klient niż partner. **Rozwiązaniem takiej sytuacji mogą być szkolenia dla pracowników socjalnych, uwrażliwiające ich na problemy, z którymi borykają się rodziny zastępcze, wzbogacające warsztat i umiejętności komunikacyjne.**

14. Długi czas oczekiwania na pieniądze, zbyt duża ilość formalności do spełnienia w staraniach o dodatkowe środki oraz brak wiedzy o możliwościach pozyskania wsparcia finansowego to kwestie wymagające rozwiązania. Większość rodzin zastępczych – 54% – osiąga średni miesięczny dochód na osobę w rodzinie oscylujący w przedziale 501-1000 złotych na osobę. Nie jest to dużo, tym bardziej w sytuacji, kiedy dziecko wymaga specjalistycznej, kosztownej opieki. **Należy podejmować działania na rzecz pozyskiwania dodatkowych środków finansowych (np. poszukując sponsorów), jak również środków na realizację określonych w ustawie fakultatywnych form wsparcia oraz skuteczniej informować rodziny o istniejących w tym zakresie możliwościach.**
15. **Organizacja zajęć wyrównawczych dla dzieci to kolejne zadanie stojące przed instytucjami odpowiedzialnymi za organizację rodzicielstwa zastępczego.** Rodzice zastępczy wielokrotnie powtarzali, że często trafiają do nich dzieci z zaburzeniami i dysfunkcjami utrudniającymi naukę. Dzieci te mają problemy w szkole i wymagają dodatkowych zajęć wyrównawczych.
16. **Rodzinom zastępczym należy ułatwić dostęp do opieki medycznej (np. preferencje w dostępie do specjalistów, brak oczekiwania w kolejce, organizacja transportu do lekarzy).** Rozwiązaniem służącym poprawie w tej materii mogą być porozumienia zawierane pomiędzy instytucjami odpowiedzialnymi za organizację pieczy zastępczej a właściwymi instytucjami służby zdrowia, np. takimi jak poradnie.
17. **W ramach zadań realizowanych przez organizatora pieczy zastępczej wskazane jest również tworzenie grup wsparcia dla rodzin zastępczych.** Zapotrzebowanie na tego typu działalność kształtuje się na poziomie 47,8%. Konieczne byłoby również zapewnienie opieki dla dzieci przebywających w rodzinach w czasie trwania takich spotkań.
18. Ogromnym problemem, utrudniającym codzienne funkcjonowanie rodziny zastępczej, są ograniczone prawa rodziców zastępczych, dotyczące opieki nad dziećmi przyjętymi do rodziny. Rodzice wskazywali, że nie mogą sami decydować w kwestiach takich jak, chociażby, badanie krwi dziecka przyjętego do rodziny, jego wyjazd na szkolną wycieczkę czy wakacje. **Abby sprawnie funkcjonować niezbędne jest nadanie rodzicom zastępczym większych praw w opiece nad dziećmi.**
19. Niezbędna jest pomoc instytucji odpowiedzialnych za organizację pieczy zastępczej w usamodzielnieniu się dzieci z rodzin zastępczych. **W tym zakresie wskazane byłoby tworzenie programów i przeznaczanie środków finansowych ułatwiających start w dorosłe życie opuszczającym rodziny zastępcze tak, aby nie musiały one wracać do środowisk rodzinnych.** Dotyczy to zwłaszcza braku możliwości zapewnienia lokalu mieszkalnego.
20. **W ramach zmian uregulowań prawnych w kwestiach finansowych postuluje się wprowadzenie zapisów, które gwarantować będą wzrost świadczeń wypłacanych na dzieci wraz z ich wiekiem.** Potrzebę taką zgłaszali zarówno rodzice zastępczy, jak i przedstawiciele PCPR-ów, uzasadniając ją rosnącymi kosztami utrzymania starszych dzieci.
21. **Warto podejmować działania (m.in. oparte na przeznaczaniu potrzebnych środków finansowych) skierowane na rzecz powoływania nowych rodzin zawodowych specjalistycznych oraz o charakterze pogotowia rodzinnego,** bowiem są to szczególnie trudne formy rodzinnej pieczy zastępczej, będące jednocześnie najbardziej adekwatną odpowiedzią na występujące potrzeby.

7. Załącznik

RODZICIELSTWO ZASTĘPCZE W ŚWIELE PRZEPISÓW PRAWA

Ochrona rodziny, jako podstawowej struktury, w której organizuje się życie obywateli, jest jednym z podstawowych zadań państwa, zapisanych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i konkretyzowanych w przepisach ustaw szczegółowych, przede wszystkim w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Konstytucja¹⁶ zawiera normy regulujące status rodziny i jej znaczenie z perspektywy zasad statuujących Polskę, jako państwo prawa realizujące zasady sprawiedliwości społecznej, w następujących artykułach:

Art. 18 Konstytucji RP stanowi, że małżeństwo, jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej. W art. 48, ust. 1 podkreśla się, że rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Kolejny ustęp wspomnianego artykułu wskazuje, że ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu.

Art. 71, ust. 1 gwarantuje rodzinom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietnym i niepełnym, szczególną pomoc.

Kolejny art. 72, ust. 1 zapewnia dziecku prawo do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.

ZMIANY W PRAWODAWSTWIE DOTYCZĄCE RODZICIELSTWA ZASTĘPCZEGO OD 2000 ROKU

W roku 1999 na mocy ustawy o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa z dnia 29 grudnia 1998 r. (Dz. U. z 1998 r., Nr 64, poz. 414. Nr 106, poz. 668 i Nr 117, poz. 756 i Nr 162, poz. 1118)¹⁷ wprowadzającej zmiany w ustawie o pomocy społecznej, zadania z obszaru organizacji rodzicielstwa zastępczego przeszły do kompetencji jednostek pomocy społecznej na poziomie powiatu.

Wcześniej regulacje związane z funkcjonowaniem rodzin zastępczych znajdujemy między innymi w art. 72-76 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 1991 r., Nr 95, poz. 425 z późn. zm.)¹⁸ czy rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 21 października 1993 r. w sprawie rodzin zastępczych (Dz. U. z 1993 r., Nr 103, poz. 470, z późn. zm.)¹⁹ oraz Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym (Dz. U. z 1964 r., Nr 9, poz. 59, z późn. zm.)²⁰ art. 109 § 1 i § 2 pkt 5, art. 112 art. 112 art. 112. Na podstawie tych przepisów rodziny zastępcze mogły być ustanawiane dwojako. Na podstawie orzeczenia sądu opiekuńczego, który

¹⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).

¹⁷ Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa z dnia 29 grudnia 1998 r. (Dz. U. z 1998 r., Nr 64, poz. 414. Nr 106, poz. 668 i Nr 117, poz. 756 i Nr 162, poz. 1118).

¹⁸ Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 1991 r., Nr 95, poz. 425 z późn. zm.).

¹⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 października 1993 r. w sprawie rodzin zastępczych (Dz. U. z 1993 r., Nr 103, poz. 470, z późn. zm.).

²⁰ Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 1964 r., Nr 9, poz. 59, z późn. zm.).

mógł wskazać konkretną rodzinę zastępczą dla dziecka lub zlecić kuratorowi oświaty znalezienie rodziny zastępczej. Na podstawie umowy powierzenia dziecka zawartej pomiędzy rodziną zastępczą a kuratorem oświaty właściwym dla miejsca jej zamieszkania. Kurator oświaty i sąd opiekuńczy podlegali obowiązkowi wzajemnego informowania się o ustanowieniu rodziny zastępczej.

Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 8 lipca 1999 r. w sprawie rodzin zastępczych (Dz. U. z 1999 r., Nr 63, poz. 713)²¹ wprowadzony został podział na **rodziny zastępcze spokrewnione i niespokrewnione z dzieckiem**. Pierwszeństwo umieszczenia w rodzinie zastępczej rozporządzenie przyznawało dzieciom do dziesiątego roku życia, oczekującym na przysposobienie oraz dzieciom rodziców, w stosunku do których toczy się postępowanie o pozbawieniu władzy rodzicielskiej. Zastrzega się również, iż opiekę nad dzieckiem niepełnosprawnym lub z zaburzeniami rozwoju powierza się rodzinie przygotowanej do sprawowania opieki i wychowania odpowiedniego do umiejętności i potrzeb dziecka. Mocą rozporządzenia uregulowana zostaje kwestia wysokości pomocy pieniężnej na każde umieszczone w rodzinie zastępczej dziecko. Przy czym wysokość tej pomocy uzależnia się od sytuacji dochodowej rodziny oraz wieku i stanu zdrowia dziecka. Ponadto przewiduje się wynagradzanie z tytułu świadczonych usług dla niespokrewnionych rodzin zastępczych. Ich wysokość ustala starosta, biorąc pod uwagę: liczbę dzieci objętych opieką, wiek, stan zdrowia i rozwoju dzieci, trudną sytuację osobistą dzieci, problemy opiekuńczo-wychowawcze. Rozporządzenie obowiązuje ponadto rodziców, których dziecko przebywa w rodzinie zastępczej, do partycypowania w kosztach ponoszonych przez powiat.

Ustawa z dnia 18 lutego 2000 r. o zmianie ustawy o pomocy społecznej oraz ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2000 r., Nr 19 poz. 238)²² klasyfikuje rodziny zastępcze pod kątem zobowiązań wynikających z Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (Dz. U. z 1964 r., Nr 9, poz. 59 z późniejszymi zmianami)²³, który wskazuje krewnych w linii prostej oraz rodzeństwo dziecka znajdującego się w potrzebie, na których ciąży obowiązek alimentacyjny (art. 128). Zgodnie z tak zastosowanym podziałem wyróżnia się:

1. **rodziny zastępcze, które mogą być zobowiązane do dostarczenia środków utrzymania,**
2. **rodziny zastępcze, które nie mogą być zobowiązane do dostarczenia środków utrzymania,**
3. a spośród tych drugich wyróżnia się **rodziny pełniące zadania pogotowia rodzinnego.**

Na rodziny zastępcze, a szczególnie na rodziny pełniące zadania pogotowia rodzinnego, nakłada się obowiązek uczestnictwa w szkoleniach organizowanych przez powiatowe centra pomocy rodzinie. Dla rodziny typu pogotowia rodzinnego przewiduje się również wynagrodzenie z tytułu pozostawania w gotowości przyjęcia dziecka. Ponadto ustawa określa warunki nawiązywania i rozwiązywania umowy cywilnoprawnej zawieranej pomiędzy starostą a rodziną tego typu.

Ustawodawca w dalszym ciągu podtrzymuje kryterium dochodowe w ustanawianiu wysokości udzielanej pomocy pieniężnej na częściowe pokrycie kosztów utrzymania dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej, jednak kryterium to stosuje się jedynie do rodzin, które na podstawie przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego mogą być zobowiązane do dostarczania środków utrzymania. W przypadku rodzin zastępczych, wobec których to zobowiązanie nie występuje, wysokość pomocy finansowej nie jest uzależniana od dochodów rodziny. Podstawę ustalania wysokości pomocy pieniężnej określa się w ówczesnej regulacji na kwotę 1327 zł.

Kolejne nowelizacje w obszarze funkcjonowania rodzicielstwa zastępczego wnosi Ustawa z dnia 8 czerwca 2001 roku o zmianie ustawy o pomocy społecznej oraz niektórych ustaw (Dz. U. z 2001 r., Nr 72, poz. 748)²⁴. Art. 33e. 1. niniejszej ustawy wprowadza terminy: **spokrewnionej z dzieckiem rodziny**

²¹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 lipca 1999 r. w sprawie rodzin zastępczych (Dz. U. z 1999 r., Nr 63, poz. 713).

²² Ustawa z dnia 18 lutego 2000 r. o zmianie ustawy o pomocy społecznej oraz ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2000 r., Nr 19, poz. 238).

²³ Kodeks rodzinny..., op. cit.

²⁴ Ustawa z dnia 8 czerwca 2001 roku o zmianie ustawy o pomocy społecznej oraz niektórych ustaw (Dz. U. z 2001 r., Nr 72, poz. 748).

zastępczej, niespokrewnionej z dzieckiem rodziny zastępczej oraz niespokrewnionej z dzieckiem rodziny zastępczej pełniącej zadania pogotowia rodzinnego. Pomoc pieniężną przestaje się uzależniać od wysokości dochodu rodziny zastępczej, zostaje natomiast silniej powiązana z takimi czynnikami jak wiek, stopień rozwoju, stan zdrowia oraz stopień niedostosowania społecznego dziecka przyjętego do rodziny (art. 33g, ust. 2). Dodatkowo, w wymiarze 10% podstawy, zostaje wynagradzana rodzina niespokrewniona. Podstawa ustalenia wysokości pomocy pieniężnej zostaje ustalona na poziomie 1387 zł.

Ustawa o pomocy społecznej w kształcie obowiązującym do końca 2011 roku pochodzi z dnia 12 marca 2004 roku (Dz. U. z 2004 r., Nr 64, poz. 593 z późniejszymi zmianami)²⁵. Zostaje w niej rozszerzony wachlarz form rodzinnej opieki zastępczej. Wśród **rodzin niespokrewnionych z dzieckiem** wyróżnia się tu **rodziny zawodowe**, gdzie obok **rodzin o charakterze pogotowia rodzinnego**, pojawiają się **rodziny wielodzietne i specjalistyczne**. Zasady funkcjonowania, finansowania, kwalifikowania kandydatów na rodziców zastępczych zostaną przedstawione w dalszej części tekstu. Ustawodawca przewiduje także więcej rozwiązań dla rodzin biologicznych, przeżywających trudności w sprawowaniu funkcji opiekuńczych i wychowawczych, między innymi wskazuje w tym miejscu rolę placówek opiekuńczo-wychowawczych wsparcia dziennego. W ustawie z 2004 roku podstawa ustalania wysokości pomocy społecznej została ustalona na poziomie 1621 zł (stawka ta, zgodnie z art. 9 ust. 8 podlegała następnie aktualizacji raz na trzy lata). Do ustawy zostaje również wpisany obowiązek współdziałania rodzin zastępczych z powiatowym centrum pomocy rodzinie.

Kolejne nowelizacje do ustawy o pomocy społecznej z dnia 16 lutego 2007 r. (Dz. U. z 2007 r., Nr 48, poz. 320)²⁶ oraz z dnia 18 marca 2010 r. (Dz. U. z 2010 r., Nr 81, poz. 527)²⁷ doprecyzowują zasady funkcjonowania systemu rodzicielstwa zastępczego, nie wprowadzając radykalnych innowacji. Zastrzega się, między innymi, dopuszczalną liczbę dzieci umieszczanych w rodzinach zastępczych spokrewnionych i niespokrewnionych do 3, pozostawiając jednak swobodę w tym zakresie, jeśli sytuacja dotyczy bardziej licznego rodzeństwa. Przepisami prawa zobowiązuje się dotychczasowego opiekuna dziecka do przekazania rodzinie zastępczej, za pośrednictwem PCPR, niezbędnej dokumentacji dziecka: odpisu aktu urodzenia, dokumentacji odnoszącej się do stanu zdrowia, dokumentów szkolnych. Rodzinie zastępczej ponadto daje się prawo wglądu do dokumentacji medycznej przyjętego dziecka. Do ustawy zostają wpisane szczegółowe zasady finansowania dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej oraz warunki wynagradzania zawodowych niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych (art. 78 ust. 4 oraz art. 78a-78d). Szczegółowo kwestie te zostały poruszone w części opracowania: *Pomoc finansowa dla rodzin zastępczych*. Mocą Rozporządzenia Rady Ministrów z 27 lipca 2009 roku w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej (DZ. U 2009 r., Nr 127, poz. 1055)²⁸ podstawę do ustalenia pomocy zwiększono z 1621 zł do 1647 zł.

Na podstawie przeanalizowanych dokumentów widać wyraźnie, iż kolejne zmiany w przepisach stanowią wyraz woli ustawodawcy co do ustanowienia rodziny zastępczej kontraktowej, zawodowej (czyli takiej, która za swoją pracę otrzymuje wynagrodzenie), zmiany te zmierzają w kierunku rozwijania wachlarza rodzinnych form pieczy zastępczej. Kolejne nowelizacje wprowadzają rozwiązania mające stanowić zabezpieczenie finansowe dla osób, które zdecydują się profesjonalnie zająć wychowaniem dzieci im powierzonych.

ANALIZA STANU PRAWNEGO NA KONIEC 2011 ROKU

Powyżej przedstawiono zarys historyczny opisujący tendencję ustawodawcy w zakresie tworzenia systemu opieki nad rodziną przeżywającą trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej oraz zasady zapewnienia czasowej opieki dziecku, nad którym rodzina naturalna nie może sprawować opieki.

²⁵ Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku (Dz. U. z 2004 r., Nr 64, poz. 593 z późn. zm.).

²⁶ Ustawa o zmianie ustawy o pomocy społecznej z dnia 16 lutego 2007 r. (Dz. U. z 2007 r., Nr 48, poz. 320).

²⁷ Ustawa o zmianie ustawy o pomocy społecznej z dnia 18 marca 2010 r. (Dz. U. z 2010 r., Nr 81, poz. 527).

²⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 lipca 2009 roku w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej (DZ. U 2009 r., Nr 127, poz. 1055).

Ustawa z dn. 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej z późniejszymi zmianami²⁹ – zwana dalej ustawą – regulowała szczegóły funkcjonowania tego systemu do końca 2011 r. Ustawa określała między innymi zasady pomocy finansowej dla rodzin zastępczych, regulowała warunki, jakie powinni spełnić kandydaci na rodziców zastępczych, zasady umieszczania dziecka w rodzinie zastępczej. Ogólna zasada stanowiła, że przy doborze rodziny zastępczej dla dziecka bierze się pod uwagę osoby spokrewnione lub spowinowate z dzieckiem, o ile dają gwarancję poprawy jego sytuacji (art. 73, ust. 3 pkt 1). Uwzględnia się również stopień przygotowania kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, odpowiednią różnicę wieku pomiędzy kandydatami na rodziców zastępczych a dzieckiem. Ocenia się poziom sprawności dziecka i w tym kontekście możliwość zaspokojenia potrzeb dziecka. Przyjmuje się również zasadę nierozdzielania rodzeństwa.

Rodzaje rodzin zastępczych

Rodzina zastępcza jest najbardziej naturalną formą, w jakiej realizuje się obowiązek państwa w obszarze zagwarantowania opieki dziecku, które jest jej pozbawione ze strony rodziców biologicznych. Rodziny zastępcze zostały przez ustawodawcę sklasyfikowane ze względu na to, czy rodzice zastępczy i dzieci pozostające pod ich opieką są ze sobą spokrewnieni czy też nie (podział na **rodziny spokrewnione** i **rodziny niespokrewnione**). W ramach wskazanego podziału, w grupie rodzin niespokrewnionych wyróżnia się: **rodziny niespokrewnione z dzieckiem** i **rodziny zawodowe niespokrewnione z dzieckiem** (art. 74, ust. 1). Rodziny zawodowe działają na podstawie umowy cywilnoprawnej zawieranej ze starostą. Rodzinie zawodowej przysługuje wynagrodzenie z tytułu świadczonej opieki i wychowania.

O rodzinie spokrewnionej w rozumieniu ustawy możemy mówić w sytuacji, jeśli rodzicami zastępczymi dziecka zostają osoby spokrewnione z dzieckiem, czyli dziadkowie dziecka, dorosłe rodzeństwo lub rodzeństwo rodziców biologicznych dziecka. W spokrewnionej z dzieckiem i niespokrewnionej z dzieckiem rodzinie zastępczej może w tym samym czasie przebywać nie więcej niż troje dzieci. W wyjątkowych okolicznościach, kiedy w rodzinie umieszcza się rodzeństwo, istnieje możliwość umieszczenia większej liczby dzieci.

Wśród wskazanych wyżej rodzin zawodowych (niespokrewnionych z dzieckiem), ustawa wyróżnia rodziny: **wielodzietne, o charakterze pogotowia rodzinnego i specjalistyczne**. W **zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem wielodzietnej rodzinie zastępczej** umieszcza się jednorazowo nie mniej niż troje i nie więcej niż sześcioro dzieci. Szczególnym przypadkiem, kiedy w takiej rodzinie można umieścić większą liczbę dzieci jest konieczność zapewnienia opieki licznemu rodzeństwu.

W **zawodowej niespokrewnionej z dzieckiem rodzinie zastępczej o charakterze pogotowia opiekuńczego** umieszcza się w tym samym czasie nie więcej niż troje dzieci na okres nie dłuższy niż 12 miesięcy, w uzasadnionych przypadkach pobyt ten może zostać przedłużony, jednak nie więcej niż o kolejne 3 miesiące. Osoby pełniące funkcję rodziny o charakterze pogotowia rodzinnego nie mogą odmówić przyjęcia dziecka w wieku do 10 lat, jeżeli zostało doprowadzone przez policję. Ze względu na tak wskazany obowiązek dyspozycyjności, zawodowej niespokrewnionej rodzinie zastępczej o charakterze pogotowia rodzinnego przysługuje również wynagrodzenie z tytułu pozostawania w gotowości na przyjęcie dziecka.

Z myślą o opiece nad dziećmi niedostosowanymi społecznie, dziećmi z różnymi dysfunkcjami lub problemami zdrowotnymi wymagającymi szczególnej pielęgnacji wprowadzono **zawodowe niespokrewnione z dzieckiem specjalistyczne rodziny zastępcze**. W takich rodzinach może wychowywać się w tym samym czasie nie więcej niż troje dzieci.

Wymagania wobec kandydatów na rodziców zastępczych

Według zapisów w art. 73 ustawy³⁰, rola rodziny zastępczej może zostać powierzona małżonkom lub osobie niepozostającej w związku małżeńskim. Od kandydatów na rodziców zastępczych wymaga się

²⁹ Ustawa o pomocy społecznej..., op. cit.

³⁰ Ustawa o pomocy społecznej..., op. cit.

rękojmi należytego wykonywania powierzanych zadań. Muszą to być osoby korzystające z pełni praw cywilnych i obywatelskich, które nie były nigdy pozbawione władzy rodzicielskiej, wywiązują się z obowiązku łżenia na utrzymanie osoby najbliższej - jeśli ciąży na nich taki obowiązek. Warunkiem stania się rodziną zastępczą jest także: zaświadczenie lekarskie wykluczające choroby uniemożliwiające właściwą opiekę nad dzieckiem, stałe miejsce zamieszkania na terenie kraju oraz odpowiednie warunki mieszkaniowe i stałe źródło utrzymania. Wymagane jest ponadto uzyskanie pozytywnej opinii ośrodka pomocy społecznej właściwego ze względu na miejsce zamieszkania.

Pomoc finansowa dla rodzin zastępczych

Rodzinom zastępczym udziela się wsparcia finansowego na utrzymanie dzieci w nich umieszczonych. Obowiązująca do końca 2011 roku podstawa wysokości pomocy pieniężnej wynosiła 1647 zł. Świadczenia były wypłacane rodzinom zastępczym przez powiatowe centra pomocy rodzinie. Starosta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania rodziny udzielał jej pomocy finansowej w wysokości 40% podstawy na każde umieszczone w niej dziecko. Jeżeli dziecko osiągało dochód, wówczas stawka ta była pomniejszona o kwotę odpowiadającą 50% dochodu tego dziecka, jednak nie mniej niż 10% podstawy. Jeśli pod opiekę rodziny trafiało dziecko, które nie ukończyło siódmego roku życia kwota wsparcia nie mogła być niższa niż 60% podstawy. W sytuacji, gdy dziecko w tym wieku posiadało orzeczenie o niepełnosprawności, kwota wsparcia osiągała minimum 80% podstawy. Jeśli pod opieką rodziny zastępczej pozostawało dziecko powyżej 7. roku życia, które nie ukończyło 18 lat oraz posiadało orzeczenie o niepełnosprawności, wówczas wysokość wsparcia nie powinna być niższa niż 60% podstawy. Wsparcie finansowe, o którym mowa powyżej, przysługiwało rodzinie zastępczej, pod której opieką znajdowało się dziecko pełnoletnie do czasu ukończenia nauki w szkole, w której rozpoczęło naukę przed osiągnięciem pełnoletniości.

Ponadto rodzinie niespokrewnionej z dzieckiem wypłacało się comiesięcznie na każde umieszczone w niej dziecko 10% podstawy z tytułu sprawowania osobistej opieki nad dzieckiem i jego wychowania. Dodatkowo starosta mógł przyznać rodzinie środki na pokrycie niezbędnych wydatków związanych z potrzebami przyjmowanego do rodziny dziecka lub gdy dziecko wymagało dodatkowej pomocy na skutek zdarzenia losowego, na pokrycie skutków tego zdarzenia.

Pomoc pieniężna, o której mowa w przypadku rodzin spokrewnionych, niespokrewnionych oraz zawodowych niespokrewnionych rodzin wielodzietnych i specjalistycznych wypłacana była począwszy od dnia ustanowienia rodziny zastępczej. Rodzinom niespokrewnionym zawodowym o charakterze pogotowia rodzinnego przyznawane było świadczenie począwszy od dnia, w którym dziecko zostało faktycznie w tej rodzinie umieszczone, nie wcześniej, niż od miesiąca złożenia wniosku (art. 78a).

Zgodnie z zamysłem ustawodawcy rodzina mogła zrezygnować z przysługującej jej pomocy pieniężnej, jednak zobowiązana była do współpracy z powiatowym centrum pomocy rodzinie.

Dla rodzin zawodowych ustawodawca przewidział wynagrodzenie z tytułu opieki i wychowania. Było ono wypłacane na podstawie umowy cywilnoprawnej zawieranej ze starostą. Jeśli umowę taką zawierali małżonkowie, wówczas wynagrodzenie przysługiwało jedynie jednemu z nich. I tak, zawodowa niespokrewniona z dzieckiem wielodzietna lub specjalistyczna rodzina zastępcza otrzymywała wynagrodzenie w kwocie od 95% do 160% podstawy określonej na 1647 zł. Wysokość tego wynagrodzenia zależała od poziomu przygotowania rodziny oraz doświadczenia w opiece nad dziećmi. Natomiast zawodowa niespokrewniona z dzieckiem rodzina zastępcza o charakterze pogotowia rodzinnego w okresie pozostawania w gotowości na przyjęcie dziecka otrzymywała 95% podstawy wynagrodzenia, natomiast z dniem przyjęcia dziecka 160% podstawy miesięcznie.

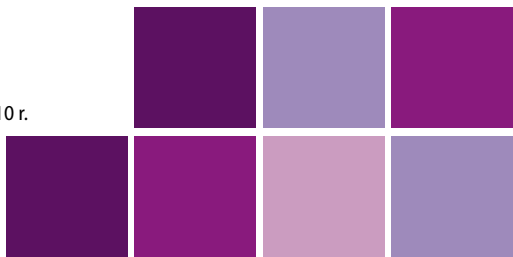
Ustawa nakładała na rodziców biologicznych dziecka obowiązek ponoszenia kosztów utrzymania dziecka w rodzinie zastępczej do wysokości miesięcznej pomocy pieniężnej udzielanej rodzinie zastępczej. Wskazane koszty ponosili rodzice solidarnie. Decyzję administracyjną o wysokości tej opłaty wydawał starosta, uwzględniając sytuację rodzinną, zdrowotną i majątkową rodziców biologicznych dziecka.

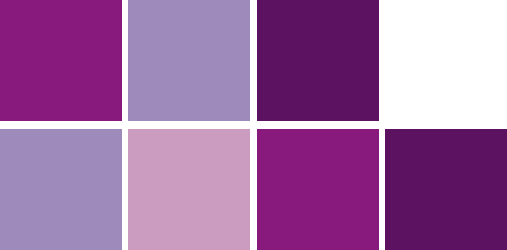
Zadania powiatu w zakresie organizacji rodzicielstwa zastępczego

Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej następowało na podstawie orzeczenia sądu. W przypadku umieszczenia kolejnego dziecka w istniejącej już rodzinie zastępczej sąd zasięgał opinii powiatowego centrum pomocy rodzinie właściwego ze względu na miejsce zamieszkania rodziny. Jeśli zachodziła pilna potrzeba zapewnienia dziecku opieki, umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej było możliwe na wniosek lub za zgodą biologicznych rodziców dziecka. Wówczas starosta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania rodziny zawierał umowę cywilnoprawną z rodziną zastępczą. O zawartej umowie starosta miał obowiązek niezwłocznie zawiadomić sąd.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 4 czerwca 2010 r. (Dz. U. z 2010 r., Nr 110, poz. 733)³¹ podkreśla nałożony na powiatowe centra pomocy rodzinie obowiązek współpracy z właściwym sądem opiekuńczym. W ramach swoich obowiązków centra, co najmniej raz w roku, w oparciu o przeprowadzony wywiad środowiskowy, były zobowiązane informować sąd o sytuacji dziecka umieszczonego w rodzinie zastępczej oraz sytuacji rodziny naturalnej dziecka. W przypadku stwierdzenia ustania przyczyny umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej, centrum informowało sąd opiekuńczy o możliwości powrotu dziecka do rodziny naturalnej. W gestii powiatowego centrum pomocy rodzinie leży również przygotowanie kandydatów na rodziców zastępczych poprzez skierowanie ich na specjalistyczne szkolenia oraz udzielanie szczegółowych informacji o dziecku, jego sytuacji, specjalistycznych potrzebach. Zadaniem centrum jest również zapewnienie rodzinom zastępczym kontaktu z innymi rodzinami zastępczymi z terenu powiatu, w szczególności zaś organizowanie grup wsparcia umożliwiających wymianę doświadczeń oraz umożliwianie podtrzymywania więzi emocjonalnej łączącej dziecko z rodziną biologiczną i innymi osobami bliskimi dziecku.

³¹ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 4 czerwca 2010 r. w sprawie rodzin zastępczych (Dz. U. z 2010 r., Nr 110, poz. 733).

Wykaz aktów prawnych przytoczonych w opracowaniu

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 1964 r., Nr 9, poz. 59, z późn. zm.).
- Kodeks cywilny z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz. U. z 1964 r., Nr 16, poz. 93).
- Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa z dnia 29 grudnia 1998 r. (Dz. U. z 1998 r., Nr 64, poz. 414. Nr 106, poz. 668 i Nr 117, poz. 756 i Nr 162, poz. 1118).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 1991 r., Nr 95, poz. 425 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 18 lutego 2000 r. o zmianie ustawy o pomocy społecznej oraz ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. z 2000 r., Nr 19, poz. 238).
- Ustawa z dnia 8 czerwca 2001 roku o zmianie ustawy o pomocy społecznej oraz niektórych ustaw (Dz. U. z 2001r., Nr 72, poz. 748).
- Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku (Dz. U. z 2004 r., Nr 64, poz. 593 z późn. zm.).
- Ustawa o zmianie ustawy o pomocy społecznej z dnia 16 lutego 2007 r. (Dz. U. z 2007 r., Nr 48, poz. 320).
- Ustawa o zmianie ustawy o pomocy społecznej z dnia 18 marca 2010 r. (Dz. U. z 2010 r., Nr 81, poz. 527).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. z 2011 r., Nr 149, poz. 887 i nr 288, poz. 1690).
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2012 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2012 r., poz. 579).
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2002 r. Nr 11, poz. 109).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 października 1993 r. w sprawie rodzin zastępczych (Dz. U. z 1993 r., Nr 103, poz. 470, z późn. zm.).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 lipca 1999 r. w sprawie rodzin zastępczych (Dz. U. z 1999 r., Nr 63, poz. 713).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 lipca 2009 roku w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej (Dz. U. z 2009 r., Nr 127, poz. 1055).
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 4 czerwca 2010 r. w sprawie rodzin zastępczych (Dz. U. z 2010 r., Nr 110, poz. 733).
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 9 grudnia 2011 r. w sprawie szkolenia dla kandydatów do sprawowania pieczy zastępczej (Dz. U. Nr 274, poz. 1620).

Spis tabel

Tabela 1.	Liczba dzieci umieszczonych poza rodziną naturalną – dane ze sprawozdań MPIPS-03 za poszczególne lata	14
Tabela 2.	Rodziny zastępcze w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2000-2003	15
Tabela 3.	Rodziny zastępcze w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2004-2010	16
Tabela 4.	Dzieci umieszczone w rodzinach zastępczych w zestawieniu z liczbą osób w wieku 0-19 lat w województwie kujawsko-pomorskim za okres 2000-2010	18
Tabela 5.	Liczba dzieci przyjętych do rodziny	21
Tabela 6.	Rodziny posiadające dzieci naturalne	22
Tabela 7.	Wiek dzieci naturalnych	22
Tabela 8.	Wiek dzieci przyjętych do rodziny	22
Tabela 9.	Staż rodziców zastępczych w opiece nad dziećmi	23
Tabela 10.	Typ rodziny zastępczej a staż jej funkcjonowania	24
Tabela 11.	Liczba dzieci przyjętych do rodziny w okresie pełnienia funkcji rodziny zastępczej	26
Tabela 12.	Liczba przyjętych dzieci aktualnie przebywających w badanych rodzinach zastępczych	27
Tabela 13.	Wiek rodziców zastępczych	28
Tabela 14.	Wykształcenie rodziców zastępczych	28
Tabela 15.	Rodzaj wykonywanej przez rodziców zastępczych pracy	29
Tabela 16.	Sytuacja rodzinna w okresie dzieciństwa	29
Tabela 17.	Sytuacja rodzinna w okresie dzieciństwa	29
Tabela 18.	Posiadane rodzeństwo	30
Tabela 19.	Metraż zajmowanego przez rodzinę domu/mieszkania	30
Tabela 20.	Liczba pokoi w zajmowanym domu/mieszkanie	30
Tabela 21.	Liczba osób w rodzinach a metraż zajmowanego lokalu mieszkalnego	31
Tabela 22.	Średni miesięczny dochód	32
Tabela 23.	Średni miesięczny dochód na osobę w rodzinach zastępczych	32
Tabela 24.	Wsparcie rodzin zastępczych	40
Tabela 25.	Częstość korzystania z różnego rodzaju wsparcia przez rodziny zastępcze różnego typu	41
Tabela 26.	Wykorzystanie oferowanych form wsparcia oraz poziom zapotrzebowania na poszczególne formy wsparcia dla rodzin zastępczych	42
Tabela 27.	Ocena skuteczności udzielanego wsparcia	43
Tabela 28.	Typ rodziny zastępczej a oczekiwania wobec instytucji, w tym instytucji pomocy społecznej	50
Tabela 29.	Typ rodziny zastępczej a pojawianie się problemów we własnej rodzinie respondentów	56
Tabela 30.	Konsekwencje kontaktu dziecka z rodziną naturalną	59
Tabela 31.	Rodzaj konsekwencji kontaktu dziecka z rodziną naturalną	60
Tabela 32.	Kontakt rodziców zastępczych z rodzicami biologicznymi	64
Tabela 33.	Występowanie problemów wynikających z kontaktu rodziców zastępczych z rodziną naturalną dziecka	65
Tabela 34.	Rozważanie rezygnacji z pełnienia funkcji rodziny zastępczej	66
Tabela 35.	Myśli o rezygnacji z rodzicielstwa zastępczego a staż rodziny zastępczej	68

Spis wykresów

Wykres 1.	Liczba rodzin zastępczych w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2000-2010	17
Wykres 2.	Liczba dzieci umieszczonych w rodzinach zastępczych w latach 2000-2010	17
Wykres 3.	Ogólna kwota świadczeń wypłacanych rodzinom zastępczym w latach 2000-2010	17
Wykres 4.	Próba badawcza	21
Wykres 5.	Kto pełni funkcję rodzica zastępczego	23
Wykres 6.	Liczba dzieci przyjętych do rodziny w okresie pełnienia funkcji rodziny zastępczej	25
Wykres 7.	Źródła informacji o możliwości stworzenia rodziny zastępczej	33
Wykres 8.	Motywacja do stania się rodziną zastępczą	34
Wykres 9.	Ocena skuteczności sposobów promocji idei rodzicielstwa zastępczego	35
Wykres 10.	Ocena szkoleń przygotowujących	35
Wykres 11.	Mocne strony procesu przygotowującego do przyszłej roli	36
Wykres 12.	Słabe strony procesu przygotowującego do przyszłej roli	37
Wykres 13.	Mocne strony procesu umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej	38
Wykres 14.	Słabe strony procesu umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej	39
Wykres 15.	Częstotliwość kontaktu z pracownikiem socjalnym PCPR/MOPR/MOPS	44
Wykres 16.	Przyczyny kontaktu z pracownikiem socjalnym PCPR/MOPR/MOPS	44
Wykres 17.	Ocena jakości kontaktu z pracownikiem PCPR/MOPR/MOPS	45
Wykres 18.	Częstotliwość kontaktu z pracownikiem socjalnym OPS	46
Wykres 19.	Przyczyny kontaktu z pracownikiem socjalnym OPS	46
Wykres 20.	Występowanie trudności w pozyskiwaniu środków na utrzymanie dzieci w rodzinie zastępczej	47
Wykres 21.	Przyczyny trudności w pozyskiwaniu środków na utrzymanie dziecka/dzieci w rodzinie zastępczej	47
Wykres 22.	Oczekiwania rodzin zastępczych wobec instytucji, w tym instytucji pomocy społecznej	50
Wykres 23.	Reakcje dzieci naturalnych na rodzicielstwo zastępcze	51
Wykres 24.	Reakcje najbliższej rodziny na rodzicielstwo zastępcze	52
Wykres 25.	Reakcje dalszych krewnych na rodzicielstwo zastępcze	52
Wykres 26.	Reakcja przyjaciół/znajomych na rodzicielstwo zastępcze	53
Wykres 27.	Reakcje otoczenia na rodzicielstwo zastępcze	54
Wykres 28.	Występowanie problemów generowanych przez rodzicielstwo zastępcze w rodzinie respondenta	55
Wykres 29.	Problemy w rodzinie generowane przez rodzicielstwo zastępcze	56
Wykres 30.	Problemy opiekuńczo-wychowawcze dotyczące dzieci przyjętych do rodziny	57
Wykres 31.	Potrzeba kontaktu dziecka z rodziną naturalną	59
Wykres 32.	Przykłady konsekwencji pozytywnych	61
Wykres 33.	Przykłady konsekwencji negatywnych	61
Wykres 34.	Częstotliwość spotkań z rodziną biologiczną	62
Wykres 35.	Miejsce spotkań z rodziną biologiczną	62
Wykres 36.	Organizacja spotkań dziecka z rodziną biologiczną	63
Wykres 37.	Przebieg spotkań dziecka z rodziną biologiczną	63
Wykres 38.	Problemy pojawiające się w związku z kontaktem rodziców zastępczych z rodzicami naturalnymi	66
Wykres 39.	Powody rozważania rezygnacji z rodzicielstwa zastępczego	68
Wykres 40.	Społeczny odbiór rodzicielstwa zastępczego	69
Wykres 41.	Reakcje otoczenia na rodzicielstwo zastępcze	70
Wykres 42.	Trudności, które stoją na drodze kandydatów na rodziców zastępczych	71
Wykres 43.	Rady rodziców zastępczych dla kandydatów	72

